

حُسن الرّجيمُ

مؤلف دي

عهد ساز شخصیت

ممد همایون هما

میا عنوان الدین کاکا خیل

ما

وقت هما

تامل (03005729287)

ري ۲۰۱۳ء

وزر

ی

مبینه شیخ ملتون ، مردان

هال ، بغداده مردان

باچا خان

عهد ساز شخصیت

ڈاکٹر ممد همایون هما

Ketabton.com

تړون

د باچا خان دهغه ټولو ملگرو په نومرېچې د ازادۍ د
جنگ په هر سنگر کې ورسره ملاتړ کړې دے۔

هما

سوغات

قدرمند ډاکټر فضل رحيم مروت
ته په ډېر درناوي دا کتاب سوغات
کوم چې د باچا خان د وېژن خپرونه
ئې په علمي انداز کښې کړې ده۔

هما

تشکر

د خپلو بچو عظمت هما، حرمت هما او د
ډاکټر شفقت هما شکر گزار یم چې د دوي
په لگښت دا کتاب چاپ شه

هما

ترتیب

شمبر	ليک	ليکونکے	مخ
1	خپلې خبرې	ډاکټر محمد همايون هما	5
2	د باچا خان ژوند -----	د میاشت او کال په ائینه کښې	10
3	کاش چې هغه بیا هم راهنما وے	قلندر مومند	35
4	باچا خان او د هغه خدایي خدمتگار تحریک	پروفیسر میا عنوان الدین کاکا خېل	48
5	طنز او مزاح د باچا خان په خبرو کښې	م-ر-شفق	60
6	د باچا خان تحریک او پښتو ادب	میا وکیل شاه فقیر خېل	82
7	د باچا خان بابا خبرې	ډاکټر محمد زبیر حسرت	115
8	د باچا خان متحرک ژوند د هغوي د خودنوشت په رڼا کښې	عظمت هما	141

خپلې خبرې

تېر کال (۲۰۱۲ء) د جنورۍ په ورومبو ورځو کې ما د گران ډاکټر سعید انور چې په عبدالولي خان یونیورسټۍ کې د فېکلتې اف سائنسز ډین دے، ته د باچا خان د کلزي دستوري په موقع د یو ادبي سیمینار نمانځلو خبره وکړه. خدا ې دې بختور کړي، هغه زما خبره سمدستي ومنله خو د نېټې ټاکلو فېصله د یونیورسټۍ وائس چانسلر قدرمند ډاکټر احسان علی ته ځنډ کړې شوه. هغه په دغه ورځو کې د ملک نه بهر وه. کله چې راستون شئ نو ما هغه ته دغه تجویز وړاندې کړه او ورته مې وویل چې په دستوره کې به د باچا خان ادبي او تعلیمي خدماتو باندې خبرې کېږي. د هغه سیاسي جدوجهد خو هر چا ته څرگند دے خو د ژوند په دغه اړخ کې د کار بڼه ډېر زیات گنجائش موجود دے. دا تحقیق به که هر څو څه نوي انکشافات نه وي خو په ورومبي ځل به په دغه موضوع یوه کوتلې هڅه ضرور وي. بناغلي ډاکټر زما د تجویز سره اتفاق وکړه او بیا مونږ په صلاح د دستوري د پاره د دوېمې فرورۍ ۲۰۱۲ء ورځ غوره کړه. ما د وائس چانسلر د راکړي اختیار تر مخه د باچا خان په تعلیمي او ادبي ډگر د خدماتو په موضوع یو څو پوهانو ته د لیک باقاعده خواست

وکره، هغوي ټولو بڼه په مینه مقالې ولیکلې او په وخت کې راوړسولې. د یونیورسټۍ ځنې کارنده ملگرو د دستوري انتظامي امورو کې په ډېره مینه، توجه او جذبې سره برخه واخسته خو د دستوري د پاره د ټاکلې شوې نېټې نه یوه ورځ وړاندې داسې مسئلې سپلمه شوې چې بیا د دغې علمي او ادبي سیمینار انعقاد ممکن نه وه او مونږ ډېر په مات زړه د دستوري په منسوخ کولو مجبور شو. دستوري د پاره چې پوهانو زما په خواست کوم درانه علمي لیکونه راکړي وو، که هر څو د دستوري ناڅاپي منسوخ کولو په وجه په هغه وخت مینه والو ته وړاندې نه کړې شو خو د هغې خوندي کول زما په نظر کې مناسب نه وو نو ځکه ما دغه لیکونه په کتابي صورت کې د چاپ کولو فېصله وکړه. کار بل کال ته وځنډېده چې وجه ئې زما خپله نا اوزگارتیا وه خو زه په دې خبره ډېر خوشحاله یم چې دغه ټول لیکونه اوس د باچا خان په پینځو شتمه کلیزه دستوره "باچا خان عهد ساز شخصیت" په نوم چاپ کېږي. په ذکر شوي دستوره کې په ټاکلې شويو موضوعاتو وېنا د پاره درې ملگرو ته خواست شوه وه خو په کتاب کې مونږ د باچا خان د ژوند په حقله ځنې نور لیکونه هم شامل کړي دي چې د کتاب ارزښت پرې زیات شوه دے. د باچا خان ژوند "د میاشت او کال په ائینه کې" د ډاکټر زېبر حسرت راغونډ کړي معلومات دي چې په کې د دغې

ستر ملي اتل او قامي مبارز د ژوند واقعات په تاريخي ترتيب وړاندې کړي شوي دي ، ليک د باچا خان د ژوند په مختلفو اړخونو تحقيق د پاره د اهميت وړ دے .

کاش چې هغه بيا هم راهنما وے ، دا د قلندر مومند ليک دے چې پښتون کښې چاپ دے خو مونږ ئې دلته د ډاکټر زبېر حسرت په شکريه بيا چاپ کوو . په دې ليک کښې د باچا خان د ملي جدوجهد بيان په ډېر اثري ډول زمونږ مخې ته راځي . پروفېسر ميا عنوان الدين کاکا خېل په اختصار خو د جامعيت د ټولو خوبويو سره د باچا خان په کارنامو خبرې کړي دي . د م . ر . شفق ليک ، طنز او مزاح د باچا په خبرو کښې د باچا خان د امروزه ژوند ائينه ده چې په کښې د هغه د شخصيت د مجلسي ژوند عکسونه په وړومبي ځل لوستونکيو ته وړاندې کړي شوي دي . دغې خبرو د شفق د ليک خوږلت/خوند نورزيات کرے دے .

د باچا خان تحريک او پښتو ادب د خواري کښې محقق مياوکیل شاه فقير خېل ليک دے ، بناغلي ليکونکي په خپل جامع مضمون کښې په هغه ټولو عواملو د کوتلې حوالو سره ښه په تفصيل بحث کرے دے چې د خدايي خدمتگار د عروج په وخت کښې ئې پښتو ادب شته من کرے او په وړاندې بوتلے وه ، د نظر لاندې ليک کښې د باچا خان په تعليمي خدماتو هم رڼا غورځولې شوې ده چې ډېرزيات ارزښت لري .

ډاکټر زبېر حسرت د باچا خان بابا خبرې ، کښې د باچا خان د ليکونو نه په ډېره خواری هغه برخې راغونډې کړي دي کومې چې زمونږ د دغه لور سياسي او سماجي شخصيت د نظرياتو څرگندونه کوي ، د هغه سياسي وژن ترې برېښي او دا ښايي چې باچا خان خپل سياسي جدوجهد او د قام د ښېگړې کارونه په کومو بنيادونو روان کړي وو .

د باچا خان متحرک ژوند ، د هغه د خودنوشت په رڼا کښې ، د عظمت هما يو معلوماتي ليک دے . عظمت هما لکه څنگه چې پخپله ليکلي دي ، د خودنوشت يو مقصد د يو اتل د ټول ژوند د تعميري کوششونو بيان وي نو ځکه ليکونکي د باچا خان د خودنوشت "زما ژوند او جدوجهد" زړه پورې جائزه اخستي ده . په دغه کتاب کښې که يو بله د ملک د ازادۍ امانې تاريخ خوندي دے نو ورسره د هغې شواخون او کړان هم تفصيلات درج دي چې زمونږ ملي اتل او د هغه ملگرو په دغه لاره کښې گاللي وو . د نظر لاندې مضمون کښې د خودنوشت په دغې ټولو اړخونو په اجمالي ډول څرگندونه شوې ده .

کتاب ستاسو د وړاندې دے . زه که باچا خان عهدساز شخصيت ته د خپل نوعيت وړومبۍ هڅه ووايم نو بې ځايه به نه وي . دا يو څرگند حقيقت دے او څوک هم پرې سترگې نه شي پټولې چې د ملک د ازادۍ په تحريک کښې د باچا خان برخه ، شواخون او قربانۍ يو بې مثله مثال دے ، يو ناويا ته

تاریخ دے او زہ د دغی تاریخ یو اړخ د هغی ټولو ملگرو د تشکر سره تاریخ ته سپارم چې ماته ئې د دې کتاب د پاره خپل درانه لیکونه پېرزو کړي دي او د کتاب په ترتیب او تدوین کښې ئې زما مرسته کړې ده - زه د عبدالولي خان یونیورسټی مردان د نه ستري کېدونکي وائس چانسلر ډاکټر احسان علی په خصوصي توگه شکریه ادا کوم ، هغه که چرې تېر کال د باچا خان د کلیزې دستوري د نمانځلو د پاره "ښه" نه وې کړې نو د دې کتاب ترتیب به ممکن نه وه ځکه چې دغه ټول لیکونه د هغه "ښه" په نتیجه کښې لیکلي شوي دي - دغه شان د ډاکټر سعید انور شکریه هم په ما واجب ده ځکه چې د دستوري په حقله ئې زما د تجویز په عملي کولو کښې مرسته کړې وه -

ډاکټر محمد همایون هما

هسکه مېنه شېخ ملتون مردان

۳مه جنوري ۲۰۱۳ء

د باچا خان ژوند

(د میاشت او کال په ائینه کښې)

1889-90	خان عبدالغفار خان په اتمانزو چارسده کښې پېدا شه
1896	جومات کښې ئې د قران کریم زده کړه شروع کړه
1898	په میونیسپل روډ هاپي سکول پېښور کښې داخل کړه شه
1901	په اېډورډز مشن هاپي سکول گوهاتي گېټ پېښور کښې داخل کړه شه E F E WIGRAM هغه وخت د دې سکول هېډ ماسټر وه
1906	د ارمي د کمېشن اخستلو نه پس ئې انکار وکړه
1908	اسلامي سکول علی گړه ته لاړه
1909	انگلستان کښې ئې د تعلیم کولو فېصله وکړه
1910	په خپل کلي اتمانزو کښې ئې یو سکول د مولانا عبدالعزیز په ملگرتیا کښې شروع کړه
1912	د رځرو د یار محمد خان د لور سره ئې واده وشه
1912	د حاجی صاحب د ترونگزو په اصلاحي تحریک کښې شامل شه
1913	د مسلم لیگ یو اجلاس له اگری ته لاړه

- 1913 مشر ځوے عبدالغني خان پيدا شه
- 1914 د مولوي فضل ربي او مولوي فضل محمود سره
- د شيخ الهند محمود الحسن په بلنه ديوبند ته لاره
- 1914 د چېلې اپستود پاره باجوړ ته لاره
- 1915 انگرېزانو د اتمانزو په ازاد سکول پابندي ولگوله
- 1915 دوېم ځوے خان عبدالولی خان پيدا شه
- 1918 کور والائي وفات شوه
- 1919 د رولت اپکت خلاف ئې د سياسي ژوند اغاز وکړه
- 1919 گرفتار شه او د دېرشو زرو په ضمانت پرېښودې شه
- 1919 دوېم واده ئې وکړه
- 1920 خلافت کانفرنس کېنې شرکت د پاره دهلي ته لاره
- 1920 افغانستان ته په هجرت لاره
- 1920 صوبايي خلافت کميټي جوړه شوه او د هغې صدر منتخب کړه شه
- 1920 د خلافت تحريک د پاره ئې د چنډې راتولولو مهم شروع کړه. دا رقم به په هغه مدرسو لگولې

- شه چې کومې چې حکومت په ۱۹۱۴ کېنې بندې کړې وې
- 1921 تحريک اصلاح الافغانه جوړ کړه او د هغې ورومې صدر ئې عبدالاکبر خان او د پښتو ژبې ورومې ډرامه نگار ميا محمد شاه د هغې سپکرتري جنرل مقرر او محمد اکبر خان خادم د شاعر په حيث مقرر شه
- 1921 په ۱۷م دسمبر ۴۰ اېف سي ار د لاندې ونيولې شه او درې کاله بامشقته قېد کړلې شه. د ده خلاف الزامونه دا وو چې د هجرت په تحريک کېنې لويه برخه اخستې وه او دوباره ئې اتمانزو کېنې ازاد سکول شروع کړه وه
- 1921 حکومت د هغه د مشر ورور ډاکټر خان صاحب د نورو پښتنو مشرانو په ذريعه په جېل کېنې هغه ته وې چې مونږ تا ته د ازاد سکولونو چلولو اجازت درکوو خو د ملک نه به بهر دورې نه کوي
- 1922 هغه په جېل کېنې وه چې د دوېم جنګ تېر نه ئې درېم ځوے عبدالعلی خان پيدا شه چې په مشهور ماهر تعليم دے او د پېښور يونيورسټي او گومل يونيورسټي وائس

- چانس لر پاتې شوې د مے
 1923 چې کله د ډېره غازي خان په جېل کېښې وه نو
 مور بي بي ئې وفات شوه
 1923 د هغه مشر ورور ډاکټر خان صاحب د لندن د
 سپنټ تهامس هسپتال نه ډاکټري وکړه او هلته
 ئې د يوې انگرېزې سره په دوېم ځل واده وکړه. د
 هغې نه د ډاکټر صاحب يو ځوې جان خان او
 يوه لور مريم وه - مريم بيا يو سکھ سره واده
 وکړه
 1924 د جېل نه رها شه
 1924 د جېل نه په واپس راتلو ، ورته د اتمانزو يوې
 جرگې د فخر افغان خطاب ورکړه
 1924 په صوبه کېښې د جوړو شويو ازادو سکولونو
 چې خدايي خدمتگارانو چلولو د هغې په دوره
 روان شه
 1926 د ال انډيا کانگرس د تحريك خلافت په حقله په
 کلکته کېښې کېدونکي اجلاس له لاره
 1926 د باچا خان بابا پلار بهرام خان وفات شه
 1926 د خپل ټبر او مشرې خور سره حج له لاره
 1926 د حج ادا کولو نه پس سره د خپل کور واله هلته
 ايسار شه او د سعودي عرب او فلسطين

- مختلف ځايونه ئې وکتل ، هم هلته ئې کور والا
 په حق ورسېده او په بېت المقدس کېښې دفن
 کړې شوه
 1928 چې کله واپس راغلو نو په مئي ۱۹۲۸ء کېښې
 ئې يوه رساله د "پښتون" په نوم جاري کړه
 1928 باچا خان د انجمن نوجوانان صوبه سرحد په نامه
 يو تنظيم جوړ کړه
 1928 د ملگرو سره د کلکتې ته د خلافت کانفرنس له
 لاره هلته ئې د مولانا ظفر علي خان ، علامه
 اقبال او علي بردارانو سره د سرحد او
 افغانستان په حقله خبرې اترې وشوې
 1928 په ۱۱م نومبر د کانگرس د صوبايي کمېټې
 صدر وټاکل شه
 1929 د کانگرس سالانه اجلاس کېښې د شرکت د پاره
 لاهور ته لاره ، چې په هغې کېښې د ټول
 هندوستان د ازادولو غوښتنه وشوه
 1929 د کانگرس اجلاس له لکهنو ته لاره چې په
 ورومبي ځل ئې مهاتما گاندي او جواهر لعل
 نهرو سره ليدل کتل وشو
 1929 په افغانستان ئې د بچه سقه خلاف د نادر خان
 فتحه د نورو خدايي خدمتگارانو سره ونمانځله

- 1929 د ټول هندوستان دوره ئې په دې غرض وکړه چې د افغانستان د پښتنو په حقله نورو خلقو مرسته نوره هم تېزه او تنده کړي
- 1929 د نوجوانان صوبه سرحد تنظیم له ئې د یو غېږ سیاسي تنظیم "خدایي خدمتگار تحریک" نوم ورکړه چې وروستو دا تنظیم د پېرنگي د ظلمونو له وجې یو سیاسي تحریک شه. بابا په خپله د دې تنظیم سالار اعظم وه
- 1929 کلي په کلي وگرځېده چې خلقو کښې خدایي خدمتگار تحریک معرفي کړي
- 1929 د خلافت تحریک د کانگرس سره د اختلاف راتلو له وجې ئې د خلافت کمېټې د صوبایي صدرات نه استعفی ورکړه
- 1929 په اتلسم او نولسم اپرېل په اتمانزو کښې د خدایي خدمتگار تحریک یوه غونډه وکړه چې په کښې دوه سوه سرخپوش شریک شو
- 1929 په ستمبر کښې ئې د خدایي خدمتگار سیاسي څانگه د زلمو جرگه په نوم پرانسته چې وروستو بیا د هغې نوم افغان جرگه کېښودې شوه
- 1930 په درویشتم اپرېل ئې په اتمانزو کښې یوه جسه وکړه او خلقو ته ئې د حکومت خلاف په سول

- نافرمانۍ کښې د شریکېدو خواست وکړه
- 1930 په درویشتم اپرېل سره د ملگرو پولیس په نحقی کښې د اېف سي ار لاندې گرفتار کړه او درې کاله قېد کړه شه
- 1930 میاشتنۍ پښتون مجله بنده کړې شوه
- 1930 د هغه د گرفتاری خلاف په درویشتم اپرېل د قصه خوانۍ دردناکه پېښه وشوه
- 1930 د مئی په دویم تاریخ د پښتونخوا خلقو د حکومت خلاف هړتال وکړه
- 1930 د مئی په دیارلسم تاریخ حکومت اتمانزو کله محاصره کړه چې خلق په دې مجبور کړي چې هغوي خدایي خدمتگاري پرېږدي
- 1930 په اتویشتمه مئی د ټکر پېښه رامینځ ته شوه د قېد دوران کښې باچا خان کانگرس سره خبره وکړه چې که هغوي زموږ امداد کوي نو هغوي به خپل تحریک په کانگرس کښې مدغم کړي
- 1931 د یو کال قېد نه پس د گاندهي جي ارون پېکت تر مخه د ډېره غازي خان جېل نه رها کړه شه
- 1931 په مارچ کښې د کانگرس په کراچۍ کښې کېدونکي اجلاس له په ورومبي ځل د هغوي په بلنه د سلو خدایي خدمتگارو سره شریک شه

- 1931 په اپرېل کښې دهلي ته د کانگرس اجلاس له لاره
- 1931 په مئي کښې يو ځل بيا "پښتون مجله" د عبدالخالق خلیق په ادارت کښې شروع شوه
- 1931 په نهم جون د گاندهي جي سره د کانگرس د ورکنگ کمېټي اجلاس له لاره
- 1931 په جولایي کښې د گاندهي جي ځوے د بوداس گاندهي د پښتونخوا د حالاتو معلومولو د پاره پېښور ته راغے او په اتمانزو کښې د بابا سره دېره شه
- 1931 حکومت د خدایي خدمتگار تحریک د اثر رسوخ ختمولو په غرض خاکسار تحریک شروع کړه او د پېښور گورنمنټ هايي سکول هېډماسټر عنايت الله مشرقي ئې د هغې وړومبے صدر مقرر کړه
- 1931 په دېرشمه جولایي د صوبې چيف کمشنر سر سټيورت پيټرز د باچا خان سره انټرويو وکړه
- 1931 په ديارلسم اگست باچا خان بمبے ته د ال انډيا کانگرس اجلاس له لاره ، په دغه اجلاس کښې فېصله وشوه چې په صوبه سرحد کښې دې يوه نوې کمېټي د سرحد کانگرس کمېټي په نوم يا

- د سرحدي جرگه په نامه جوړه شي
- 1931 په پنځويشتم اگست د گاندهي جي او جواهر لعل نهرو په ملگرتيا کښې د وائسرائے سره متينگ له شملې ته لاره
- 1931 په څليرشتم دسمبر په تحریک پابندي ولگېده او په خپل کور کښې گرفتار شه او د درې کاله قېد بامشقت سزا ورکړې شوه
- 1932 په دسمبر کښې بيا يو ځل پښتون مجله د حکومت د جبر بنسکار شوه او بندېز پرې ولگېده
- 1934 په اوولسم اگست ئې د گاندهي جي د روژې نيولو په وجه هغه سره د همدردی کولو د پاره يوه هفته روژې ونيولې
- 1934 په وويشتم اگست د درې کاله قېد تېرولو نه پس رها شه خو خپلې صوبې ته په تللو ئې پابندي ولگولې شوه او پنجاب کښې نظر بند کړه شه
- 1934 په دېرشم ستمبر ئې په کلکته کښې عوامو ته د يوې جلسې په دوران کښې په هندو مسلم اتحاد باندي خطاب وکړه
- 1934 په بمبے کښې ئې يو اجلاس ته خطاب وکړه د هغې په وجه حکومت په يو پي واردها کښې په ووم دسمبر گرفتار کړه

- 1936 په اگست کښې رها کړې شې خو لا په خپله صوبه او پنجاب تللو ئې پابندي وه ، د دې وجې نه دوباره ورا دها ته لاړه او گاندهي جي سره د پره شې
- 1937 په فرورۍ کښې عام انتخابات وشو چې پکښې خدایي خدمتگارو په پنځوسو کښې په نولسو سیتونو کامیابي حاصله کړه
- 1937 په مارچ کښې د گاندهي جي سره ال انډیا کانگرس اجلاس له دهلي ته لاړه
- 1937 په سرحد او پنجاب تللو چې کومه پابندي پرې لگېدلې وه هغه په شپږویشتم اگست پورته کړې شوه
- 1937 شپږ کاله بهر تېرولو نه پس د گاندهي جي سره خپلې صوبې ته راغلو او خان عبدالولي خان په اتمانزو کښې د دواړو استقبال وکړه
- 1937 سرحد ته د راتلو نه پس ئې فېصله وکړه چې د ټولې صوبې او بلوچستان دوره وکړي او خدایي خدمتگار تحریک فعال کړي
- 1938 په وړومبۍ مئې گاندهي جي د صوبه سرحد د اتو ورځو په دوره راغی
- 1938 په مئې کښې باچا خان بابا بیا پښتون مجله

- شروع کړه اوس میاشتنۍ نه وه بلکې لس ورځې پس به چاپ کېدله او ایډیټر ئې عبدالخالق خلیق صاحب وه
- 1938 د گاندهي جي سره د ال انډیا کانگرس د ورکنگ کمېټۍ اجلاس له کلکتې ته روان شې
- 1938 گاندهي جي د صوبه سرحد د یوې میاشتنې په دوره د تللو پروگرام جوړ کړه
- 1940 په مارچ کښې باچا خان د ال انډیا کانگرس سالانه اجلاس له رام گره بهار ته روان شې
- 1940 باچا خان بابا د کانگرس ورکنگ کمېټۍ اجلاس کښې شرکت وکړه ، په دې اجلاس کښې په صوبه سرحد کښې د سول نافرمانۍ د تحریک شروع کولو کار ورته وسپارل شې
- 1940 یو وار بیا پښتون رساله بنده کړې شوه
- 1941 په دریشتم دسمبر باردولي ته د ورکنگ کمېټۍ اجلاس له لاړه
- 1941 باچا خان بابا په ټوله پښتونخوا کښې د خدایي خدمتگارو د پاره تېرېننگ کیمپونه پرانستل
- 1942 گاندهي جي او باچا خان بابا دواړو د ال انډیا کانگرس نه استعفی ورکړه ځکه چې هغوي حکومت سره په دویم عالمي جنگ کښې د

- تعاون اعلان وکړه
- 1942 په جولای کښې باچا خان بابا د خدایي خدمتگارو د پاره د پېښور نه خوارلس میله لري په سردریاب کښې یو مرکزي دفتر د مرکز اعلیٰ خدایي خدمتگاران په نامه جوړ کړه
- 1942 په وویشتم اکتوبر باچا خان سره د نورو خدایي خدمتگارانو د چارسدې نه مردان د تللو په وخت میروس ډېری کښې د " هندوستان پرېږدی، تحریک" په وجه د پولیس نه وهل وخورل چې په هغې کښې دوه پښتۍ ماتې شوې او هري پور جبل ته بوتلله شه او دوه کاله قید کړه شه
- 1945 ډاکټر خان صاحب د لارډ کننگم په دعوت په صوبه سرحد کښې خپل وزارت جوړ کړه
- 1945 په وولسم مارچ د لارډ ویول د اعلان تر مخه د نورو قېدیانو سره رها کړه شه
- 1945 باچا خان بابا او گاندهي جي د کانگرس او د هغې د ورکنگ کمېټۍ نه د وتلو نه پس په بمبۍ کښې بیا په کانگرس کښې شامل شو
- 1945 په مټي کښې باچا خان بابا بیا د پښتون اجرا وکړه خو دا ځل د هفته وار اخبار په شکل کښې وه

- 1945 په پنځویشتم جون باچا خان بابا او ډاکټر خان صاحب په شمله کښې د ویول په کانفرنس کښې د کانگرس د نمائندگانو په حیثیت شریک شو
- 1946 باچا خان بابا د انډیا د مرکزي پارلېمانی اسمبلی ممبر وټاکلې شه
- 1946 د حکومتی مسئلو باندې د خبرو اترو کولو د پاره باچا خان بابا دهلي ته د گاندهي جي ملاقات له لاره
- 1947 په دوویشتم اپریل باچا خان بابا ورومبې اېشین ریلپشن کانفرنس ته خطاب وکړه
- 1947 په مټي کښې د پښتون زلمې په نوم یو تنظیم باچا خان بابا په خپله رهنمایۍ کښې جوړ کړه او د هغې مشري ئې خپل مشر ځوي عبدالغني خان ته وسپارله
- 1947 په یوویشتم جون باچا خان د پښتونستان مطالبه په بنو کښې وړاندې کړه چې وروستو د بنو قرارداد په نوم مشهوره شوه
- 1947 باچا خان بابا د گاندهي جي ، لارډ ماونت بېټن او محمد علی جناح سره په یو اجلاس کښې شرکت وکړه ، کانگرس ته په صوبه سرحد کښې د ریفرېنډم کولو کار وسپارلې شه خو باچا خان

- 1947 با با د دي نه بائيكات وكره
د پاکستان جوړېدو نه پس په دوویشتم اگست
حکومت د ډاکټر خان صاحب وزارت مات کړه
او د هغه په ځای کې عبدالقیوم خان راوسته
1947 په دویم او درېم ستمبر باچا خان په پاکستان
کښې دننه د یو ریاست پښتونستان مطالبه
وکړه
1948 باچا خان با با د قامي اسمبلۍ اجلاس کښې د
شرکت کولو د پاره کراچۍ ته لاړه
1948 په درېمه فروری باچا خان د ورومې پارلیماني
اسمبلۍ د غړي په حیثیت حلف اوچت کړه
1948 په پینځم مارچ کې قامي اسمبلۍ ته په اردو
کښې خطاب وکړه
1948 د مارچ په میاشت کښې باچا خان د پیپلز پارټۍ
په نوم یوه پارټي جوړه کړه چې عبدالصمد خان
اچکزې ، عبدالمجید سندهي ، جی اېم سید ،
شېخ هشام الدین دوي هم ورسره ملگري وو.
باچا خان متفقه توگه باندي د دي صدر منتخب
شہ
1948 د اپرېل په منځومانه کښې جناح صاحب صوبه
سرحد ته راغی ، باچا خان با با ئې هرکلی وکړه

- 1948 باچا خان با با ووي چې زه خپل تنظيم مسلم
ليگ سره شاملول غواړم خو مسلم ليگ دي ته
تيار نه شه
1948 په ديارلسمه مئي باچا خان با با د خدايي
خدمتگار تنظيم په ټول ملك كښې د خورولو
اعلان وكړه او وي وئيل چې دا خدايي خدمتگار
به د نوي جوړې شوي پيپلز پارټۍ رضا كار ه ډله
وي
1948 په مئي كښې باچا خان با با خپلې صوبې ته
راغلو او په ټوله صوبه كښې ئې د حكومت
خلاف تحريك شروع كړه
1948 د شمالي علاقه د دورو نه پس باچا خان با با
اراده وكړه چې اوس سوېلي علاقه ته لاړ شي خو
د دي نه اگاهو په پينځلسم جون گرفتار كړه
شه او درې كاله قېد كړه شه
1948 په څلورمه جولايي د سرحد حكومت د يو
ارډيننس په ذريعه خدايي خدمتگار تحريك
خلاف قانون وگرځولو
1948 په دولسم اگست هر كله چې باچا خان با با جېل
كښې وه د بابري درېدناكه واقعه پېښه شوه
1948 د ستمبر په مياشت كښې خدايي خدمتگار

- تحريك خلاف قانون وگړخولے شه او د سردرياب
مرکزوران کرے شه
- 1950 د باچا خان بابا درې کاله قېد ختم شه خو خو
خله د بنگال ريگولېشن ۱۸۱۸ د لاندې شپږ
شپږ مياشتې زيات کرے شه
- 1952 په فروری کښې د بابا پوخ ملگرے او دوست
قاضي عطاء الله خان چې د ډاکټر خان صاحب
په وزارت کښې وزير تعليم وه ، وفات شه
- 1952 د باچا خان بابا په میو هسپتال لاهور کښې
اېرېشن وشه
- 1954 په جنوری کښې باچا خان بابا سره د نورو
خدایي خدمتگارانو د جېل نه رها کرے شه خو
د پڼډۍ په سرکټ هوس کښې نظر بند وساتلے
شه
- 1954 په مارچ کښې باچا خان بابا ته اجازت وکرے
شه چې د بنگال اسمبلۍ اجلاس له لار شي ، هغه
اسمبلۍ ته په اردو کښې تقرير وکره او په کښې
ئې هغه ټول وجوهات بيان کړل د کومو له وجې
چې هغه جېل ته کرے شومے وه
- 1954 باچا خان بابا د ون يونټ مخالفت وکره ، په دې
مسئله کښې هغه د خپل ورور ډاکټر خان

- صاحب مخالف وه کوم چې هغه وخت د مغربي
پاکستان چيف منسټر وه
- 1955 حکومت د باچا خان بابا خپلې صوبې ته په راتلو
پابندي ختمه کړه
- 1955 په ستمبر کښې باچا خان د صوبه سرحد دورې
ختمې کړې او د بلوچستان په دوره د
عبدالصمد خان اچکزي په وېنا روان شه
- 1955 بلوچستان ته لاره لاره وه چې سره د دوو ملگرو
گرفتار شه خو بيا په شپږويشتم ستمبر رها
کرے شه
- 1956 په شپاړسم جون باچا خان بابا ملکي سلامتيا ته
د نقصان رسولو په الزام کښې په شاهي باغ
پېښور کښې گرفتار کرے شه ، دغسې هم په
دغه ورځ عبدالصمد خان اچکزے هم په کوټه
کښې گرفتار کرے شه
- 1956 په شپږم ستمبر په لاهور هايي کورټ کښې د
جستيس شبير احمد په عدالت کښې باچا خان
بابا کېس شروع شه
- 1956 په شپږم ستمبر باچا خان بابا عدالت ته خپل
ليکلے بيان ورکړه چې هغې کښې ئې د خپل ټول
ژوند حالات ليکلي وو

- 1957 په څلیرشتمه جنوری، عدالت باچا خان بابا څوارلس زره روپۍ جرمانه کړه چې د هغې د ورکولو نه هغه انکار وکړه نو د هغه جانداد په کښې ضبط کړه شه
- 1957 باچا خان بابا پرېښود شه
- 1957 په وویشمته جنوری، باچا خان بابا په پاکستان نیشنل پارټۍ کښې شامل شه چې د شپږو مخالفو سیاسي پارټو نه جوړه شوې وه
- 1957 د باچا خان بابا مشر ورور ډاکټر خان صاحب په وومه جولایۍ د مغربي پاکستان د وزیر اعلیٰ د عهدې نه لرې کړه شه
- 1957 د جولایۍ په میاشت کښې باچا خان بابا، مولانا بهاشاني، میا افتخار الدین او جی ایم سید په ډهاکه کښې په یو کانفرنس کښې عوامي نیشنل پارټي جوړه کړه
- 1958 باچا خان بابا د "ون یونټ او پښتانه" په نوم د ون یونټ خلاف یو پمفلټ چاپ کړه
- 1958 په دیارلسم ستمبر باچا خان بابا بلوچستان ته د داخلېدو په جرم کښې کوټه کښې گرفتار کړه شه چې ډسټرکټ مجسټریټ بلوچستان ته د هغه په داخله پابندي لگولې وه.

- پېښور ته ئې راوسته او رها ئې کړه
- 1958 په یولسم اکتوبر باچا خان او مولانا بهاشاني صاحب د نورو اتو لویو لویو لیډرانو په شمول په مشرقي پاکستان کښې د پاکستان سېفتي اپکټ د لاندې گرفتار کړه شول، په دې موقع عبدالصمد خان اچکزې هم گرفتار شه او څوارلس کاله بامشقته قېد کړه شه
- 1959 په څلورم اپریل باچا خان بابا رها کړه شه، هغه د ټولې صوبې دوره شروع کړه، هم په دغه کال باچا خان بابا سره دنورو سیاسیانو د اېډو Elective bodied disqualification یعنی order د لاندې تر کال ۱۹۶۶ء پورې نااهل وگرځولې شول
- 1961 په دولسم اپریل کښې باچا خان بابا چې کله د سوېلي علاقو په دوره وه نو په ډېره اسماعیل خان کښې د Public order ordinance د لاندې گرفتار کړه شه
- 1962 یو غیر سیاسي تنظیم "اېمنستي انټرنیشنل" باچا خان بابا Prisoner of the year وگرځولو
- 1962 د دسمبر په میاشت کښې اېمنستي انټرنیشنل د باچا خان بابا د رها کولو غوښتنه وکړه ځکه

- چې حکومت به د هغه قېد هر شپږ میاشتې پس زیاتولو
- 1964 په دېرشمه جنوری، باچا خان بابا د هري پور جېل نه رها کړې شې حکه د هغه صحت ورځ تر ورځ خرابېده
- 1964 په وویشتمه مئی پندت جواهر لعل نهرو مړ شې ، باچا خان بابا د هغه لور ته د تعزیت د پاره پېغام د تاریخ ذریعه ولېږه
- 1964 په ستمبر کښې حکومت باچا خان بابا له برطانیې ته د علاج د پاره د تللو اجازه ورکړه ، په لندن کښې هغه د صوبه سرحد د زوړ گورنر جنرل اولف کېرو سره ملاقات وکړه
- 1964 په دولسم دسمبر باچا خان بابا یورپ نه افغانستان ته لاړه
- 1965 په یو درېشم اگست باچا خان بابا په کابل کښې په پښتونستان چوک کښې د پښتونستان د ورځې نمانځلو کښې شرکت وکړه
- 1969 د مئی په میاشت کښې د هندوستان حکومت باچا خان بابا له د بېن الاقوامي خپږ خواهی په لړ کښې د هغه د کړو خدماتو په اعتراف کښې "نهر وامن اپوارډ" ورکړه

- 1969 په جون کښې د هندوستان وزیر اعظمې اندرھا گاندهي په کابل کښې د باچا خان سره ملاقات وکړه او د قران پاک د یوې نسخې نه علاوه ئې ورله د هندوستانی جوړه کپړه په تحفه کښې ورکړه
- 1969 باچا خان بابا د کابل نه د بېروت (لبنان) په لاره هندوستان ته لاړه
- 1970 په فروری کښې باچا خان بابا د هندوستان نه واپس افغانستان ته لاړه
- 1972 په څلیرشتم دسمبر باچا خان بابا د یوې جرگې سره پاکستان ته د اته کاله جلاوطنۍ نه پس راستون شې . په دې جرگه کښې خان عبدالولي خان، اجمل خټک ، محمد افضل خان، مولانا گل بادشاه او مولانا عبدالباري شامل وو
- 1975 په دوېم اپرېل د باچا خان بابا خلاف یو کپس جوړ کړې شې او په دیارلسم اپرېل د خانپور رېسټ ھاوس ته ولېږلې شې
- 1976 په وویشتم اپرېل باچا خان بابا ازاد کړې شې
- 1977 په وړومبي اکتوبر جنرل ضیاء الحق پېښور ته په دوره راغې او د باچا خان بابا سره ئې ملاقات وکړه

- 1978 په دوهم مارچ باچا خان بابا د پاکستان نه افغانستان ته د خپل کتاب " زما ژوند او جدوجهد " لیکلو په غرض روان شه
- 1980 په شپږويشتم مارچ باچا خان بابا د طبعي معائني د پاره د کابل نه هندوستان ته روان شه
- 1980 د جولای په اتلسم تاریخ د هندوستان نه واپس افغانستان ته لاره
- 1980 په یوويشتم اگست باچا خان بابا د علاج د پاره روس ته روان شه
- 1980 په یولسم اکتوبر د روس نه افغانستان ته راغلو
- 1981 په دیارلسمه فروری باچا خان بابا ناجوره شه
- 1981 په دیارلسم اگست د افغانستان صدر ببرک کارمل وغوښتو چې په ځنې اهمو مسئلو ورسره خبرې اترې وکړي
- 1981 په شپږم نومبر د افغانستان نه هندوستان ته روان شه
- 1982 په ورومبې جنوری د هندوستان نه افغانستان ته واپس راغی
- 1982 په درېم مارچ باچا خان بابا په جلال اباد کښې دکت نه پرېوتو او ژوبل شه او د هغې له وجې د کابل په هسپتال کښې داخل کړی شه

- 1982 په اتويشتم اپرېل باچا خان بابا واپس پاکستان ته راغی
- 1983 د حکومت له خوا د کالاباغ ډېم جوړولو خلاف ئې تحریک شروع کړه
- 1983 د ټولې صوبې دوره ئې شروع کړه چې د حکومت له خوا د کالاباغ ډېم جوړولو خلاف اولس بیدار کړي
- 1984 باچا خان بابا د کالاباغ ډېم د مخالفت کولو په وجه په خپل کور کښې نظر بند کړی شه
- 1984 په ورومبې اپرېل باچا خان بابا د علاج دپاره افغانستان ته روان شه
- 1984 په شپږمه مئی د افغانستان نه واپس پاکستان ته راغی
- 1984 په نولسمه جولای باچا خان بابا د عبدالولي خان ، مېرمن نسیم ولی خان او محمد اعظم خان سره افغانستان ته لاره
- 1984 د ستمبر په نهه ویشتمه نېټه د افغانستان نه واپس پاکستان ته راغلو
- 1985 د ال انډیا کانگرس په دعوت باچا خان بابا د سلمې کلیزې نمانځلو له په شپږويشتم دسمبر هندوستان ته روان شه ، په دغه موقع عبدالولي

- خان او د باچا خان نمسے ذوالفقار علی خان هم
ورسره وو
- 1986 د جنوری په څلورم تاریخ باچا خان بابا د
هندوستان نه راستون شه
- 1986 باچا خان بابا خپل اخري تقرير د پښتو عالمی
کانفرنس ته په نولسم اپریل وکړه
- 1987 د مټې په میاشت کښې باچا خان بابا سخت
ناروغه شه او د پېښور په لېډي ریډنگ هسپتال
کښې داخل کړه شه
- 1987 د جون په څلورم تاریخ پرې د فالج حمله وشوه ،
د هندوستان د حکومت په بلنه د ال انډیا
مېډیکل انسټیټیوټ اف مېډیکل سائنس ته
منتقل کړه شه چې تر شپاړسم اگسته پورې
هلته وه
- 1987 باچا خان بابا له د هندوستان د ټولو نه لومے
ایوارډ بھارت رتن ورکړه شه
- 1987 د اگست په میاشت کښې بېرته پاکستان ته
راوستله شه او په لېډي ریډنگ هسپتال کښې
داخل کړه شه۔
- 1988 د اگست نه تر شلمې جنورۍ باچا خان بابا بې
هوشه پاتې شه او اخر په شلم تاریخ سحرینځه

- دېرش منته کم اووه بجې ئې ساه ورکړه
- 1988 په یوویستمه جنورۍ د بابا جنازه جناح پارک
کښې درې بجې ماسپښین ادا کړه شوه
- 1988 په دویمه جنورۍ د خپل وصیت مطابق په
جلال اباد کښې په خپل کور کښې خاورو ته
وسپارلے شه

حوالې:

1. ډي جي ټنډولکر Faith is Battle
2. فرید احمد ، خان عبدالغفار خان
3. شېرمان طائزے ، Bacha Khan in Afghanistan
4. باچا خان ، زما ژوند او جدوجهد
5. شیل کور ، Khan Abdul Ghaffar Khan Congress Centenary
6. د اړکائیوز لائبرېری د باچا خان متعلق دستاویزات
7. اپکنټ ایسورن ، Badshah Khan

قلندر مومند

کاش چي هغه بيا هم رهمنا وي

خان عبدالغفار خان د نن نه يو ولس کاله^۱ وړاندې زمونږ نه جدا شۀ. په هغه ورځ چي کله ما د هغوي د وفات دا غمژن خبر واورېده نو لکه چي زړه مې اړي اړي شۀ. باچا خان د پښتون د تاريخ هغه زرين باب دے چي د هغې شروع کېدو سره پښتنو د نوي دور ترقي پله گامونه واخستل. دغه وخت زما په زړه کښي قسم قسم وسوسې پيدا کېدې. ما سوچ کولو چي د پښتنو د انگرېز سامراج د سياسي، تعليمي، معاشي او ثقافتي استحصال نه بچ کونکے او د پاکستان جوړېدو نه پس د دې تقسيم شوي بدقسمته قوم د راغونډولو د پاره هر وخت متحرک او د ازادۍ د شمعي د پتنگانو سرخېل خود دنيا نه د تللو نه پس به مونږ څوک د استحصال نه بچ کوي خو وروستو راته دا خبره واضحه شوه چي دا زما جذباتيت وه خودا هم يو حقيقت دے چي کله د چا پلار وفات شي نو غم او درد صرف

۱. دا مضمون په کال ۲۰۰۰ء کښي ليکله شوه دے (مؤلف)

هغه ته ورسېږي. باقي خلق خود هغې غم درد نه نه خبرېږي کوم چي د ځوي په زړه تېرېږي. د تېرېدونکي وخت د هرې لحظې سره ما د باچا خان سره په تېر شوي ژوند غور کولو او د تېر وخت کړۍ مې د يو بل سره پيوست کولې او اخر دا چي د تار سر زما گوتوله راغے. ما چي د باچان سره څومره ژوند تېر کړے وه. دې دوران کښي وخت په وخت ماته د دې خبرې احساس کېده چي مونږ يوه بې بها ملغلره لگيا يو ضائع کوو. د پښتنو يونه يا بد عادت دا دے چي هغوي څوک دځان نه زورور نه مني او دځان نه لوړ سر نه مني او دا صرف د پښتنو پورې محدود نه ده، د هر انسان دا فطرت دے چي دځان د پاره د يو ښه مقام سوچ کوي او په دغې لاره کښي چي کوم خنډ مخې له ورځي د هغې لري کول فرض عېن گڼي. د پښتنو دا بدقسمتي د باچا خان په لړ کښي هم خنډ جوړه شوه او د مير جعفر او مير صادق حواريانو د بهرنو بادارانو د خوشحالولو د پاره د هغوي خلاف يوه بې بنياده پروپېگنډه وکړه او ساده زړي پښتانه ئي د هغه نه متنفره کړل او د يو وړوکي مقام د حاصلولو په خاطر ئي دا قوم د يو عظيم مصلح نه ناخبره وساته.

باچا خان چي په کومه کورنۍ کښي پيدا شوه وه هغه د خپلې علاقې يوه با اثره کورنۍ وه. د باچا خان پلار بهرام

خان د علاقې په لویو خانانو کېنې شمېرله شه خو لکه د نورو خانانو ئې چرې هم د انگرېز حکم ته سر نه وه ټیټ کړې او چې د چرته نه هم ورته یو مظلوم د امداد خواست کړې وه نو سمدستي ئې ورله ځان رسولې وه. د باچا خان نیکه سیف الله خان د سرکاوی په جنگ کېنې د ازادې خوښو خلقو ملگرتیا کړې وه او د پېرنګي د بونېر قبضه کولو اراده ئې د خاورو سره خاورې کړې وه. د باچا خان مور بي بي هم یوه مېلمه دوسته او د لومړي نظر مالکه مېرمن وه. د چم گاوند غریبو او خوارو زنانو د پاره به ئې روټی. په خپله پخوله او په هغوي به ئې تقسیموله. په داسې یو ماحول کېنې د باچا خان پالنه وشوه او هغه د یو پښتون قام پرست په شکل کېنې مخې ته راغې. هغوي په حالاتو ډېر ژور نظر لرلو او ورته د اول نه د دې خبرې احساس وه چې د پښتنو د ژوند په هر اړخ استحصال روان دې او د هغې وجه صرف دا ده چې دوي د علم نه لرې دي. د باچاخان په وختونو کېنې د هغوي علاقه په پنجاب کېنې شامله وه. پېرنګي په پنجاب کېنې یو څوسکولونه جوړ کړي وو خو د بدقسمتی نه په دې علاقه کېنې داسې څه انتظام نه وه. بل که سکولونه وو هم په هغې کېنې تعلیم په مورنۍ ژبه کېنې نه وه ځکه نو مقامي خلقو ته به په زدکړه کېنې ډېر مشکل پېښېده. بل خوا د ملیانو دا پروپګنډه هم روانه وه چې سبق د مدرسې وئې د پاره د پېسې وئې جنت کېنې به ئې

ځان نه وي دوزخ کېنې به غوږې وئې. دغه شان د اسلام نه ناخبره ملا د خپلې کم فهمۍ او د لرې فائدي د پاره پښتانه د تیارو کندې ته غورځولي وو. باچاخان چې به دا حالت لیدو نو ډېر به خفه کېده خو څه لار ئې په فهم کېنې نه راتله. په مشن سکول کېنې د تعلیم په دوران کېنې باچاخان د براه راست کمېشن د پاره درخواست ورکړه چې د معمولي کاروایی نه پس منظور شه. باچا خان به اکثر فرمائیل چې فوځ ته د تلو شوق زما په زړه کېنې زمونږ د نوکر باراني کا کا قیصو را پیدا کړې وه کومې چې به هغه ماته کولې. دغې دوران کېنې به باراني کا کا منظر کشي هم کوله او د فوځیانو په تعریف کېنې به ئې هغه څه وئیل چې د ډېرې مبالغې نه به ډک وو. دغه شان په غېر محسوسه توګه دا خبرې زما په نفسیاتو خورې شوې چې زه به هم فوځي افسر جوړېږم خو قدرت ته داسې منظوره نه وه. د کمېشن ملاوېدو نه پس باچا خان پېښور ته د یو دوست ملاقات له راغې څوک چې په کېولري کېنې افسر وه. باچا خان د هغه سره ولاړ وه او خبرې اترې ئې کولې چې دغه وخت کېنې یو انگرېز لېفټیننټ راغې. دغه وخت د باچا خان دغه دوست سرتور سر ولاړ وه. بناسسته زلمې وه. وپښته ئې ډېر بڼه جوړ کړي وو او لږ وپښته ئې په تندي پراته وو. انگرېز افسر د یو دېسي افسر دا انداز برداشت نه کړې شه او سخت غصه شه او د باچاخان په وړاندې ئې هغه ته ډېر بد رد ووي. د باچا خان

دوست هم دغصې نه تك سور شه خو د جواب وركولو همت ئې نه لرلو. باچا خان د دې واقعي نه پس ډېر زيات خفه شه او د پېرنگي د نوكرۍ نه ئې زړه وټكېده. باچا خان به يو طرف ته د پښتنو د تېرو وختونو عظمت او دبدبې قرار له نه وركولو او بلې خوا ته د انگرېز سامراج د پښتنو استحصال خوب ته نه پرېښوده او د دې واقعي نه پس خو باچا خان ډېر په سنجيدگۍ د پښتنو د مستقبل په حقله غور او فكر شروع كړه. د باچا خان د پاره دغه وخت كښې د لارې د مشالونو په توگه يو څو مجاهدين موجود وو خو باچا خان د يو نوي فكر بوتې نال كړه او د هغې وحشي قوم د سمولو د پاره ئې د يو مشن اغاز وكړه چا چې به په معمولي خبره پوره پوره خاندانونه په وينو لاملبول.

ما به اكثر د هغوي نه دا تپوس كوه چې د دې گران كار سر ته د رسولو د پاره خو ډېر وخت پكار د ځكه چې يو داسې قوم چې د صدو نه د علم نه ناخبره پاتې شوه وي ، د هغې وجه كه هر څه وي هغوي د علم په كالمو بناسته كول د يو تن د وس كار نه د ځه نو تاسو دا ذمه واري څنگه په خپلو اورډو اخستې ده نو هغوي به ماته لكه د پلار په ډېر شفقت وفرمائيل چې دا كار به چا خو شروع كوه. الله پاك په ما مهربانه شه او ما له ئې د خپل قوم د خدمت موقعه راكړه. اوس ما سفر شروع كړه د ځه او انشاء الله هغه ورځ به ډېر زړ راشي چې پښتانه

به ټول تعليم يافته شي او نورو قومونو سره به د سيالي جوگه شي او خپل حبثيت به وپېژني. د باچا خان د پښتنو په طاقت او قوت، د هغوي د خپل كار سره مينه ، ايماندارۍ او اخلاص كله باور وه. په دې لړ كښې قسمت هم د هغوي ملگرتيا وكړه او داسې ملگري ئې وركړل چې ثاني ئې نه لرله. د باچا خان خواهش وه چې پښتانه په هر مېدان كښې ترقي وكړي او د خپلو مشرانو نومونه راژوندي كړي. د دې مقصد حاصلولو د پاره دوي په مختلفو وختونو كښې د مختلفو اړخونو نه د پښتنو د يو كولو جدوجهد جاري وساتلو. باچا خان به د پښتنو د خپلو روايتونو او ثقافت نه په لرې تللو سخت غمژن كېده. د هغوي وېنا وه چې هر قوم په خپله ژبه ژوند كوي كه يو قوم خپله ژبه هېره كړي نو دنيا هغه قوم هېر كړي او كه د يو قوم نه خپله ژبه وركه شي نو هغه قوم ورك شي. لكه چې بره بيان وشه د باچا خان د كور ماحول او تربيت او ذهني مېلان قوم پرستۍ پله وه ځكه نو باچا خان يو كلك او مخلص قوم پرست وه. هغوي به فرمائيل چې صرف هغه قومونه ترقي كولې شي د چا چې د خپلې خاورې سره مينه وي او چې څوك د خپل وطن وفادار نه وي هغه پښتون نه د ځه. باچا خان نه يواځې په تعليمي مېدان كښې د پښتنو سره د كېدونكې سلوك ازاله كول غوښتل بلكې د خدايي خدمتگار تحريك په ذريعه ئې د پښتنو د تربيت اغاز هم كړه وه او هغه خلق ئې مخې ته

راوستي وو چې په عام ژوند کښې ئې خه خاص حیثیت نه لرلو . د نورو خانانو نوابانو برعکس به باچا خان غریبانانو خلقو سره په ناسته پاسته کولو خوشحالهده او د هغوي به ئې هر قسم امداد کولو. د باچا خان دې طرز عمل دغه کمزوري خلق د هغه مئینان کرل او پښتانه لکه د لېونو په خدایي خدمتگار تحریک کښې شاملېدل شروع شو. د دې نتیجه دا شوه چې خانان یواځې پاتې شو او داسې په بالواسطه طریقه د پېرنگي حکومت ته خطري رامخې ته شوې حکه چې د دې نوابادیاتي کالونی. دا دېسي پېرنگیان د انگرېزانو د پاره ډېر اهمیت لرونکې او د کار خلق وو. پېرنگي چې کله دا صورت حال ولیده نو د باچا خان نگراني ئې شروع کړه او دغسې د یو خدایي خدمتگار خلاف د هغې وخت لومو قوت مېدان ته راغی خو افرین دې وي په دې ستر او لوړ پښتون مشر چې په هر محاذ ئې سامراج له ماتې ورکړه او په خپلو اصولو او مضبوط کردار ئې د ازادۍ بې شمېره پتنگان د ځان نه راپاېره کړل خو باچا خان د هغې افاقي دین پېروکار وه چې د امن درس ئې ورکولو. له دې وجې نه باچا خان پښتنو له د عدم تشدد تعلیم ورکړه. د هغوي وېنا وه چې تشدد نفرت او عدم تشدد مینه پیدا کوي. باچا خان د خدایي خدمتگار تحریک د قیام نه مخکښې د تحریک اصلاح الافاغنه نه د دې جدوجهد شروع کړې وه. دغې دوران کښې هغوي د هغه وخت لومو

لومو مشران د نزدې نه ولیدل . مسلمانانو مشرانو کښې اکثریت د نوابانو ، جاگیردارانو او وډېره گانو وه او باچا خان په خپله یو دروېش او مسکین سرې وه. دوېمه لویه وجه د هغوي د پښتنو خلاف تعصب وه چې د هغې له وجې باچا خان او نور مسلمانان مشران یو ځای نه شو.

باچا خان به د پنجاب یوه واقعه ماته اکثر بیانوله (شاید له دې وجې چې زما تعلق د صحافت سره وه او دا واقعه هم د صحافت سره متعلق وه) فرمائیل ئې چې دا پنجابیان عجیبه خلق دي یوه ورځ د زمیندار اخبار په دفتر کښې ناست وم په خبرو خبرو کښې ما اخترعلي خان ته ووي چې مونږ ښه دوستان یو که نه؟ نو که د پنجاب ټول اخبارونه زما خلاف لیکي نو زه امید لرم چې زما دوست به زما متعلق پنجاب له غلط معلومات نه ورکوي. د هغه جواب زما د پاره ډېر حېرانونکې وه ، هغه په زوره وخنډل او وې وئیل چې مونږ اخبار واله نه د پنجاب سره همدردی لرو او نه د هندوستانی لیدرانو سره. زمونږ خو د یو ښه خبر سره کار وي که د هغې په حاصلولو کښې د دواړو ډلو بې عزتي ولې نه وي او ډېره عجیبه خبره دا وه چې باچا خان سوشلزم خوبولو او نور مسلمانان مشران ئې مخالف وو. د دوي په مقابله کښې د خدایي خدمتگار او کانگرس یو بل سره مینه ډېره وه چې د هغې بنیادي وجه د کانگرس د پېرنگي سره دشمني وه.

کانگریس په هر قیمت ازاد او خودمختار هندوستان غوښتنه او مسلم لیگ د هندوستان تقسیم غوښتنه - هندو سره نزدېکت باچا خان د عوامو په نظر کښې مجرم وگرځولو ځکه چې د مسلم لیگ نعره دا وه چې مسلمان وي نو هغه به مسلم لیگ کښې وي او باچا خان ښکاره باره د کانگریس حمایت کولو. دا اوس د سوچ مقام دے چې مسلم لیگ خو حق لري چې ځان ته د ټولې ابادۍ د یوې برخې نمائنده ووايي خو چې کله هغه حق باچا خان استعمالوي نو غدار او د هندوانو اېجنټ گڼلې شي او دا هغه بنيادي وجه وه چې باچا خان ئې مسلم لیگ ته نزدې کېدو ته پرې نه ښوده. باچا خان به فرمائيل چې هر قوم حق لري چې د خپلې ترقۍ د لارو د پاره په خپله سوچ وکړي نو بيا مونږ د خپل مرام او منزل نه ولې منع کولې شو؟ د پښتون قوم د حقونو د پاره هغوي د هرې سختې په روڼ تندی مقابله کړې وه - بعضې وخت خو به تر دې وشوه چې انگرېز سامراج به په يوه مقدمه کښې جرمانه کړه نو د جرمانې په بدل کښې به ئې د هغه جائداد د مارکيټ د نرخ نه د کمو پېسو حساب کړه او هغه جرمانه به ئې ترې وصول کړه او دغسې د پښتنو د ازادۍ په لاره کښې قسم قسم خنداڼ ودرولي شو خو د باچا خان سفر جاري وه - دې دوران کښې پېرنګيانو د هندوستان د تقسیم منصوبه پېش کړه چې د کانگریس مشرانو مسترد کړه ځکه چې پېرنګيانو ته دا حق حاصل نه وه چې د تجارت په بهانه د

کوم ځای نه راغلي ، یو لوی وطن ئې قبضه کړے او بیا ئې هغه ټوکړې ټوکړې کولو - باچا خان د هند تقسیم د مسلمانانو تقسیم گڼلو - د تقسیم په مسئله د کانگریس ، مسلم لیگ او وائسرائے خو ځله مذاکرات وشو او اخر دا چې د تقسیم په دې منصوبه اتفاق رائي پېدا شوه - د فارمولې مطابق دا مقرر شوي وو چې کومې صوبې او ریاستونه پاکستان یا هندوستان کښې شاملېدل غواړي هلته به د صوبې اسمبلي، د ریاست مهاراجه یا جرگه فېصله کوي - د اصولو لاندې د پنجاب او سندھ اسمبلو نه رايې وغوښتې شوه او د هغوي د فېصلو احترام هم وشو او د بلوچستان فېصله د جرگې په ذریعه وشوه - اوس زمونږ د صوبې څه حال شه - د یو سازش لاندې دلته مقتدر کانگریس نظر انداز کړے شه او د رېفرنډم اعلان وشه - باچا خان د کانگریس اسمبلی د دې غېر جمهوري اقدام سخت مخالفت وکړه او د بائیکات اعلان ئې وکړه - د رېفرنډم د نتیجو منظر عام ته راتلو سره معلومه شوه چې ۴۹ فیصده عوامو د پاکستان په حق کښې ووټ ورکړے دے او په حکومت ئې د عدم اعتماد اظهار کړے دے - په دې وخت کښې د جناح صاحب په ژوند د ریاستي دهشت گردۍ او هارس ټرېډنگ ابتدا وشوه - د کانگریس د اسمبلی غړي څه په زور او جبر او څه د لالچ ورکولو په ذریعه د اسمبلی اجلاس کښې د شریکېدو نه منع کړے شو او دغسې یوه منتخب

دې خبرې ډېر زیات افسوس وه چې د هغوي له طرفه حکومت ته د پوره مرستې او یقین دهانې ورکولو باوجود په هغوي د دروغو مقدمې جوړې کړې شوې او د پښتون قوم د ترقۍ نه د منع کولو د پاره قسم قسم منصوبې جوړې کړې شوې خو باچا خان دغه ټولې منصوبې د پوره کېدو نه مخکښې مخکښې د خاورې سره خاورې کړې. د پاکستان جوړېدو نه پس د باچا خان ټوله توجه صوبایي حقونو حاصلولو طرف ته وه او په پاکستان کېنې ئې په ورومې ځل د نېشنل ازم نعره پورته کړه او په دې تحریک کېنې ورسره د بلوچستان او سندھ او پنجاب محب وطن خلقو هم ملگرتیا وکړه او دغسې د پاکستان حکومت په یو وخت د څلورو گاندهیانو خلاف د کاروایۍ اغاز وکړه. د پنجاب، سندھ او بلوچستان گاندهیان خو په دې ځغل کېنې وروستو پاتې شو خو سرحدی گاندهی د دې مشن سر ته رسولو د پاره عوامي نېشنل پارټي جوړه کړه چې هغې یو اهم کردار ادا کړه او لگیا ده اوس هم ادا کوي خو د باچا خان مشن لا سر ته نه دے رسېدلې. د دې مشن سر ته رسولو د پاره اوس ځوانانو له مخکښې راتلل او په علم او ادب، تاریخ او جغرافیه او د زمکې او اسمان په وسعتونو کېنې خپل مقام پیدا کول پکار دي ځکه چې د باچا خان قول دے چې د ازادۍ بوټی د ځوانانو په وینو لویږي. نن ضرورت د دې خبرې دے چې که مونږ خپلې خاورې د پاره د نور څه کولو

اينې اداره پامال کړې شوه او جمهوريت مضبوط کړے شه. مسلم ليگ د پاکستان د جدوجهد د پاره حق لري نو ولې باچا خان د پښتنو حقونه نه شي غوښتي. دا هغه ناقابل فهم نکته ده چې ملك كښې ئې غير يقيني كېفيت ختمېدو له ورنه كړه خود قيام پاکستان نه پس د دستور سازې اسمبلۍ د يو غړي په حيثيت باچا خان مسلم ليگ ته د مكملې مرستې پېشكش وكړه خو بيا هم چا په ارام پرې نه بنوده. باچا خان به اكثر د پېرنگي د دور او د قيام پاکستان نه پس د هغه سره د شوي سلوك موازنه كوله او ډېر په چېرانۍ به ئې تپوس كولو چې انگرېز ظلم كولو نو هغه خو زمونږ دشمن وه او مونږ د هغه خو د يو اسلامي جمهوري ملك له طرفه چې زه ولې بې شمېره ځله جېلونو ته لارم. دا زما په پوهه كښې نه راځي. د پاکستان جوړېدو نه پس باچا خان د پښتنو د حقونو د پاره خپل جدوجهد جاري وساتلو او د هر يو ظلم ئې په نره مقابله وكړه. د حكومت د باچا خان سره د تعاون دا حال وه چې پېرنگي په دور كښې باچا خان پينځلس كاله جېل تېر كړے وه او د پاکستان جوړېدو نه پس په ابتدايي اتلسو كالو كښې دې ستر انسان پينځلس كاله په جېل دننه تېر كړل. د هغوي قصور څه وه؟ دا خو د تاريخ په پاڼو كښې محفوظ شوي دي خو دا خبره هم فېصله شوې ده چې كه پښتانه باچا خان خپل محسن ونه گڼي نو بيا هم د حقيقت نه انكار نه شي كېدے. باچا خان ته د

قابل نهٔ يو نو کم نه کم دا دعا خو کولې شو چې اے خدایه! د پښتون قوم د رهنمایی د پاره یو بل باچا خان راکړې. شاید دې سره پښتانه د خپل محسن سره د کړي سلوک کفارہ ادا کړے شي.

پروفیسر میا عنوان الدین کاکا خېل

باچا خان او دهغه خدایي خدمتگار تحریک

د پښتو د ستر قامي شاعر خوشحال خان خټک چې د توري او قلم خاوند وه ، وېنا ده :

مره هغه چې نه ئې نوم نه ئې نشان وي
تل تر تله په بڼه نوم پايي بناغلي

زمونږ د ستر ملي قهرمان باچا خان هم په داسې بناغليو کښې يو ځانته ښکاره مقام لري د چا ژوند او شخصيت چې د دې سيمې ، د برصغير بلکې د نړۍ په سياست او تاريخ ډېر ژور اثر غورځولې دے ، که مونږ د دوي په حقله تاريخي بحث کوو نو خبره به اوږده شي او بيا به هم نيمگړې پاتې شي نو ځکه زه خپل بحث د باچا خان د قامي غورځنگ ، افکارو ، نظرياتو او اهدافو پورې محدود ساتم او په هغې کښې به هم غټه غټه پانگې را اوچت کړم.

باچا خان د وړوکوالي نه د غور او فکر اموخته وه ، په هر خبره ، هره واقعه او په هر حرکت به ئې غور کولو. په تپوسونو تپوسونو به ئې د هر علت او معلول ژورتيار ته ځان

رسوۀ چې زلمے شۀ نو نه صرف د غور او فکر قوت ئې سبوا شۀ بلکې د ژورې پخې قوت مشاهدې او تېزې قوت حافظې علامې هم پکښې راڅرگندې شوې او کله چې ځوان شۀ ، د دې خدايي صلاحیتونو په برکت ئې د پښتون قام او د دې خاورې د عام اولس بدحالي ، بې علمي او په بدو ورځو ککړ ژوند ته ئې پام شۀ . د دې صورت حال لټون ئې شروع کړۀ او د غور او فکر نه پس په دې نتیجه ورسېده چې زما د خواري کښ قام د بې اتفاقي ، دښمنو ، تربگنو ، د تعليم د نشت والي ، د زاناو د حقوقو خيال نه ساتلو ، د غلطو رسمونو ، رواجونو د پېروي کولو او په تېره تېره د پېرنگي غلامي د جاگير دارانو د زور گيرۍ او ناوړې سلوک له سببه د دې زيلي اولس دا حال شوے دے . د جهالت ، مايوسۍ ، بې عملۍ د ژورې کندې نه د راوبستلو د پاره باچا خان په شعوري توگه يو کړن لاره وټاکله . هم خيال او هم راز ملگري ئې پېدا کړل چې په زړه کښې د قام مينه ، درد ، همدردي او خپرخواهي وه ، لکه د باچا خان د قام په دې زيلي او ناوړي حالت دلگير ، خفه ، پرېشانه او خوږمن وو . د دې ملگرو په صلا او مشوره ئې د انجمن اصلاح الافاغنه بنياد کښېښوده . باچا خان د خپلو ملگرو سره د دې صوبې او سيمي کلي په کلي ، کوڅه په کوڅه ، حجره په حجره او جومات په جومات وگرځېده . د سهولتونو او وسيلو د نښت والي له کبله دا اوږدې مزلې ئې پياده کړي دي . هر ځاے د قام

د يو والي ، اتفاق ، اتحاد او ورورولۍ خبرې ئې کوله . ټولو ته به ئې د يو موتي کېدو وېنا کوله . د عمرونو زړې خونړۍ دښمنۍ ئې د جرگو مرکوله لارې په دوستۍ کښې بدلې کړې . خلق ئې د غلطو رسمونو ، رواجونو د تباهۍ بربادۍ نه خبر کړل . د تعليم په اهميت ئې پوهه کړل . دغه شان ئې د قام د ښېرازۍ ، سوکالۍ ، ترقي ، پېغام د خپل عدم تشدد د فلسفې سره د سيمي گوت گوت ته ورسوۀ .

د قام د بچو د ابتدايي او بنيادي تعليم د پاره ئې مدرسې جوړې کړې . په لږو وسائلو کښې په مختلفو علاقو کښې د ازاد سکولونو حال ئې خور کړۀ . دا په هغه زمانه کښې د وپړيا او خپراتي تعليم خورولو يوه لويه کارنامه وه . د هغه د پېغام صداقت ، د هغه د شخصي کردار سپېڅلتيا ، د هغه د شېرين بياني له کبله د باچا خان په جلسو کښې به خلقو ډېر په جوش او جذبه ، شوق او مينه گډون کولو .

کله چې باچا خان دې نتيجې ته ورسېده چې قام زما په اواز د زړه د اخلاصه راپورته کېږي نو د ملگرو په صلا ئې د خدايي خدمتگار تحريك په نوم يو تنظيم جوړ کړۀ . ډېر زړه په دې تحريك کښې د زلمو ، ځوانانو او بوډاگانو شمېر دوو لکو ته ورسېده . د هغه وخت د ابادۍ په لحاظ دا ډېر لومے تعداد او غټ قوت وه . د دې تحريك چلولو نه د باچا خان مطلب د

پښتنو سماجي او اقتصادي حالاتو کښې د بدلون راوستل او پښتانه د ترقۍ او ښېرازۍ طرف ته رابلل وو.

ولې د پېرنگي سامراج ذهن د باچا خان دا مقبولیت د هغه پېغام پذیرایي او د ټول قام او اولس په یوه چغه د هغه د ذات نه راچاپېرېدل کله زغملې شو. پېرنگي یو غاصب قوم وه. هغه خپله چارې په اوبو کښې ولیده. پېرنگي د تشدد، ظلم، بربریت، جبر او سختۍ خپلې استعماري حربې شروع کړې. خپل بریسي ئې د باچا خان مخالفت او د هغه د تحریک ملگرو مزاحمت ته ودرول. قصه خوانۍ، ټکر، گوجر گړی، میروس ډېری، هاتي خېل، سپین تنگې او داسې نورو ډېرو ځایونو، کلو او بانډو ته د ازادۍ په جنگ کښې د تاریخي سنگرونو اعزاز حاصل شه. د باچا خان ډېر ملگري د شهادت په رتبه سرفراز شو.

ځان چې د مذهبي دنیا نمائنده او بادار گڼلو، د هغه پېرنگي د لاسه د باچا خان او د هغه ملگرو سره هغه ناروا او ناوړه سلوک وشه چې تاریخ به ئې په یادولو او قلم به ئې په لیکلو شمېرې. ولې د حریت فکر، د عدم تشدد د فلسفې علم بردار، د ملي غورځنگ د قافلې د سالار او د هغه د سربازانو او سر په تلي کښې اېښي تنگیالو ملگرو پېغام د دنیا گوت گوت ته ورسېده. د هغه وخت اخبارونه په دې گواه دي.

د پېرنگي زور، ظلم، زیاتي، جبر او تشدد چې د حد نه زیات شه نو باچا خان او د هغه ملگرو د هندوستان د مسلمانانو یوې سیاسي ډلې مسلم لیگ مشرانو ته د مرستې او ملاتړ خواست وکړه. د هغې غاړې څه حوصله افزا ځواب رانه غلو، مجبوراً باچا خان او د هغه ملگرو کانگرس ته لاس اوږد کړه. هغوي ورسره د کلکې مرستې او ملگرتیا لوظ وکړه. دا اتحاد د پاکستان تر جوړېدو قائم وه.

پېرنگي رخصت شه. پاکستان جوړ شه. باچا خان د ماضي تراخه یادونه هېر کړل او په ۲۳ مه فروری، کال ۱۹۴۸ء ئې د پاکستان د ائین سازې اسمبلۍ د غړیتوب سوگند پورته کړه.

ولې په دې کښې هم باچا خان خپلو مخالفینو، مفاد پرستو عناصرو په آرام پرېښوده. د سازشونو او دسیسو او مخالفانه پروپېگنډې هغه پخوانۍ سلسله هغسې روانه وه. جیلونه، حوالاتونه، سزاگانې، صوبه بدري د خدایي خدمتگارانو په برخه وې. باچا خان سره چې خپلو او پردو څه وکړه هغه اوس د تاریخ حصه ده.

دلته مونږه د خپل بحث دوهم پړاو ته راوړسېدو چې د باچا خان د سماجي اولس خدمتونه او سیاسي تحریک په حقله د راپورته شوي فکر انګېزه سوالونو لڼده شان جائزه واخلو. د باچا خان د خدایي خدمتگاری د بې پناه زور او شور،

کامیابی او مقبولیت په حقله خبرې کېږي چې دا څنگه؟ ولې؟ ورومبې خبره خو دا ده چې باچا خان د مرض صحیح تشخیص کړی و، بیا ئې د علاج د پاره یوه کامیابه او تیربه هدف نسخه تجویز کړې وه. د باچا خان په ځان باور او د خپل مشن په صداقت پوخ یقین وه. د هغه د پېروکارانو د هغه په ذات اعتماد وه. د هغه مشن ئې خپل مشن گڼلو. بل باچا خان یو عملي انسان وه. د هر کار شروع به ئې د خپل ځان نه کوله. لکه په ازاد سکولونو کېږي د غني خان او ولی خان داخلول، د هر پښتون د حجرې جارو کولو په مهم کېږي په خپله برابر شریک وه. باچا خان یو سپین نیتي، ډاگیز، سادگي پسند او قناعت پسند انسان وه. د هغه ټول ژوند هم د دغه اصولو نه عبارت وه. دغه وجه وه چې د پښتون غونډې سرکشه، باغي او ځیگروړ قوم کېږي په کامیابی سره د عدم تشدد د فلسفې بوتی نال کړه. د پښتنو په روایتی ORTHODOX معاشره کېږي د زاناو د حقوقو علمبردار وه. د هغه په جلسو کېږي به په گڼ شمېر کېږي د زاناو د شرکت اهتمام کېده. په داسې یوه جلسه کېږي د یوې اوچتې ډېرې د پاڅه زانانه راجمع شوې وې (په تفصیل کېږي نه ځم، دا به په خود ستایي کېږي راشي) کله چې باچا خان زلمو ته په تحریک کېږي د شمولیت او په جوش او خروش د برخې اخستلو اپیل کولو نو په دغه زاناو کېږي یوې تنگیالی پېغلې په اوچت ولې په پرسوز او از کېږي دا تپه

هوا کېږي زمزمه کړه او د ملالې د تاریخي تپې یاد ئې تازه کړه:

که د زلمو نه پوره نه شوه

فخراغانه! جینکي به دې گتینه

دوي د خپل تحریک او هلو ځو کامیابولو د پاره هره روغه لار خپله کړې وه. په دې سلسله کېږي د پښتو ژبې او ادب نه هم ډېره فائده اخستې وه. د تحریک ORGAN ارگن د پښتو ورومبې رساله "پښتون" د هر لوستي پښتون کورته رسېدلې وه. د تحریک پېغام ئې هر گوټ ته رسولی وه. بنځو او سړو به په لیکلو کېږي یو شان برخه اخسته. د دې رسالې په برکت د پښتو په ادب کېږي غټ غټ نومونه بنکاره شو. باچا خان یونیورسټي چارنده او عبدالولي خان یونیورسټي مردان کېږي د ایریا سټډي سنټرز ته پکار دي چې په داسې موضوعاتو تحقیق او څېړنه وکړي. دا به د نوي کول د لارې روښانه کولو د پاره د لیت کار وکړي.

د باچا خان په قافله کېږي د وطن پاله قام پرستو ادیبانو او شاعرانو یوه غټه ډله شامله وه. د دوي د ډرامو، مشاعرو درز په ټولو سیمو کېږي خور وو چې تحریک ته ئې ډېرې بڼېگړې رسولې دي. دا نن چې د پښتو ژبې او ادب باغ باړی داسې سمسورې دي، دا هم د دغه تحریک او مشرانو برکت دے. (دا هم د تحقیق یوه غوره موضوع ده).

بله غټه خبره دا ده چې پښتنه معاشره د پېرو نه په طبقاتي اډانه ولاړه ده. ولې باچا خان په خپله د هشتنغر د یو لومړي خان څومو وه. ولې هغه د دې امتیازاتو او جاگیردارانه ذهنیت هېڅ پروا نه کوله. دغه وجه وه چې د خدایي خدمتگار تحریک عهدي د معاشرې د بې وزله خلقو او کسب گرو په لاس کښې وې. دا هغه وخت څه چې نن هم یو ډېر ناشونې کار گڼلې شه.

باچا خان د خپلو پیروکارانو او کارکنانو باقاعده سیاسي تربیت کولو. هر یو غړي به ئې په شخصي توگه پېژندلو. د دې تربیت د کبله د خدایي خدمتگارو او ټول پښتون قام سیاسي شعور او سیاسي بېداري هغه سطح ته رسېدلې وه چې نن ئې هم صفتونه کېږي. یو غټ مثال دا دے چې د ولې خان د لیکلي کتاب "باچا خان او خدایي خدمتگاري" په سر پاڼه باندې د سوونو تربیت یافته باوردي کارکنانو یو تصویر دے. باچا خان سره د خپلو ماشومانو د پرېت په سر کښې ولاړ دے. زه چې کله دا کوتلے تصویر ووينم نو د باچا خان د هغه ملگرو او تحریک قدر مې په زړه کښې نور سپوا شي. د دې تربیت اثر وه چې زمونږ په کورونو، خواوشا گاونډیانو بلکې د ټولې سیمې په کورونو کښې زنانو دغه سرې جامې د یو مقدس امانت په طور ساتلې.

ځنې کسان وایي چې بعضې لیډرانو خو په جبل کښې یوه شپه هم نه ده تېره کړې او کامیابي ئې موندې ده. د

سیاسي کامیابو د پاره جبل ته تلل ضروري نه دي ولې حالاتو دا هم ثابته کړې ده چې داسې کامیابي پائیداري او مفیدی نه وي. اول د خپل ملک پاکستان ننني حالاتو ته وگورئ. بل گمان کوم چې داسې کسان د دې حقیقت نه ولې سترگې پټوي چې زمونږ د ملک په تاریخ کښې ډېر ځله داسې شوي دي چې کسان په چترې راکوز شي او تیار خانک ته پرلت ووهي. د ټوپک ډز او د کوتک د ډب نه خبر نه شي. نن پرون هم د ملک په سیاسي فضا کښې په چترې خلق خېژي او کوزېږي. دې ته به څوک کامیابي ووايي؟

د تاریخ مطالعه دا بنایي چې د دنیا د لویو لویو تحریکونو مشرانو جېلونه خوړلي دي. تکلیفونه ئې گاللي دي، سختې ئې زغملي دي. بیا ئې چرته کامیابي او کامراني ښکل کړې ده. داسې خلق نن هم د اولس په زړونو حکومت کوي. په برصغیر کښې گڼ نومونه شمېرلې شي ولې په ننني دور کښې نلسن مېنډېله، انک سانگ سونچي مثالونه زمونږه د وړاندې دي، ولې افسوس دا دے چې مونږه خپل قامي او ملي اتلان هغسې ونه قدرول څنگه چې د هغوي حق دے.

باچا خان او د هغه خاندان ته الله تعالیٰ ORATATION
او NARRATION یو بې سارې قوت وربخښلې وه. د تقریر او بیانيه تحریر په ناویاته قوتونو ئې نمانځلي وو. په دې یو مثال

به زما دا خبره په بڼه ډول واضحه شي - كله چې د اوږدې جلاوطني نه باچا خان وطن ته واپس راغلو ، د جلسو سلسله بيا پيل شوه - په كالو خان كښې جلسه وه - مونږه خو ملگري هم دغه جلسې ته تلي وو ځكه چې د ډېرې اوږدې مودې نه پس د باچا خان ليدو ته هر كس لېواله وه او تقرير اورېدو ته ئې د هر چا تلوسه وه - بل مونږه دا هم كتل چې د دومره غېر حاضري نه پس به د باچا خان په ملگرو او پېروكارانو څه شوي وي او كنه؟ جلسه ډېره زياته درنه وه ، د خوا و شا كورونو په كوتو زاننه هم جلسې ته ناستې وې - باچا خان چې تقرير ته اودرېده PEN DROP خاموشي شوه - باچا خان مری تازه كړه ، وئيل ئې زما قامه ! بيا ئې لږه وقفه وكړه په دوېم ځل ئې بيا ووي زما قامه! ساه نيولې شه ، ټولې جلسې ته ئې يو خوا بل خوا وكتل او په درېم ځل ئې په غريو نيولي اواز كښې دا ټكي پوره نه وو وئيلي چې اے زما قامه چې په جلسه كښې د يوې زبردستې ژړا يوه غلبله پورته شوه - بنځو يو بل له غاړې وركړې - سړو په ډرك ډرك وژړل - زمونږ جذبات هم بې قابو شو - يو ملگري په ژرغوني اواز تپوس وكړه ، اے دا څه چل دے؟ ما ورته ووي معجزه وشوه - د اورينټېشن معجزه ، دې ته ORATATION وايي - باچا خان د خپل اورينټېشن په برکت په دوو ټكو كښې خپل پېغام قام ته ورسولو - څه گړۍ شېبه پس چې حالات قلاړ شو باچا خان خپل تقرير شروع كړه -

خبره ډېر نه اوږدوم خو يو حقيقت ته ستاسو توجه راگرځول غواړم - بې شكه چې باچا خان د پښتنو په پاكه او بختوره خاوره پېدا شوے وه او مونږه پښتانه ئې خپل ستر ملي اتل گڼو ، ولې د امن او د عدم تشدد د دې قداور استازي اقبال ، افكار ، سياسي ، سماجي نظريات ، فلسفه فكر او نكته نظر د اصل نسل خاورې او پولې حدود نه وتي دي - د انسان او كلهم انسانيت د پاره د امن ، خوشحالي او سوکالی زېرمے گرځېدلے دے او د باچا خان پېغام دې اعلى ، مقدس او پياوړي مقصد ته غاړه غټې شوے دے - زه چې وينم نو په دې سلسله كښې ماته د هغه مقام د امن د درنو درنو استازو نېلسن منډېله او انگ سانگ سونچې وغېره نه هم اوچت ښكاري - زمونږ سكالرز او ريسرچر ته پكار دي چې د باچا خان د عدم تشدد په فلسفه تاريخ ريسرچ او تحقيق وكړي او هغه مقام ته ئې ورسوي چې د ملل متحد د چارټر حصه وگرځولے شي - د دنيا ستر طاقتونه ترې د دنيا د پوخ امن د پاره كار واخلي - داسې به د بدامني ، بې انصافي او سړي خورگۍ ښكار دنيا د امن ، سوکالی او خوشحالي زانگو وگرځي -

خبره به د خدایي خدمتگاری د تحریک د ستر ملي
 قهرمان او پښتو ژبې د انقلابي شاعر اجمل خټک مرحوم په دې
 شعر پای ته ورسوم :

نن ټول خلق د هغه محبوبا سندرې وایي
 خټک چې به د خان سره ژړله کله کله

م-ر- شفق

طنز او مزاح د باچا خان په خبرو کښې

د خپلو مشرانو پوهانو نه به مې اورېدل او بیا مې
 پخپله هم یو څو ځله په خپله هم دا ننداره کړې ده چې په یوه
 لویه درنه جلسه کښې به د تقریر او خطابت په فن پوهه ماهرانو
 ، سیاسي مشرانو او دیني عالمانو داسې شاندارې وېناگانې
 وکړلې او داسې زړه رابښکونکي بحثونه به ئې وکړل چې د
 راپېښو مسئلو هېڅ یو اړخ به ترې پاتې نه شو او بیا د نور څه
 وئیلو به هډو امکان نه وه . لکه په یو وخت په سټیج به سردار
 شوکت خان، نوابزاده نصرالله خان، چودري ظهورالهی، قاسم
 ملک ، شورش کاشمیري، عبدالولي خان ، مولانا مفتي
 محمود او د اجمل خټک غوندې نوموړو وېناوالو د جوش
 جذبې نه ډک ، فصیح او بلیغ تقریرونه وکړل نو د ټولو اخر ته
 به باچا خان ته د خبرو کولو بلنه ورکړې شوه .

داسې مهال کښې د تقریر او خطابت په نشه مستو
 مټنانو تاثرات او احساسات به عموماً دا وو چې اوس د نورې
 وېنا پاتې څه دي ؟ بابا خو به زور تار غږوي . هم هاغه زړې
 خبرې بیا بیا کوي څه خوند مزه به ونه کړي .

د باچا خان د تقریر په بابله دا رایۍ او تبصره بې ځایه هم نه وه. واقعي چې د بابا فخر افغان په الفاظو کښې شاعرانه حسن او رنگیني نه وه. نه پکښې ټوکې وشتې وې، نه پېخې نخرې، خو د پښتنو دغه سل کلني مشر او د ازادۍ عظیم مجاهد به چې په قلاړه پسته، خوږه او رعب داره لهجه کښې ساده سوډه پښتو کښې خبرې شروع کړې نو یو دم به په ټول ماحول یوه خاموشي خوره شوه او رږدونکي به غوږ غوږ شو او د ټولو توجه به ئې داسې رابښکله لکه مقناطیس چې ځان ته وسپنه راکاږي.

د باچا خان د وېنا شروع الفاظ به عموماً داسې وو:

زما وروڼو!

دا زه چې تاسو له راغله یمه او دا ستاسو په

مخکښې چې ودرېدلې یمه نو دا ځکه چې تاسو

زما عزیزان یی. تاسو زما قام یی. زه تقریر نه

کومه، زه خو تاسو له په جرگه راغله یم. فکر

وکړی، دا زمونږ څه حال شه!!!!

د باچا خان ټولې خبرې به د شروع نه تر اخره پورې

ډېرې ساده او اسانې وې. بیان به ئې له حده زیات سپېڅلې او

صفا وه. نه به پکښې پېچ وه او نه څه کړلپېچ، لوستي نالوستي

، زاړه او ځوانان، بنځې او ماشومان به پرې یو شان پوهېدل.

ټولو به ورته د زړه غوږونه تکی کړي وو. د بابا فکر او پېغام

سره به ئې مینه پیدا شوه. د خواخوږۍ جذبه به ئې رابېداره شوه. دا ځکه چې د باچا خان خبرو کښې به د زړه مینه او اخلاص وه. د هغه په زړه کښې د قام درد وه. د قام خدمت ئې عبادت گڼلو. وئیل به ئې "الله پاک ته د چا د خدمت ضرورت نشته. د الله خدمت دا دے چې د الله د مخلوق خدمت وکړم شي". دې اوصافو د باچا خان په ژبه او وېنا کښې بې حسابته اثر او تاثیر پیدا کړم وه.

باچا خان په هر موقع دا خبره کړې ده چې:

"زه سیاست دان نه یم. خدایي خدمتگار یم" یعنی

چل ول او ټگي توري ئې نه کوله. د اخلاص او انساني

خواخوږۍ دغه جذبه وه چې د باچا خان وېنا به د ډېرو ښه ښه

تقریرونو نه پس هم، خلقو تر اخره پورې په ډېره مینه او احترام

اورېدله. په اورېدونکیو صرف هغه خبرې ترسکونې او ښې

لگي چې د طنز او مزاح، چټني او مالگه مرچکې پکښې گډ

وي. دا د تقریر او خطابت په فن کښې لازمي توکي گڼلې شي،

که یو سره لومړی عالم، ستر مفکر او ژور فلسفي وي خو چې

د موقعې مناسب د ټوکې وشتې حس نه لري، په شونډو ئې

مُسکا نه وي یا په جملو کښې ئې د خدا الفاظ او شکفتگي

نه وي نو عام اولس ته به د ده د ذهن دنیا یوه دشته سورارا

ښکاري او څوک چې په دې صفتونو ښائسته وي نو کلام او

بیان به ئې لکه د سپرډي گل تر او تازه محسوسېږي.

باچا خان په عام ژوند کې یو اعتدال خوښ، عاجز خویه او سنجیده انسان وه. په بنیادي توګه یو مصلح وه. "اصلاح الافغانه او خدایي خدمتګار تحریک" د انساني خواخوږۍ په بنیاد د قام د اصلاح او لارښودنې ښکاره ثبوتونه دي. باچا خان د قران او اسلام د تعلیماتو په رڼا کې د غلطو پلټو رسمونو او رواجونو ختمولو هاندې هڅې کولې. د خلقو په ذهن کې نۍ بدلون راوستو د حق پېژندلو او حق اخستلو پوهه او احساس نۍ ورکولو. دې مقصد او مرام ته د رسېدو د پاره باچا خان د الله تعالیٰ د پېغمبرانو ښودلې لاره خوښه کړې وه. کومه چې د ازغو ډکه ده. خپلو وېناګانو کې به نې په خصوصي توګه د حضرت نوح علیه السلام، حضرت عیسیٰ علیه السلام او د پاک رسول خاتم الانبیاء حضرت محمد صلی الله علیه وسلم او بیا د هغه د اصحابو مثالونه ورکول.

فطري خبره ده چې کوم لار ښود او مصلح رهنما د قامي ژوند کښالو او عذابونو سره مخ وي او په تېره تېره د پښتون قام د اصلاح ذمه واري نۍ په سر اخستې وي نو د هغه لهجه کې به ترېخوالی هم پیدا کېږي او کله کله به له ډېره سوخته خندا هم ورځي نو په خبرو کې طنز او مزاح هم د دغه قسمه کیفیت په اثر کې مخ ته راځي او دا بېخي فطري عمل وي. مصنوعي نه وي. مزاح ته مونږ د توقې یا د خندا معنی ورکولې شو او طنز لکه د "تک" یا "پېغور" په مفهوم کې

راتلې شي خو داسې چې اورېدونکې پرې د ازغي د څوکې سوه هم محسوس کړي خو په شونډو به نې لکه د گل مسکا هم خوره وي.

د یو پښتون قامي راهنما په جېټ د باچا خان په وېناګانو او خبرو اترو کې به کله کله څه لږ ډېر مزاح او د زورور طنز رنگونه راخوړه شول.

زه دلته د لیدلو، اورېدلو او لوستلو واقعو په حوالو د باچا خان وېناګانو کې ځینې جملې او خبرې وړاندې کوم چې د طنز او مزاح شوخ رنگونه پکې په شعوري او غیر شعوري توګه ځلېږي خو ارمان چې په لیک کې ما د باچا خان د لهجې خوند پیدا کولې شوي.

استحکام او غداری:

د کال ۲۵-۱۹۲۴ زمانه وه. فیله مارشل محمد ایوب خان د پاکستان صدر وه. باچا خان د علاج د پاره لندن ته لېږلې شوې وه. وروستو د ډاکټرانو په مشوره د افغانستان کابل او بیا جلال اباد کې مېشته شې. د پاکستان صدر مردان کې یو تقریر کې باچا خان ته "غدار" وئيلي وو. دغو ورځو کې کابل رېډیو د باچا خان تقریر نشر کړه چې زمونږ

پښتونخوا کښې زیات شمېر خلقو په ډېره مینه اورېدلې وه۔
باچا خان وئیلی وو:

ایوب خان ما پسي کلي ته سوال جواب کړم وه
، زه چې هلته (پاکستان) کښې وم نو ده به ما ته
کا کا وي۔ ما ورته وي ته څه غواړي؟ ده وي ،
استحکام۔ ما ورته وي استحکام په څه راځي
؟ ده وي په فوځ، ما وي — استحکام په فوځ
نه په قام۔۔۔۔۔۔ ته استحکام غواړي ؟
باچا خان زیاته کړه

دے ما ته غدار وايي ، یلکه (یا هلکه) د ازادی
د پاره خو جنگ مونږ کړم دے ، دا پېرنگے خو
مونږ د ملک نه شړلے دے ، نو زه غدار شوم او
ته وفادار شوم۔

شهنشاهیت او باچا خان:

دا به د کال ۱۹۷۲ء ورځې شپې وي ، د پاکستان پخوانی وزیر
اعظم ذوالفقار علي بوتو مردان ته راغلے وه۔ د هوتي د نوابانو
په ځاے کښې ئې تقرير کړم و چې په رډيو او ټيلي وژن نشر

شوم وه۔ باچا خان پسي ئې يو څو شتي خوشې کړې وې۔
وئیل ئې ، دے ځان ته بادشاه خان وايي ، کلي له ئې نوم
شاهي باغ اېښه دے۔ دے شهنشاهیت غواړي۔ يو څو ورځې
پس اخبار کښې د پخواني سياسي گوند نېشنل ډېموکريټک
له خوا اخباري خبر راغے چې باچا خان به د هوتي فرشي پل
سره جومات کښې د جمعې د مانځه نه پس خلقو ته خطاب
کوي او د بوتو صاحب د خبرو جواب به کوي۔ دا خبر د ځينو
مشرانو د پاره نا اشنا ځکه وه چې باچا خان په خپل ټول ژوند
کښې چرې هم جوابي بيانونه نه ورکول۔ کله چې د جمعې
مونځ وشه نو سوئیل طرف ته برانډه کښې د باچا خان د وېنا
کولو اهتمام کښې ځاے جوړ کړم شه۔ باچا خان په خپله
مخصوصه قلاړه لهجه کښې بيان شروع کړه چې د بوتو
صاحب حواله ئې ورکوله نو وې وئیل :

زه خو ستاسو دې وزيراعظم ته پېکر (فکر)
وړم يم ، هغه بله ورځ چې ده دلته ما پسي
خبرې کولې نو ما په کاغذ ليکلي دي۔

(باچا خان د نظر عېنکې ولگولې او د جېب نه ئې د کاغذ يوه
پُرزه راوېسته) بيا ئې ووي :

بوتو صاحب وايي ، دے ځان ته باچا خان وايي
، یلکه (یا هلکه) زما نوم عبدالغفار دے ، باچا
خان خو راته خپل قام د ميني نه وايي ، بوتو

صاحب بله خبره دا کوي چې کلي له نې شاهي باغ نوم اېښه دے، دا شاهي باغ نه دے، شهي باغ دے او دا خو زمونږ د تربورانو کله دے - زمونږ کله خو اتمانزو دے، ده ته دومره هم پته نشته. دے لاکان ته وزير اعظم وايي !!!! درېمه خبره بوټو صاحب دا کړې ده چې زه (باچا خان) شهنشاهيت غواړم، نو تاسو ما ته وگورئ، ما کښې د شهنشاهيت څه دي؟ شهنشاهيت خود دے غواړي -

د قام درد او مينه

د کال ۱۹۷۲ء دسمبر په څلوريشتمه نېټه چې د باچا خان په يو عظيم الشان تاريخي جلوس کښې د افغانستان نه پېښور ته راوسته شوه نو جناح پارک کښې ئې په لکهاو خلقو ته يو ډېر اوږد او تفصيلي تقرير کړه وه، د وېنا په مهال کښې ئې له ډېره سوخته ووي:

ميرې ته چې خداي په قار شي نو وزرې ورله ورکړي او پښتون ته چې خداي په قار شي نو په زړه کښې ورله د قام مينه پېدا کړي، زه ئې په دې کار اخته کړم يم -

عجيبه ملك:

باچا خان په يوه موقعه (۲۴ دسمبر ۱۹۷۲ء) وئيلي وو: مونږ په يو عجيبه ملك کښې اوسېږو، عجيبه خو په دې دے چې دلته خدمت کول جرم دے او چرته چې خدمت کول جرم وي هلته د خدمت خلق نه پېدا کېږي او په کوم قام کښې چې د خدمت خلق نه وي د هغوي دنيا هم تباہ شي او اخرت ئې هم تباہ شي -

د کار خبره:

د دې تاريخي تقرير په اخر کښې باچا خان خلقو ته په ډېره عاجزۍ يو خواست وکړه چې تاسو کښې که ما له څوک د کار خبرې له راځي نو سحر د نهو بجو نه يولسو بجو پورې به ستاسو خدمت کښې حاضر يم، د سلام د پاره مه راځئ. سلام وشه. ستاسو د دې مينې او محبت ډېره شکرېه؛ چې په دې دومره يخنۍ کښې د لرې لرې نه راغلي يئ او ډېر کړاو مو کړه دے. ستاسو ډېره ډېره شکرېه. اوس که

ما له څوك د كار خبرې له راځي نو راتلې شى ،
"درشنيان" نه

د كار خبره به څه وه ؟ د قام او ملك د ابادۍ ودانۍ او خپر
بنسټگرې خبره ، ډاكټر محمد يونس بټ (ورځپاڼه جنگ ۱۲م
نومبر ۱۹۹۳ء) په خپل كالم "عكس در عكس" كښې ليكلي
دي :

د بي بي سي لندن يو نمائنده خان عبدالغفار
خان سره د مركې كولو په غرض ورغلى وه ، خان
صاحب ورته وې ، گوره! كه ته ما سره په پښتو
ادب او شاعرۍ خبره كول غواړې نو زما ځوي
غني سره كښېنه، په سياست راسره خبرې كوي
نو ښه به دا وي چې ولي خان له ورشه او كه چېرې
څه د كار خبره كول غواړې نو بيا ما سره خبره
وكړه.

سن باته (د نمر پيتاوم)

محترم مفلس دراني (ورځپاڼه وحدت ۱۴م مارچ ۱۹۹۱ء) يوه
واقعه ليكلي ده :

زه يو ځل د قلندر مومند صاحب په وېنا باچا
خان سره مركې كولو ته لارم ، دغو ورځو كښې

باچا خان د كابل سين په غاړه يوې ډاك بنگله
كښې نظر بند وه ، د ژمي موسم وه - زه چې
ورغلم نو باچا خان كټ كښې پيتاوي ته ناست
وه - اترويوو چې وشوه نو ما د دې خبر سرخي
داسې لگولې وه چې He was taking sun
bath ، هغه پيتاوم كوه..

په سبا له يوې اردو ورځپاڼې د خبر ترجمه داسې
كړې وه ؛ باچا خان په نمر كښې په سين كښې
لامبل - باچا خان چې خبر لوستې دې نو ما
(مفلس دراني) ته ئې په ټيلي فون غږ كړم
وكړه:

يلكه ! دا خلق به څه وايي چې باچا خان لېونې
شومې دې چې په دې يخ ژمي كښې په سين
كښې لامبي ؟؟؟!!

غوا:

زما والد صاحب مولانا عنايت الله مرحوم وئيل چې
د يو لوم اختر په ورځ خاكسار حاجي صاحب ،
حاجي عبدالحكيم سره د باچا خان ملاقات له
سردرياب ته تلو - چارسده كښې ماښام خسرو خان سره

ایسار شو - ډوډی مو ورسره وخوره - هلته راسره یو زور خدایي خدمتگار ملگره شه - مخالفینو باچا خان پسې داسې پروپگنډې کولې چې په خلور مذهب به ناروا وي - ځینې ساده باده خدایي خدمتگار به پرې هم تېروتل - مونږ به د هغوي د پوهولو کوشش کوه - دغه سپین ریري په لاره لاره یوه داسې خبره وکړه چې ما له ئې خندا راوسته - ما ورته وي سردریاب ته چې ورسو نو پخپله به د باچا خان نه تپوس وکړه او بیا ئې په خپله د باچا خان نه پوښتنه وکړه :

باچا خان دا رښتیا دي چې ته غوا نه حلاله وي؟
 باچا خان ورته په غور وکتل خو په خله ئې هېڅ ونه وئیل ، بزرگ خدمتگار بیا ووي ، باچا خان! زه توه نه کوم - سم تپوس درنه کوم ، خلق وایي چې د غوا نه حلالوي - باچا خان ورته زر جواب ورکړه:
 یلکه! دا زه درته قصاب بنکارم چې غواگانې به حلالوم -

چاربېته:

د کال ۱۹۷۷ء انتخاباتي هلې ځولې وي ، باچا خان ملازو کښې یوې جلسې ته تقریر کوه؛

یلکه! د ازادۍ جنگ خو تاسو کړه دے ، قربانۍ تاسو ورکړي دي ، کورونه ستاسو تباہ شوي دي ، قېدونه تاسو تېر کړي دي او سختۍ کړاونه خو تاسو زغملي دي او که تاسو پېرنګه د ملک نه وي اېستله نو پاکستان به چرته وه - تاسو دومره نه پوهېږئ ، دا ملکونه په چاربتو جوړېږي؟

وېش او اختلاف:

باچا خان په ډېرو موقعو، په خصوصي توګه د پاکستان ورومبۍ دستورسازه اسمبلۍ (فروري ۱۹۴۸ء) کښې:
 چې کله د پاکستان د فاداري سوګند پورته کوه ، دا خبره سپینه کړې وه چې ما د پاکستان نه بلکې د تقسیم (وېش) مخالفت کوه او دا مخالفت مې په ډېر اخلاص کړه دے - ځکه چې دې سره به د هندوستان د مسلمانانو قوت تقسیم شي او ما چې کومې خطرې محسوسولې هغه اوس دا دي تاسو پخپله هم وینئ خو هر کله چې پاکستان جوړ شه او زمونږ صوبه پاکستان

کښې راغله نو اوس به یواځې د خپلې صوبې نه ، د ټول ملک خدمت کوو۔

د پېښور ملازو کښې عام اولس ته خپله وېنا کښې ۱۹۷۷ء ، په ساده باده الفاظو کښې د دغه نظریاتي اختلاف څرگندونه وکړه :

ما خو دوي ته هاغه وخت وئيلي وو چې دا تقسیم غلط دے (د پاکستان د دواړو برخو مغربي او مشرقي پاکستان تر مینځه زر میلہ فاصلہ ده) دا خو لکه چې دوو تربورانو له یو پرتوگ ورکړې ، یو به یوه پینځه راکارې او بل به بله پینځه راکارې نو خښتگ به ئې وشلېږي۔ نو ولې ، ونه شلېده څه؟؟

(په کال ۱۹۷۱ء کښې پاکستان دوه ټوټې شے، مشرقي حصه ترې بېله شوه)

مړه پيشو:

د کال ۱۹۷۸ء خوا او شا خبره ده ، د بوټو صاحب د حکومت تخته اوږدېلې وه ۔ د پي اېن اے (پاکستان قامي اتحاد) تحریک د عروج نکتې ته رسېدلے وه خو نتیجه کښې ئې جرنېل محمد ضياء الحق په اقتدار کښې راغے ۔ جرنېل

صاحب اول درېو میاشتو کښې دننه او بیا څه موده پس د ټولټاکنو (عام انتخاباتو) کولو لوظونه کول ، حېدرآباد ترېونل مات شوے وه ۔ دغو ورځو کښې بناغله عبدالولي خان هم دورې کولې او پاکستان کښې به هر ځای د دوي دروند استقبال کولے شے خو د باچا خان رایې او فکر بل شان وه ، د زېدې عبدالعزیز خان کاکا په حجره کښې ناست وه ۔ دپوهنتون طالبعلمانو ترې گېږ چاپېره وو ۔ په روانو سیاسي حالاتو خبرې اترې کولې شوې ، بابا فخر افغان وئیل :

دا نسیم ولی خو ماته لېونی بڼکاري ، دوي چې د قامي اتحاد په سټېج تقریر وکړي او زرگونه خلق ورته لاسونه وپرقوي نو دوي وایي گڼې مونږ قومي لیډران شو، یلکه! دا سټېج خو ستاسو نه دے ، د دې گټه خو به پنجاب ته وځي ۔ تاسو ځان له سټېج پیدا کړئ چې گټه ئې ستاسو جولی ته راشي۔۔۔۔۔

بابا زلمو هلکانو سره په شگفته موډ کښې دا خبرې کولې او د اېن ډي پي په مشرانو ئې بونه نه دوړول نو عبدالعزیز خان کاکا خواله ورغے او په غوږ کښې ئې ورته څه خبره وکړه ۔ (مطلب ئې غالباً دا وه چې دا هلکان دي هسې نه۔۔۔۔۔ ستا د خبرو نه بل څه تاثر واخلي) خو بابا خبره صفا کوله ، مسکے شے او بڼه په اوچت اواز کښې ئې ورته ووي :

وه ---- مړې پيشوا! (د مينې لفظ) دا په تاڅه شوي دي؟ ته خو خدايي خدمتگار يې، ستا خو خپل ستيېج وه ګنه!!!
په دې خبره عبدالعزیز خان او نور ناست کسان هم شکفته شو.

شومتيا که سادګي:

د باچا خان په حقله د خلقو يوه لويه مغالطه دا هم ده چې د "شوم" د - تر دې چې ځينو لويو شخصيتونو هم برناحقه دغه تاثر قائم کړې د لکه مولانا ابوالکلام ازاد غوندي شخصيت "انډيا ونز فریدم" کښې د نامعلومه صاحبانو په بيان تېروتنې دې، په ۱۹۷۷ء کښې مارشلايي دور کښې چې هېدرآباد تېريونل مات کړې شه او ملي رهبر عبدالولي خان او د هغه ملګري راخلاص شو نو د هرکلي د پاره جوپې جوپې خلق ولي باغ ته ورمات وو. د طورو عبدالمجيد خان اېډوکېت سره ملګرو کښې زما دوست بناغله پرويز اقبال سلام او پخېر راغلي ته حاضر شوي وو. دوي اول باچا خان له ورغلل. د سلام نه پس باچا خان يو زلمي ته ووي "په دې مېلمنو چاي وڅښوه" خو دوي ورته ووي چې مونږ چاي ناشته کړي دي. نو بابا ورته ووي چې چاي نه څښئ نو دا مېوي د څه د پاره پرته دي؟ د دې نه واخلي. دا ستاسو د پاره دي. مجيد

خان او ملګرو په ډېره خوشحالي. يو يو کينو را اوچت کړه، پرويز اقبال وايي زمونږ د پاره خو تبرک وه. بيا چې دوي ولي خان سره بره ګړه وکړل او د دوي په لاسو کښې ئې کينوان وليدل نو مجيد خان ورته په خدا کښې ووي "دا مونږ له بابا راکړل" ولي خان وې "بڼه بيا خو ګټه د اړولو ده" ټول په خدا شو خو ولي خان ورته بيا په دې حواله د ټوقې وشته په انداز کښې وضاحت وکړه:

بابا چې به چرته په دوره بهر ته لاره نو د کور بنديانو به ساه واخسته ځکه چې کشر کول د بابا په وېنا عمل نه شي کولې، د پوتې پوتې څيز حساب کوي، که پينځه مېلمانه راشي نو بابا وايي چې د مېلمنو په حساب دې اخلې پخلې وشي او چې مېلمانه د شمېر دي نو بيا دې دومره کټوو پخولو ته څه حاجت دې. دا خو فضول خرچي ده.

باچا خان چې د قام اصلاح کوله نو صرف د خلې خبرې ئې نه کولې د کفايت شعاری او ساده ژوند تېرولو عملي نمونه به ئې پېش کوله. په دې خبره به ئې زور ورکوه چې د خپل څادر سره پېښې غزوي.

د چارغولۍ سبزعلی خان د باچا خان کورنۍ په خصوصي توګه عبدالعلی خان او باچا خان سره د بي تکلفه دوستانه

تعلقاتو دعویٰ کوي - طورو کښې زمونږ ځاے ته راغلے وه -
 وئیل ئې چې د چراگاه يوسف خان صاحب د بناغلی عبدالولی
 خان او د هغه د ملگرو په درناوي کښې د مازیگر مېلمستیا
 کړې وه - باچا خان بابا هم راغلے وه - ماله ورايه سهي کړه چې
 بابا یو گلاب جامن لاس کښې نیولے دے او د چایو نه گوت هم
 کوي ؛ زه په تندی خواله ورغلم :

بابا! تاسو هم دا متیايي گلاب جامن خورئ؟ بابا ورته ووي نو
 ولې زما پرهېز دے څه؟ بناغلي سبزعلي خان ورته ووي
 "مونږ خو دا اورېدلي دي چې د بابا خوراک څښاک
 ساگ، سکرک شوملې، غوټه پیاز او چکۍ گوره ده" د دې په
 جواب کښې ورته بابا پوره تفصیل بیان کړه ،

چې د قام د اصلاح د پاره تحریک چلوو نو په
 خدایي خدمتگارو به مې سختي کوله - ما ته د
 دوي کمزوری معلومي دي - د پېسې درک به
 ورسره نه لگي ، د مېلمه دپاره به په قرضو
 سودا راوړي ، که غم وي او که بنادي ، بې ځایه
 خرچونه به کوي - دېگونه به سواره کړي ،
 چرگان او پولونه به پخوي - خپل ځان لوټ کړي -
 خپل بچي خوار کړي او بیا د پولۍ پرې ته
 کښېني او دا جلسې جلوسونه څه یوه ورځ خو
 به نه وه - کله به یو ځاے ته تلو کله بل ځاے ته

او څه لس او شل به هم نه وو ، دا خو به په
 سوونو او زرگونو خلق وو نو ما نه غوښتل چې
 دا ټول دې د یو تن یا څو کسانو اوږو بار شي -
 ما به په کلکه وپنا کوله چې خدایي خدمتگاران
 به ځان سره غوټه پیاز وي که سوکرک ، د خپلې
 ډوډۍ بندوبست به پخپله کوي او اوس هم په
 دې عمل کوم چې ساده کار پکار دے

سبزعلي خان ورته ووي:

نو دا اوس تاسو وگورئ دا خو ساده کار نه دے - سره کړي
 چرگان دي-----باچا خان ورته غورډبه ووي :

یلکه! نو دا یوسف خان خو ددې علاقې خان
 دے ، توان ئې شته - ده پرې څه؟

دال او پلاو:

په دې موضوع ځان له یو خوندر و بحث کېدے شي - سادگي او
 کفایت شعاري ، فضول خرچي او شومتوب جدا جدا فکري او
 ذهني رویې دي - زما ورور بناغلی اسرار د طورو د بغداري
 امیر محمد خان په حواله یوه واقعہ بیان کړې ده - دے د
 مشهورې شاعرې ادیبې ډاکټر سلمیٰ شاهین او ډاکټر نگار
 پلار وه - سور سپین ښکله بنیادم وه - په هلکوانه کښې د

خدایي خدمتگاری، تحریک کنبی جبل ته تلے وه ، له دې کبله په خدایي خدمتگارو کنبی د وړو کي امیر محمد په نوم یادېده ځکه چې ستر امیر محمد خان د بناغلي محمد اعظم خان پلار "خان لالا" وه. د بغدادې امیر محمد خان ، د گوجرو گړی، میا شاکر الله باچا ، باچا خان سره لاهور ته تلي وو. د میا محمود علی قصوري صاحب مېلمانه وو. هلته چې اورسېدل نو باچا خان حسب معمول میا قصوري صاحب ته یادگیرنه ورکړه چې ځان ډېر مه کړوئ. د ساده ډوډی، بندوبست وکړئ. هغه ورته لاس په نام شه خو میا شاکر الله باچا ورته پت غوندې ووي. باچا خان دې خوري ساده مونږ له سم انتظام وکړه. میا صاحب دوي له هم تسلي وړکړه چې فکر مه کوئ ، هر څه به وشي. باچا خان ئې جدا کمرې ته بوتلو ، اوبه ، صابون، تولیه ئې ورته کنبېښودل چې مونږ اودس او لږ ارام وکړي. څه وخت پس باچا خان ته ډوډی، کنبېښودې شوه ، ساده دال ماسته وو، باچا خان ورته ووي ، هغو نورو دوو ته هم ووايي چې راشي. میا قصوري ورته وایي: هغوي له هلته ډوډی، یورلې شوه. تاسو دلته په ارام وخورئ. باچا خان ورته ووي "خبر دے که هغوي نه راځي نو زه به ورشمه ، مونږ خو یو ځای راغلي یو. نو په یو ځای به ډوډی وخورو. بیا باچا خان د دالور کبې او ډوډی په لاس کنبی نیولې د هغوي کمرې ته ورغی ، هلته سره

کړي چرگان وو ، غوښه او پلاو ، فېرني وغېره په مېز پراته وو. باچا خان ورتلو سره ورومبې. خبره دا وکړه :
نفس درباندي داسې غلبه وکړه چې هر څه درنه هېر شو. تاسو لا ځان ته خدایي خدمتگار وایې. بیا ئې ووي :
په خپله خو راغلي پلاو چرگانو ته کنبېناستی نو دا دال خور درته زه ښکاره شوم ؟

عجیبه مصنف:

ځینو اترو یوگانو کنبی به چې د باچا خان نه د غوره او خوښ کتابونو او مصنفانو په بابله پوښتنه وشوه او بیان به ئې کوو نو مسکې به شه او صحافیانو ته به ئې په انگرېزي کنبی لیکلې کتاب "گولډ اینډ گنز" په حواله وئیل :
تاسو به دنیا کنبی داسې مصنف هډو لیدلې نه وي چې په خپل کتاب ئې پخپله پابندي لگولې ده.

یادگیرنه:

دا مضمون ما د نوي سره ترتیب کړه خو دې کنبی ما بیا هم د باچا خان د کتاب "زما ژوند او جدوجهد" څخه استفاده نه ده کړې. باچا خان چې خپل کتاب کنبی د جبل د سختیو،

خوراك څښاك د انتظامي معاملو د قېديانو د رويو ، د يو قېدي د لباس پوشاك ، د عدم تشدد په فلسفه د عمل كولو او د صبر استقامت د مظاهرو ذكر كوي نو دې كښې هم د بابا د شگفته مزاح او ځا په ځا د خوږ او تېره طنز مثالونه شته د دې خوپكار دي چې دغه كتاب لوستونكي پخپله ولولي .
وما توفيقى الا بالله

ميا وکیل شاه فقیر خپل

د باچا خان تحریک او پښتو ادب

د پښتونخوا په دې سیمه کې د پښتنو یو څو تحریکونه د وخت د تقاضو په سبب راولاړ شوي وو . د دغه تحریکونو مقصد او نصب العین یو شان وو . هغه دا چې پښتانه په لساني ، مذهبي ، سیاسي ، شعوري ، ثقافتی او تمدني لحاظ سره یو ځانگړی لوړ مقام لري او دوي ته دې هم دغه مقام حاصل شي خو د دغه مقام حاصلولو د پاره په دغه لار کې استعماري او جابر قوتونه څرندېد او دغه تحریکونه کې د بایزید پیر روښان تحریک ، د ستر تنگیال خوشحال خان خټک تحریک او د ستر فخر افغان باچا خان تحریک په نظر راځي . د دې درې واړو تحریکونو کړی د تاریخ مطالعه کوونکیو ته په قامي او سیاسي توگه د یو بل سره تړلې ښکاري خو دلته دا وضاحت ضروري گڼم چې د بایزید روښان تحریک په اول کې صوفیانه ، مذهبي او اصلاحي تحریک وه چې بیا ئې ورستو د قامي او سیاسي تحریک رنگ واخسته . بایزید روښان او ستر خوشحال خان بابا دواړه د هغه

وخت استعماري او پښتون دشمن قوت مغل سره په جنگ مخ وو. ستر خوشحال خان بابا خود افغان تنگ او پت ژړلو ځکه ئې نعره کړه :

د افغان په تنگ مې وتړله توره
تنگيال د زمانې خوشحال خټک يم

خود دې دواړو تحريکونو سره سره په هغه وخت کېږي د پښتو ادب دوه مکتبونه وجود کېږي راغلل ، دواړو مکتبونو په خپل ژور علمي انداز کېږي د پښتو ادب او ژبې خدمت په فراخه توگه کړې دې او پښتو ادب ته ئې ډېر څه ورکړي دي. د روښانيانو ډلې د صوفیانه شعري ادب خورولو او وده ورکولو کېږي لومړی کردار ادا کړې دې ، دغه مکتب د مرزا خان انصاري ، دولت خان لوانی ، علی محمد مخلص او ارزاني غوندي د لوي پائي شاعران پيدا کړل. د روښاني مکتب لويه کارنامه د پښتو ژبې رسم الخط ایجادول وو او بايزيد روښان هم د دغه رسم الخط ابتدا د خپل کتاب خبرالبیان په لیکلو سره کړې وه او دغه شان خوشحال بابا هم د خپل مکتب سرخپل وه او دغه مکتب پښتو ادب ته په تاریخي ، تحقيقي ، نثري او شعري لحاظ سره لوړ مقام ورکړې دې او د پښتو ژبې لیک لوست ئې د وخت د تقاضو

مطابق په نوي رسم الخط سره اسان کړې دې. دغه مکتب د اشرف خان هجري ، سکندر خان خټک ، گوهر خان خټک ، صدر خان خټک ، عبدالقادر خان خټک او افضل خان خټک غوندي لومړی شاعران او عالمان پيدا کړي وو او تر اوسه دغه مکتب د پښتو ادب گلستان ښېرازه کړې دې. زما د دې بحث مطلب دا دې چې د پير روښان او خوشحال خان بابا تحريکونه سوچه قامي او سياسي وو. دې تحريکونو ته مونږ په خصوصي توگه ادبي تحريکونه نه شو وئيلي بلکې دا وئيلي شو چې د دغه تحريکونو په وجه د پښتو ادب دوه مکتبونه په وجود کېږي راغلل او د دغه ادبي مکتبونو په دغه تحريکونو کېږي بوتللو لومړی لاس وو.

اوس راځو د شلمې صدۍ يو ډېر لومړی منظم تحريک طرف ته چې مونږ ورته تعليمي ، ادبي ، قامي ، سياسي او شعوري تحريک وئيلي شو. د دغه تحريک محرک ستر پښتون مبارز فخر افغان باچا خان دې چې د جهالت په تيارو کېږي پروت د بې علمه ، بې اتفاقه او بدحاله پښتون په حالت غمژن او ويرژن کېږي او د دغه ارمان خاکه ئې ارواښاد فضل محمود مخفي د دې الفاظو سره مخکښې کوي :

زه د قوم په غم ژوندې يم دغه غم به په زړه تل وي
په ځيگر سوه له دې يم سر کېږي اور مې دې نه بل وي

خدایه داسې ژوندون راکړې چې مې زړه کښې غم د قام وي
په دې غم کښې لېونې وې دغه غم په ما بارتل وي
خدایه داسې وخت به راشي چې زموږ جهاز به هم وي
لکه باد به په هوا شي په ترڅو اوبو به سم وي
زه به خپل جرنېل پسې يم په دشمن به داو کول وي
په ارمان ارمان له دې يم خدایه داسې وخت به کل وي

باچا خان یو سوچ خپل کړو، که چېرې پښتون په
تعلیمي او علمي لحاظ سره معمور شي نو هله به د خپل
لساني، سیاسي، شعوري، ثقافتی او تمدني حالت نه خبر شي
او د جهالت د تیارو نه به بهر شي او پښتون قام به د ترقۍ په
لاړ مخکښې لاړ شي او دغه قلم او کتاب به د ده د روښانه ژوند
ضمانت وگرځي.

په دې باره کښې باچا خان د خپل کتاب "زما ژوند
او جدوجهد" کښې لیکي:

زه په مشن سکول کښې د خپل هېد ماسټر او د
هغه د ورور ډاکټر وگرم نه ډېر متاثره وم. د
هغوي قربانيو راباندې ډېر اثر کړم وه. زما هم
دا خیال پیدا شوم وه چې د دې قام او وطن
خدمت مې وکړي. په دغو ورځو کښې زموږ د
قام د جهالت په وجه ډېر بد حالت وه. نه د

حکومت له خوا څه انتظام وه او نه د قام له خوا. د
تعلیم کولو هېڅ انتظام نه وه او که په کوم کلي
کښې به پرائمري سکول وه هغې ته به هم ملایانو
څوک نه پرېښودل نو ما غوښتل چې د پښتنو د
بچو د تعلیم د پاره په ملک کښې اسلامي مدرسې
جوړولو کوشش وکړم او خپل ژوند به په دې
خدمت کښې تېروم. په ۱۹۱۰ء کښې ما او
مولوي عبدالعزیز صاحب یوه مدرسه په اتمانزو
کښې جوړه کړه او د نورو مدرسو جوړولو د پاره
مو په نورو علاقه کښې دوره شروع کړه. د خلقو
توجه مې د علم طرف ته کړه او د پښتنو په زړونو
کښې مې د علم د ضرورت احساس پیدا کړه او
دغه شان مو ورو ورو په مختلفو علاقه کښې د
مدرسو جوړول شروع کړل په لږ وخت کښې ډېرې
مدرسې جوړې شوې.

تاریخ گواه دے چې هر تحریک یو نصب العین او
مقصد د پاره شروع کېږي نو په مخالفت کښې ئې خامخا څوک
راوچتېږي نو دغه شان هم په دغه ورځو کښې د مدرسو
جوړولو مخالفت کښې د هغه وخت ملایان، پیران او خانان
راوچت شول او مخالفت ئې شروع کړه او په خپل تقریرونو
کښې به ئې خلقو ته ویل:

سبق د مدرسې وايي
 د پاره د پېسې وايي
 په جنت کښې به ئې خا م نه وي
 په دوزخ کښې به غوږې وئ
 خلقو چې به دا واورېدل نو خپل بچي به ئې منع کول -
 په دغه حقله باچا خان وايي:

په دغه وخت کښې قام د ملایانو او باباگانو په
 جال کښې گېر وه او د هغوي د اثر لاندې د بل چا
 اثر ئې لانه وه منلې او یو قام هله د چا اثر قبلوي
 چې اثر والا پکښې پیدا شي کله چې ملایانو
 زموږ د مدرسو مخالفت شروع کړه نو د خپلو
 مدرسو د پاره موږ د ترنگزو حاجي صاحب
 سرپرست وټاکه نو په دې طریقه موږ څه نا څه د
 ملایانو د تخریب نه بچ شو - د حاجي صاحب په
 وجه موږ ته په دې کار کښې ډېره کامیابي
 حاصله شوه - (زما ژوند او جدوجهد صفحه ۶۹)

هر کله چې انگرېز په دې خبر شه چې پښتون قام په
 تعلیمي لحاظ پرمختگ غواړي او دغه تعلیمي پرمختگ سره
 به په پښتون قام کښې انقلاب راشي او دغه انقلاب زموږ د
 پاره د یو لومړي طوفان ذریعه وگرځي او دا یو داسې قام دے
 چې زموږ د مقابلي طاقت او جرات لري نو ولې دې موږ د

دوي دغه منصوبې ختمې نه کړو او هم په دې کوشش کښې
 لگيا شو - د دغه مدرسو جوړولو تحریک ناکامه کولو د پاره ئې
 هر قسم طریقي خپلې کړې - په دې دوران کښې د خلافت
 تحریک شروع شه او د هجرت کولو اواز پورته شه نو د دې
 سیمې پښتانه هم افغانستان ته په هجرت لاړل - په دغه کښې
 باچا خان هم په هجرت لاړه چې پنځلس کاله پس راغی نو وايي:
 د افغانستان او ازاد قبائلو چې مې حالت ولیده
 او پنځلس کاله مې په هندوستان قبائلو او
 افغانستان کښې غرزې پرزې وکړې نو په دې
 نتیجه ورسېدم چې انقلاب د منډې کار او دومره
 اسان څیز نه دے - انقلاب د سرې سینې کار دے -
 انقلاب علم او پوهه غواړي ، انقلاب عالمان او
 پوهان غواړي - د انقلاب د پاره د اشخاصو
 ضرورت دے - ته گوره چې زموږ جذباتي ملگري
 په څومره جوش راوتلي وو ، ټول لاړل خواره واره
 شول نو کښېناستم د ځان سره مې ښه فکر وکړه ،
 په دې نتیجه ورسېدم چې زموږ د قام نه تجارت
 خوا ته توجه شته ، نه د صنعت خوا ته ، نه د
 زراعت خواته او نه د تعلیم خواته - د بلې خوا په
 رسمونو رواجونو کښې تر غوږو ډوب دے - په
 خانه جنگو اخته دے - داسې قام انقلاب نه شي

کولې او دا قام د دې بلاگانو خلاصول په کار دي چې سياسي شعور پکښې پېدا شي او دا کار يوه پُر امنه فضا غواړي. تر دغه وخته پورې زه په دې عقیده وم چې دا ټول کارونه انقلاب غواړي. تشدد راته د انقلاب نژدې او د کاميابي لار ښکارېده خو د تجربې نه وروستو راته معلومه شوه چې د جنگ په وخت کښې اسونه نه تيارېږي نو ځکه مې اراده وکړه چې خپل کلي ته واپس کېږم او د عدم تشدد د اصولو په بنا به کار کوم، اول به د انقلابي اشخاصو د تعليم او تربيت د پاره قومي مدرسې جوړوم نو ځکه اتمانزو ته راغلم. زه چې د هجرته بېرته راغلم نو د هغو مدرسو بېرته جاري کولو کوشش مې کولو چې پېرنگيانو د جنگ په زمانه کښې بندې کړې وې. (زما ژوند او جدوجهد، مخ ۱۸۲-۱۸۳)

باچا خان دغه تعليمي او اصلاحي تحريك په منظم ډول مخکښې بوتلل غوښتل نو په ۱۹۲۱ء کښې د انجمن اصلاح الاهاغنه په نوم ټولې ئې جوړ کړه چې د هغې مقصد او نصب العین د پښتنو د غلطو رسمونو، رواجونو د اصلاح کولو د تشدد نه د منع کولو او پکښې د قامولۍ د مينې او محبت پېدا کول وو او هم په دغه کال ۱۹۲۱ء کښې ئې د انجمن د

سپوري لاندې په اتمانزو کښې د ازاد سکول بنياد کښېښوده. د دې سکول په بنياد کښېښودو کښې د باچا خان سره قاضي عطاء الله، ميا احمد شاه، حاجي عبدالغفار خان، محمد عباس، عبدالاکبر خان اکبر، تاج محمد خان، عبدالله شاه او خادم محمد اکبر ملگري وو. په دې حقله باچا خان په خپل کتاب زما ژوند او جدوجهد کښې لیکي:

مونږ د خلقو د پوهولو او پکښې د مينې محبت، ورورۍ او قامولۍ د پېدا کولو د تعليم شوق د پېدا کولو او د قام نه د غلطو رسمونو رواجونو ختمولو او د قامي مدرسو د پاره د مرستې حاصلولو په غرض کلي په کلي کور په کور دورې شروع کړې او په خلقو کښې مو د ژوند احساس پېدا کړو. زما د دورو پېرنگي سره ويره پېدا شوه. سر هملتين زمونږ د صوبي چيف کمشنر وه، هغه زما باباجان وغوښته، ورته ئې ووي چې دا څو دې څه کارونه کوي، ټول خلق لمسوي. منع ئې کړه. د ده سکتور سعدالله خان د عمرزو خان وه. هغه مې باباجان ته وئيلي وو چې ته گوره چيف کمشنر ستا څومره احترام کوي. څومره چې ستا مني هغه هومره د چا نه مني. ته د ده د خوشحالی

د پاره خپل ځوے منع کولې قدرې نه شي - بابا مې راغې، زه ئې کښېنولم ، راته ئې وئيل چې ځويه د دې کارونو نه لاس واخله ، ځان دې په مصيبت اخته کړې دے - سرکار هم خفه کېږي چې نور څوک ئې نه کوي ته ئې څه کوي - ما ورته وې چې بڼه ده بابا چې ته وايې مه کوه نه به ئې کوم، ډېرو خلقو چې مونځ پرېښې دے نو زه ئې هم پرېږدم خو ته به بيا ما ته نه وايې چې مونځ ولې نه کوي ؟ بابا مې راته وئيل چې مونځ خو فرض دے - ما ورته وې بابا دا علم خو هم فرض دے - بابا مې وې بڼه ده څه کوه او بيا چيف کمشنر ته ورغې ورته ئې وئيل چې صاحبه مونځ ستاسو د خوشحالي دپاره خپل دين نه شو پرېښودې - (زما ژوند او جدوجهد مخ ۱۵۸ - ۱۸۲)

د باچا خان دا ارمان وه چې د پښتون بچي دې د زمانې د نوي تعليم او د خپل ثقافت ، ژبې ، تاريخ نه واقف شي نو ځکه باچا خان مغربي او مشرقي علوم دواړه د پښتنو بچو ته په دغه مدرسو کېښې ورکول غوښتل چې پښتون به د تعليم په وجه اتفاق او ورورولي مينه وپېژني او د ټوپک په ځاے به د قلم او کتاب په ذريعه خپل مرام ته ورسې - پېرنگې په خبره پوهه شو چې دا تحريک اوس د ختمېدو نه دے او باچا خان او د هغه

ملگري په خپلو ارادو کېښې کلک دي او دوي مونځ هېڅ کله هم د خپلې لارې نه اړولي نه شو - دوي په پېسو اخستې نه شو او دا تحريک په خان ، ملا ، پير باندې نه ناکامه کېږي نو بله لار ورسره نه وه نو باچا خان ئې سره د انجمن اصلاح الافغانه د ملگرو د دفعه 40 FCR لاندې په دسمبر ۱۹۲۱ء کېښې گرفتار کړل نور ملگري ئې خوشي کړل خو باچا خان ئې درې کاله قېد کړه او په جېل کېښې ورسره ناروا سلوک وشه او تکليفونه به ئې ورکول چې دې به د خپلې خبرې نه واوړي خو دغه د غېرت او پت ډک پښتون چرته د خپلې خبرې نه اوږده - مرگ ته تيار وه خو د پښتون غلامي ئې نه منله - د انگرېز دا خيال وه چې د باچا خان نيولو سره به د مدرسو جوړولو دغه تحريک او انجمن اصلاح الافغانه به ختم شي خو دې تعليمي تحريک په کلي کېښ د مدرسو جال خور کړه وه او مرکزي مدرسه د اتمانزو ازاد هايي سکول وه او بيا هغه وخت راغلو کوم چې فخر افغان باچا خان سترگې په لار وه ، د دې مدرسو په ذريعه په هلکانو کېښې د ديني ، مذهبي ، تاريخي او سياسي شعور پېدا شو او هم دې مدرسې د ماسټر عبدالکریم غوندي پوهه عالم، اديب، شاعر او دانشور پېدا کړه او هغه به دغه تحريک کېښې د خپل دماغ ، قلم او ژبې په ذريعه جوش او ولوله پېدا کوله - دې مدرسې د عبدالولي خان غوندي يو بې باکه جري ستر سياستدان پېدا کړه - دې مدرسې د عبدالغني خان غوندي د لويې پاي شاعر،

ادیب ، فلاسفر پیدا کړه . دې مدرسې د عبدالروف قربان غوندې شاعر او سیاستدان په درگۍ ملاکنډ کښې پیدا کړه . دې مدرسې د سعادت خان جليل په شان ملي شاعر پیدا کړه چې تر مرگه د باچا خان لمن ئې نه وه پرېښې او دغه شان په صوابۍ ، نوبنار ، مردان ، کوهات ، بنو ، ډېره اسماعیل خان ، هزاره او قبائلي اېجنسو کښې د دې مدرسو نه چې څومره هلکان فارغ شوي وو هغوي د خپلو تقریرونو ، نظمونو ، تحریرونو په ذریعه اوده قام راوینښول شروع کړل او دغه شان په پښتنو کښې د باچا خان د زړه ارمان په دمه دمه پوره کېده او پښتون قام د علم د رڼا لیتکي بلول او په مخکښې تگ ئې کولو لکه څنگه چې وئيلي کېږي چې د هر تحریک په شا د هغه ژبې د ادب لاس وي او دغه ادب د اجتماعي فکر ترجمان شي او بیا د هغه ژبې قام ته د خپل منزل لارې ښايي او په دغه لارو بیا هغه قام یون کوي او په دې هرڅه کښې د ادیب او شاعر ، عالم ، پوهاند ، دانشور لاس وي او دغه وجه وه چې دغه مدرسو کښې لوستونکیو هلکانو ته د میا احمد شاه ، مولوي محمد اسماعیل ، خادم محمد اکبر ، تاج محمد تاج ، حاجي عبدالغفار خان ، عبدالاکبر اکبر ، محمد عباس خان غوندې پوهانو ، عالمانو ، ادیبانو ، شاعرانو رهنمائي او د استاذۍ شرف حاصل وه . د باچا خان دې هلو ځلو سره پښتون راوینښ شئ ، خپل اقدار ئې وپېژندل ، د خپلې ژبې ، ثقافت او تاریخ نه

خبر شه او د انگرېز نه ئې د ازادۍ مطالبه وکړه . باچا خان پوهه شه چې زما حکمت عملي رنگ راوړه ځکه چې هغه د مخکښې نه د عدم تشدد لار خپله کړې وه . د ټوپک په ځای د قلم نه کار اخسته او د قلم او کتاب په ذریعه ئې پښتون قام راوینښ کړه . باچا خان او د هغوي ملگري په دې پوهېدل چې د دې تحریک د کامیابۍ انحصار په خلقو کښې جوش جذبه ولوله او غورځنگ به هله راپېدا کېږي چې زمونږ د تعلیمي تحریک په نتیجه کښې جوړو شویو مدرسو کوم عالمان ، پوهان ، شاعران ، ادیبان ، دانشوران ، فنکاران او سیاستدانان پیدا کړي هغوي دې کلي په کلي کور په کور حجره په حجره او جومات په جومات وگرځي او د خپلو ملي او قامي انقلابي شعرونو ، لیکونو او تقریرونو په ذریعه خپل پیغام پښتنو ته ورسوي او هم دغه شان دې ثقافتی ، ادبي جرگې او تنظیمونه قائم کړي . انجمن اصلاح الافاغنه دا فېصله وکړه چې هر کال به د دې انجمن د سپوري لاندې کلیزې جلسې کولې شي ، په دغه جلسو کښې به مشاعرې او ډرامې هم کېږي او په دې سره به د پښتو ادب او ثقافت ارتقا ومومي . د دې فېصلې په رڼا کښې انجمن اصلاح الافاغنه په اپرېل ۱۹۲۷ء کښې د یو طرحي مشاعرې او ډرامې اهتمام وکړه او کومو شاعرانو چې ښه نظمونه وئيلي وو هغوي ته ئې انعامونه او تمغې هم مقرر کړې . د دغه اولنۍ مشاعرې طرحه وه :

"که زلمي چري په خپل وطن قربان شي"
 په دې مشاعره کښې اول انعام ارواښاد عبدالخالق خلیق صاحب د سرو زرو تمغه واخسته، دویم انعام ارواښاد فضل محمود مخفي صاحب د سرو سپینو گډه تمغه واخسته او درېم انعام د کوهات مولانا گل احمد صاحب ته د سپینو زرو تمغه ورکړې شوه. د ارواښاد خلیق صاحب د نظم خو شعرونه په دا رنگ وو:

د سرحد صوبه به هم یو گلستان شي
 که زلمي چري په خپل وطن قربان شي
 چې د خپل وجود اختیار ئې لاس کښې نه وي
 په تش نوم به څه امیر شي څه به خان شي
 هېڅ مشکله ازادي نه ده خلیقه
 خو که څوک د اتمانزو په پل روان شي

او دغه شان په دغه جلسه کښې د عبدالاکبر خان اکبر لیکلې شوې ډرامه "درې یتیمان" په نوم سټیج شوې وه. خان عبدالولي خان په دې ډرامه کښې د مشر یتیم کردار ادا کړی و. عبدالولي خان په خپل کتاب "باچا خان او خدایي خدمتگاري" کښې د دې ډرامې په حقله لیکي:

دا د یو غریب زمیدار د کورنۍ قیصه وه چې هغه عاجز د مالیې د ورکولو نه وه نو په هغې

کښې ئې کور تالا شوی وه او هغه زندان ته لېږلې شوی وه. د هغه نه وروستو دوه ماشومان بچي پاتې شوي وو. زه پخپله په دغه ډرامه کښې وم او د مشر یتیم کردار مې په غاړه وه چې زمونږ کور تالاشو، پلارانه پولیس د ملک په ښودنه بوتلو نو یو ساعت پس زما دا کشر ورور ما ته په سټیج په ژړا شو. وې وږې يم، سټیج ته مخامخ په زرگونو خلق ناست وو، په دې ډرامه کښې بالکل بوخت، دې هلك چې ما ته په دویم ځل ووي چې لالازه وږې يم نو په دې مخامخ ناستو تماشگيرونه یو بوډا راپاڅېده، ښځه سټیج ته راغی، ما چې ورته وکتل نو سترگې ئې د اوبنکو ډکې وې، هغه ئې د پټکي په پلو اوچې کړې، د ترخ د جیب نه ئې څه راوېستل او ما له ئې په لاس کښې کښېښودل او ډېره په تسله ئې ما ته ووي چې بچې خفه کېږه مه، دا واخله او خپل دې ماشوم ورور له پرې ډوډۍ واخله، ما چې وکتل نو هغه زما په لاس کښې یوه روپۍ او شپږ انې پرېښې وې.

(باچا خان او خدایي خدمتگاري مخ ۳۷۷)

دغه شان د پښتونخوا په دې سیمه دغه اولسي مشاعره اولنی مشاعره او دغه ډرامه "درې یتیمان" اولنی سټیج ډرامه وه چې اعزاز ئې دغه انجمن ته حاصل دے۔

د گران پوهاند ډاکټر همایون هما صاحب د وینا مطابق:

رضا همداني "درې یتیمان" ته د پښتو ادب

ورومبې تسويدي ، عملي او منظمه ډرامه

وئيلي ده - (پښتو مجله ، درې میاشتنی -

جولایي ، ستمبر ۲۰۰۷ء صفحه ۵۶)

په کال ۱۹۲۸ء کښې د اپرېل په یویشتمه نېټه په کلوزه دستوره کښې په اتمانزو کښې یوه بله طرحي مشاعره د حاجي عبدالغفار د صدرات لاندې وشوه چې طرحه ئې دا رنگه وه :

" که دې خیال د ازادی د خپل وطن شي "

هم په دغه جلسه کښې یوه بله ډرامه د عبدالاکبر خان اکبر لیکلې د " تر بور " په نوم سټیج شوې وه ، دغه هم یوه اصلاحي ډرامه وه ؛

د دې جلسې باره کښې عبدالخالق خلیق صاحب په خپل کتاب "زه او زما زمانه" کښې لیکي:

په دې کال کښې چې موسم وه د بهار

صدرات کښې د حاجي عبدالغفار

اتمانزو کښې جلسه وشوه عالیشانه

عالمونه وو راغلي له هر خوا نه

د تېر کال په شان ډرامه پکښې هم وشوه د پښتو مشاعره پکښې هم وشوه طرحه دا وه که د چا یاده تر نن وي " که دې خیال د ازادی د خپل وطن وي " کوم یو نظم چې له ټولو وه بهتر هغه شمېر شو د خادم محمد اکبر دویم نظم د تورسم کاکا حساب شه د شېرپاو فضل واحد درېم کامیاب شو (زه او زما زمانه ، صفحه: ۴۶)

د دغه ډرامې باره کښې سید صابر شاه صابر په خپل کتاب " د رڼاگانو محفلونه " کښې لیکي :

په کال ۱۹۲۸ء کښې د ازاد سکول په کلوزه غونډه کښې په اتمانزو کښې بله ډرامه هم د عبدالاکبر خان اکبر د " تر بور " په نوم د سټیج په سر وښودلې شوه۔ دې ډرامې اصلاحي اړخ لرلو۔ د دې ډرامې اصلي کاپی په ۱۹۳۰ء کښې هغه وخت د مینځه لاړې چې د عبدالاکبر خان اکبر د کور تلاشي انگرېز سرکار وکړه او هغه " تر بور " نومې ډرامه ئې هم د هغه د نور ډېر منظوم کلام سره په خپله قبضه کښې واخسته۔

د رڼاگانو محفلونه، د ادبي جرگو مرکو تاریخ،

مخ ۴۴

په ۲۱م اپریل ۱۹۳۰ء په اتمانزو کښې یوه ډېره درنه جلسه وه چې د صوبې د گټې گټې نه ورته پښتانه راغلي وو. په دغه جلسه کښې د انجمن اصلاح الافاغنه او د خدایي خدمتگارو جرگې الحاق وشه. په دغه جلسه کښې یوه درنه مشاعره هم شوې وه چې په گڼ تعداد کښې شاعرانو په کښې گډون کړې وه. د دې طرحې مشاعرې طرحه دا رنگه وه:

جنگ د ازادۍ له همپشه زلمي وتلي دي

د دې مشاعرې په حقله احمد کاکا په خپل کتاب "خدایي خدمتگاري" کښې لیکي:

شپې له مشاعره وه، د ټولې صوبې نه شاعران راغلي وو. قابل ذکر کسان پکښې دا وو؛ گل احمد د مرغز، تورسم د دوه سرو، فضل واحد ملا د شېرپا، حبیب الله کاکا د ترنگزو، سیدرسول رساد بدربنو، عبدالاکبر اکبر د عمرزو، عبدالخالق خلیق د مانکي، خادم محمد اکبر د چارسدې، میا شاکرالله د نوبنار، نصر الله د اتمانزو او نور هم ډېر وو خو ماته ئې نومونه نه دي یاد. د مشاعرې طرح دا رنگه وه:

"جنگ د ازادۍ له همپشه زلمي وتلي دي"

د مرغز گل احمد په دې طرح دا نظم وئیلې وه:

جنگ د ازادۍ له همپشه زلمي وتلي دي
را به وړي غونچې د گلو نن پرون کښې تلي دي
باز که د غماز په منگل ناست د هېڅ پروا نشته
مونږ د زړه په غوښو باتوران ورته ساتلي دي
نه کوي تعليم د ازادۍ پښتونه روڼد شولې
تا د غلامۍ په مدرسه کښې څه لوستلي دي
جنگ د ازادۍ له همپشه زلمي وتلي دي
رابه وړې غونچې د گلو نن سبا کښې تلي دي
نخښه د مراد زمونږ به درنگ ساعت له ولگي
مونږ ورله خپل کور د اتفاق گولۍ ساتلي دي
مه کوه غفلت پښتونه نور اوس وینښ د خوبه شه
څه رنگ چې الفاظ د گل احمد له خپې وتلي دي
جنگ د ازادۍ له همپشه زلمي وتلي دي
رابه وړي غونچې د گلو نن پرون کښې تلي دي

دا نظم گل احمد او فردوس اورلې وه. د

دواړو اوازونه ډېر ښکلي وو. مشاعره تر ډېره وخته پورې جاري وه. د دې د پاره خلیق صاحب، خادم صاحب او تورسم دوي مقرر وو چې نمبرې ورکړي. دوي گل احمد له اول، فضل واحد ملا له دویم او تورسم له درېم نمبر ورکړه. په انعامونو کښې د

چاندی تمغې، نومونه ورباندې لیکلي وو - دې
مشاعرې خلق داسې کرل لکه چې په اور تپل
واچوې-
(خدایي خدمتگار تحریک وپومپے توك، احمد کاکا-
صفحه: ۱۸۷، ۱۸۲، ۱۸۵)

عبدالخالق خلیق په خپل کتاب "زه او زما زمانه" کښې د دې
مشاعرې په باره کښې لیکي:

په شلم او یویشتم میاشت د اپرېل
اتماز و ته خلق راغلل ډېر په سپل
سالانه جلسه وه بیا د انجمن
ورته راغلل عالمونه د وطن
پکښې وشو قسماقسم تقریرونه
رنگارنگ هم پکښې وشو تجویزونه
د شپې وشوه بڼه درنه مشاعره
گل احمد صاحب ته ورکړې شوه تمغه

د انجمن د کلیزو مشاعرو او ډرامو نه علاوه نورې
مشاعرې او ډرامې د انجمن له اړخه شوي دي لکه په ۱۹۳۰ء
کښې د عبدالخالق خلیق لیکلې ډرامه "د خدایي خدمتگار"
په نوم د فخر قوم میا صاحب په خواهش په زیارت کاکا

صاحب کښې په یوه جلسه کښې سټیج شوې ده - د دغې
ډرامې هیرو د خلیق صاحب ورور عبدالملک وه -
په دې باره کښې گران پوهاند ډاکټر محمدمایون هما
صاحب درې میاشتنۍ پښتو جولایي - ستمبر ۲۰۰۷ء، په
خپله یوه مقاله "بنکلا" کښې لیکي:

د پښتو اولنۍ ډرامې "درې یتیمان" نه پس چې
کومې ډرامې زمونږ مخې ته راغلې هغه د رضا
همداني د وېنا له مخه د امیر نواز خان جلیا
"درد" (۱۹۳۰ء)، د عبدالخالق خلیق "خدایي
خدمتگار" (۱۹۳۰)، او شهیده سکینه او د فضل
رحیم ساقی "سپېره مرگه" (۱۹۳۵ء):

او هم په دغه مقاله کښې ډاکټر پروفېسر هما صاحب بل ځای
لیکي:

د پښتو د وپومپې طبعزادې ډرامې "درې
یتیمان" مصنف عبدالاکبر خان اکبر د "جونگره"
په نامه خپله دویمه ډرامه په کال ۱۹۴۵ء کښې
لیکلې وه چې عمرزو او شاهي باغ کښې سټیج
شوه او په کال ۱۹۴۶ء کښې چاپ کړې شوه - په
جونگره کښې د اولس د معاشي بدحالی او د
شته منو د لاسه د هغوي د تریخ ژوند نقشه
راښکلې شوې وه او ورسره قام ته د سیاسي شعور

يو درس هم په کښې موجود دے - (درې
 میاشتنۍ پښتو، جولایي، ستمبر ۲۰۰۰)
 باچا خان چې د پښتون قام د پوهې، علم، تعلیم، د خپلې ژبې
 ثقافت، تاریخ نه د خبرېدو او په عملي شکل کښې راوستولو
 د پاره کومه حکمت عملي خپله کړې وه هغه په هغې د
 کامیابی په طرف تگ کولو روان وه او کامیابی ئې موندله -
 هغه په دې نتیجه اورسپده چې ما کوم تحریک شروع کړے
 دے نو په پښتو کښې د دې تحریک د کامیابی د پاره نورې
 ذریعې لټول پکار دي او هغه د پښتو ادب دے چې دا د ابلاغ
 یوه لویه ذریعه ده - لکه څنگه چې مخکښې په تفصیل سره
 ذکر وشه چې د انجمن له خوا د مشاعرو او د سټیج ډرامو
 اهتمام په ډېر زور او شور سره وشه او د پښتو ادب په ترقۍ
 کښې دغه صنوفونو ډېر لومے کردار ادا کړه او تحریک ئې د
 صوبې په گوټ گوټ کښې متحرک کړه خو باچا خان لاهغسې
 پوره مطمئن نه وه، ولې چې هغه د پښتون قام سره یوه لېونۍ
 مینه لرله او دې مینې هغه په قلاړ نه پرېښوده - هغه د خپل قام
 او د پښتو ژبې ترقی غوښتله ځکه خو باچا خان په خپل کتاب
 "زما ژوند او جدوجهد" کښې لیکي:

په جېلخانه کښې ما د خپل قام په حالاتو په بڼه
 شان سره غور کړے وه - زه په دې نتیجه
 ورسېدم چې په دنیا کښې هېڅ یو قوم بغېر د

خپلې ژبې ترقی کولې نه شي او په هغوي کښې
 علوم او فنون پیدا کېدے نه شي - ما دا اراده
 کړې وه چې ضرور به یوه رساله په پښتو کښې د
 خپل قوم د پوهولو، د دنیا د حالاتو نه د خبرولو
 او د خپلې ژبې طرف ته مائل کولو (مخ کولو) د
 پاره جاري کوم او د دې کوشش به هم کوم چې
 انجمن پخپله ژبه کښې د بچو د پاره د ابتدایي
 تعلیم انتظام وکړي - حقیقت دا دے چې دغه
 وخت په پښتو ژبه کښې هېڅ نه وو او پښتو د
 چا یاده وه؟ او پښتون قوم دومره ناپوهه، نادانه
 وه چې دا خپله ژبه ورته سپکه ښکارېده او چې
 کوم قوم ته خپله ژبه سپکه شي نو هغه سپک
 شي او چې خپله ژبه ترې ورکه شي نو هغه
 وروک شي - د راتلو سره ما دا دوه خبرې انجمن
 ته پېش کړې، انجمن دې خبرو سره خو اتفاق
 وکړه لېکن د مالي مشکلاتو په وجه پرې عملي
 قدم فوراً اخستلے نه شه - د رسالې ذمه واري ما
 په خپل سر واخسته او عبدالاکبر خان او عبدالله
 شاه ته دا خبره حواله شوه چې د رسالې د جاري
 کولو د پاره اجازت نامه دې د حکومت نه
 واخلي لېکن په مینځ کښې درې کاله تېر شو او

هغوي د اجازت نامې د پاره يو درخواست قدرې هم ونه كړې شه. زه پوهه شوم چې بغېر زما نه دا كار نه شي كېدې او د ۱۹۲۷ء په اخر كښې ما دې كار ته پخپله ملا وتړله او دا كار مې په خپل لاس كښې واخسته. د اجازت نامې د پاره مې حكومت ته درخواست وركړه. اجازت نامه مې حاصله كړه او په ۱۹۲۸ء كښې مې د پښتون په نوم يوه رساله د پښتو په ژبه كښې د اتمانزو نه جاري كړه. افسوس خو په دې دې د چې پښتون دومره لومړي قوم او خداي وركه د نعمتونو او دولتونو ډك ملك وركړې دې، نه د ده په خپله ژبه كښې يوه رساله او نه يو اخبار شته. دا د پښتو ژبې اولنۍ رساله ده چې د پښتنو په ملك كښې جاري شوه. پښتون قوم ډېر خرچي دې لېكن دې قسم خيزونو باندې پېسې نه لگوي او په دې قسم خيزونو خرچ كولو سره نا اشنا او نابنده دي. ډېرې پېسې ما د خپل جيب نه پرې خرچ كړې. دې رسالې د پښتنو په بنځو او نرو كښې يوه نوې زندگي پيدا كړه او دا رساله په پښتنو كښې ډېره هردلعزیزه شوه. دا خپل ملك خو پرېږده په

يورپ، امریکه او استرېليا كښې د دې نه خبر شو نو هغوي به غوښته او امداد به ئې هم ورسره كوه. د پښتنو ئې پښتو طرف ته شوق پيدا كړه.

(زما ژوند او جدوجهد، مخونه: ۲۳، ۲۳۴، ۲۳۳)

د پښتون رسالې د ورومبۍ گڼې مدير عبدالغفار خان باچا خان وه او كشر مدير ئې خادم محمد اكبر وه. د پښتون رسالې په ورومبې مخ يعنې ورومبۍ پاڼه باندې د قامي شاعر خادم محمد اكبر دا شعر ليك وه:

نه كلونه د غلام په غلامۍ كښې
نه ساعت د ازادۍ كه ځنكدن وي

محترم پروفېسر ډاكټر محمد همايون هما صاحب په خپل كتاب "په سرحدې صوبه كښې د صحافتي او او د بي مجلو روايت" كښې ليكي:

"پښتون" په دغه زمانه كښې د پښتو ورومبۍ رساله وه او په دې كښې به د هغې وخت د ټولو نوموړو شاعرانو او د قلم د خاوندانو ليكونه چاپ كېده. په كال ۱۹۳۰ء كښې چې كله باچا خان د پېرنگي حكومت ونيولو نو د پښتون اشاعت هم بند شه.

په مئي ۱۹۳۱ء كښې رساله په دوهم ځل جاري شوه او په دغې دوهم دور كښې نوموړې شاعر او اديب عبدالخالق خلیق د پښتون مدیر وټاكلې شئ. هغه د دسمبر ۱۹۳۱ء پورې پرچه بڼه په باقاعدگۍ سره جاري وساتله خو تر دغې میاشت پورې د اتو اشاعتونو نه پس د باچا خان د گرفتاری په وجه بیا بند شوه. په کال ۱۹۳۸ء كښې په درېم ځل د پښتون اجراء وشوه او چې کله په ۱۹۴۱ء كښې د مجلې د واکمنو نه حکومت ضمانت وغوښته نو د مالي تنگسیا په وجه په مجبوري رساله بند کړې شوه. په کال ۱۹۴۵ء كښې په سرحدي صوبه كښې د ډاکټر خان صاحب د وزارت په وخت كښې د پښتون اشاعت په څلورمه پېره شروع شئ او د پاکستان د جوړېدو پورې جاري پاتې شئ. په کال ۱۹۴۷ء كښې د حکومت له اړخه د رسالې په اشاعت پوخ بندېز ولگېده. (صفحه: ۵۲، ۵۳، ۵۴)

گران ډاکټر هما صاحب هم په دغه کتاب كښې وړاندې ليکي: د "پښتون" عمومي مزاج سياسي وه. د خدايي خدمتگار تحريك خبرونه د باچا خان تقريرونه د ملك د سياسي مشرانو د اهمو تقريرونو ترجمې

به په مجله كښې په باقاعدگۍ سره چاپ كېدې. وخت په وخت به په كښې د معلوماتي، اصلاحي رنگ، ادبي، تاريخي او تحقيقي ليكونه هم چاپ شو. باچا خان په ذاتي توگه د پښتون رسالې په اشاعت كښې ډېره دلچسپي لرله. په اتمانزو كښې د هغه حجره د مجلې دفتر وه. وروستو دغه دفتر سردرياب ته منتقل شئ. پښتون د خپل وخت يوه درنه معلوماتي مجله وه او د پښتو صحافتي ادب په تاريخ ئې دوامی نقشونه ثبت کړي دي (صفحه: ۵۵، ۵۴)

که مونږ د باچا خان د تحريك يوه لنډه شان جائزه واخلو نو مونږ په دې نتيجه رسو چې د باچا خان تحريك د پښتون د پوهې، علم او ترقۍ د پاره وه. هغه دپښتون ژوند د سوکالی او خوشحالی سره لیدل غوښتل، هغه د عدم تشدد قائل وه. هغه پښتون د جهالت د تیارو نه بهر کول غوښتل. هغه په پښتون قام كښې د ځان پېژندگلو غوښتله. هغه پښتون د تجارت، صنعت او زراعت په مېدان كښې اختيارمند جوړلو د پاره هلې ځلې كولې نو څنگه چې وئيلي شي ادب او ژوند سره لازم او ملزوم دي نو هغه هم د خپل تحريك د کامیابی د پاره د پښتو ادب لمن هم ټينگه نيولې وه او هم په دې پوهه وه چې د هر تحريك په شا د ادب لاس وي او که مونږ سوچ وکړه نو د باچا

خان تحریک کہ پہ اصلی معنو کنبی د سیاسی بیداری تحریک وہ نو ورسره ئی پہ قام کنبی د ادبی شعور د بیدارولو د پارہ ہم کوشش کرے دے ولې چې ادب خو پہ مدرسو کنبی زدہ کپړي او د هغه دغه مقصد او نصب العین وه چې پښتو ژبه او پښتون قام دې د نورو ژبو او قامونو سره په یو صف کنبی اودرپړي. دغه وجه ده چې باچا خان او د هغه ملگرو پښتون قام د مشاعرو، ډرامو د تحریر او تقریر په ذریعہ په هر مېدان کنبی د انقلاب راوستلو درس او پیغام ورکړے دے. دا اعزاز او فخر باچا خان او د هغوي ملگرو ته حاصل دے چې په دې سیمه ئی د اولنی مشاعری او سټیج ډرامې بنیاد کېښود او ولې به ئی نه کېښېښوده ځکه چې انجمن اصلاح الافاغنه په بنیادي نکاتو کنبی دا دوه خبرې شاملې وې:

- ❖ دا جرگه به د پښتو ادب په خاطر په کال کنبی یو ځل په اتمانزو کنبی د ټولې صوبې د شاعرانو د مشاعرې او په سالانه جلسہ کنبی د شمولیت دعوت ورکوي.
- ❖ دا جرگه به د اولسي شاعرانو حوصله افزایي کوي او ناچارو سره به حسب توفیق مدد کوي.

د برصغیر پاک و هند ازادی کنبی د پښتنو برخه ، مخ ۷ ، ۸. عبدالاکبر خان اکبر ، انجمن اصلاح الافاغنه د دې نه معلومېږي چې د انجمن اصلاح الافاغنه مشرانو ته دا پته وه چې دا تحریک بغېر د پښتو ادب نه نیمگړے دے او تر

څو چې پښتنو خپله ژبه زده کړې نه وي نو تر هغې دوي ته د علم او پوهې مقام ته رسېدل گران دي . لکه ستر مشر عبدالولي خان په خپل کتاب "باچا خان او خدایي خدمتگاري" کنبی لیکي :

چې کله به دوېم جماعت پاس پښتون هم په پښتو کنبی خبرې کول خپله بې عزتي گڼله په اردو کنبی خبرې کول او اردو کنبی خط لیکل په خپله پښتو ژبه کنبی په خبرو کنبی د اردو او فارسی غټ غټ ټکي ورتومبل به خلقو ته د تهذیب او تعلیم نخښې ښکارېدې او چې چا له به څو ټکي انگرېزي ورتلله نو هغه خو بیا را پرې مه شي . هغه خو به ځان د باچا (انگړېز) سره سیال گڼلو او د وخت بې وخته او د بې ضرورته انگرېزي ټکي استعمالول به ئی اورېدونکي متاثره کړي او په هغوي د خپل علم او پوهې رعب کېښوي . کله چې خپلې ژبې پښتو ته د خلقو توجه راوگرځېده نو هغې سره ضروري وه چې پښتون د ژوند په دغه اړخ به هم ډېر ښه اثر وشي ، چې کله لیکل او لوستل په پښتو کنبی شي نو د لوستلو د پارہ ورله تابیا پکار ده نو باچا خان په خپله یوه میاشتنۍ رساله د پښتون په نوم د اتمانزو نه وپستله او په دې طریقہ په پښتو ژبه کنبی په اول ځل د قلمي انقلاب بنیاد کېښېښودې شه . انقلاب ورته زه ځکه وایم چې اولنی قدم په دې سلسله کنبی پښتنو شاعرانو پورته کړه . شاعري اوسه پورې یواځې گل او بلبل ، سڼه او وربل نه

چاپېره چورلېده ، ولې دې نوي انقلاب سره شاعري د اولسي بڼېگړې يوه ذريعه وگرځولې شوه . پښتنو شاعرانو او ليکوالانو ته يوه نوې نخښه کښېښودې شوه چې به هغوي پرې خپل متونه وگوري .

(باچا خان او خدايي خدمتگاري - مخ: ۳۷۲ ، عبدالولي خان مونږ په دې نتيجه رسو چې دا تحريك د پښتون قام او ژبې ، ثقافت ، تهذيب ، تاريخ ته د لوړ مقام وركولو تحريك وه او د دې تحريك د پرمختگ د پاره د پښتو ادب په لاره خپل تگ كول دي ، هله به خپل مرام ته رسي خو ورومې به دا تحريك د پښتو ژبې او ادب تحريك گرځول وي او هم هغه شان وشو . دې قامي تحريك يو پښتو ادب ته لويه برخه وركړه ځكه نو مونږ ورته د پښتو تحريك هم وئيلې شو . ځكه چې دې تحريك پښتو ادب كښې ستر پوهان ، اديبان ، شاعران ، دانشوران او ليكوالان پېدا كړي دي چې پښتو ژبه ئې ژوندۍ ساتلې ده . په دې حقله ستر پوهاند ، اديب ، شاعر او محقق ډاكټر هما صاحب په خپله يوه مقاله كښې "تحريك او ادبي تحريك" د سر خط لاندې ليكي :

په شلمه صدۍ كښې د باچا خان د قامي تحريك په رڼا كښې چې كوم ادب پېدا شه هغه البته د تحريك غوښتنه پوره كوي او مونږ دغې ادب ته د قامي تحريك نوم وركولې شو .

(مياشتنۍ تنگ ناموس ، مردان - ۱۹۹۲ء)

د دې دومره اوږد بحث نه دا نتيجه راولاړېږي چې د باچا خان تحريك پښتون قام ته ډېر څه وركړي دي . پښتون قام ئې د تعليم ، علم ، پوهې په رڼا منور كړې وه او د جهالت د تيارونه ئې راوېستې او خپل مقام د پېژندگلو لار ئې ورته د پښتو ادب په ذريعه ښودلو يوه هڅه كړې وه چې نن هغه ارمان د هغه ستر بابا پوره شه او پوره كېږي .

دلته به د علامه اقبال د يو فارسي شعر سره دا مقاله

ختمه كړم :

شعر كجا و من كجا شعر و سخن بهانه ايست

سوئے قطار مي كشم ناقه بے زمام را

ترجمه:

چرته شعر او چرته زه ، شعر او سخن خو تشه يوه بهانه ده . د ملت د بې مهاره اوښې د وحدت د قطار په لوري راسمول دي .

کتابیات:

1. زما ژوند او جدوجهد. عبدالغفار خان ، کابل چاپ ۱۹۸۳ء
2. باچا خان او خدایي خدمتگاري وپرومبے ټوک - عبدالولي خان، د چاپ خاے پېښور، ۱۹۹۲ء
3. د برصغير پاك او هند په ازادۍ كښې د پښتنو برخه - عبدالاکبر خان اکبر ، انجمن اصلاح الافغانه ، ښورسټي پېلشر افغان مارکیت قیصه خوانۍ پېښور ، ۲۰۰۹ء
4. له پير روښانه تر باچا خانه - علي خان محسود - دانش خپرندوي ، قیصه خوانۍ پېښور
5. په سرحدي صوبه كښې د صحافتي او ادبي مجلو روايت ، د ۱۸۵۴ء تا ۱۹۷۵ء پورې - ډاکټر محمد همایون هما ، سهېل پرتيرز مردان ۲۰۰۹ء
6. خدایي خدمتگار تحريك - احمد کاکا ، ښورسټي بك اېجنسي، پېښور ۱۹۹۱ء
7. زه او زما زمانه - عبدالخالق خلیق، اداره اشاعت سرحد پېښور ، ۱۹۷۴
8. د رڼاگانو محفلونه - سيد صابر شاه صابر ښورسټي بك اېجنسي خېبر بازار پېښور ۱۹۹۴ء

9. د عبدالخالق خلیق د ژوند او ادبي خدمات - مذکر شاه خلیل، ملت پرتیرز لاهور، ۲۰۰۱ء
10. د ښکارندوي غوري په قصیده مشاعره - گل باچا الفت ، کابل چاپ ۱۹۸۳ء
11. د پښتو پرون ، نن ، سبا - اسیر منگل ، دانش خپرندوي، قیصه خوانۍ پېښور ۲۰۰۵ء
12. د پښتو ادبي تحریکونه - ډاکټر راج ولي شاه خټک ، پښتو اکېډمي پېښور ښورسټي ۱۹۸۹ء
13. میاشتنۍ ناموس - مردان، ۱۹۹۲ء

ڊاڪٽر محمد زبير حسرت

د باچا خان بابا خبري

- ❖ په ماشوموالي ڪنبي چي ڇهه عادتونه به بچو ڪنبي پيدا شي نو چي بيا غت (لوم) شي نو هم پڪنبي وي او په ڊبره مشڪله د هغو بدو عادتونو نه خلاصيد م شي -
(زما ژوند او جدوجهد ۱۷ مخ)
- ❖ رښتيا خبره دا ده چي ظالمان بهادران نه وي ، ڊپر بڙدله او بي ايماننه وي ، بهادر سره هپچري په چا ظلم نه ڪوي (مخ ۲۲)
- ❖ يوه ورځ زما پښه گزڪ شوې وه ، ڊاڪٽر وگرم خبر شه ، راغے ، زه ئي خپلي بنگلي ته بوتلم اوبه ئي گرمي ڪري زما پښه ئي ووينځله او بيا ئي زما په پښه پتي ولگوله - رښتيا خبره خو دا ده چي زمونڊ رسول صلي الله عليه وسلم په قول "خير الناس من ينفع الناس" باندې دوي عمل ڪري دے ، وايه زمونڊ ، چي ناس يعني د خدا م مخلوق خو لا پر پرده د خپل قام ، ورور او عزيز خدمت ڪولو ته تيار نه يو ، خدمت خو لا پر پرده په اور ڪنبي

رانه ولاڙ وي او ڇڪه خو خدا م خوار او ذليل ڪري يو - ما ڪنبي چي د انسانيت ، قوم پرستي ، وروري ، عزيزولي او وطن دوستي او د خدا م د مخلوق د خدمت ڪومه جذبه پيدا شوې ده په هغي ڪنبي زما د دي استاذ وگرم ڊپر لاس دے - ما به دا فڪر ڪوه چي دوي د ڪوم ڇا نه راغلي دي ، زمونڊ قامه نه دي ، زمونڊ په مذهب نه دي ، دلته راغلي دي او زمونڊ بچو خدمت ڪوي او غريبانانو ته د خپلي گهڙي برخه ورڪوي او زمونڊ خپل وطن دے ، زمونڊ خپل بچي دي ، زمونڊ خپل قوم دے او مونڊ هغوي د پاره هپڻ نه ڪوو- بيا به مې دي خپل قوم او ملك طرف ته خيال لاڙ نو ما به دي ته ڊپر فڪر ڪاوه چي زمونڊ خانان ، نوابان ، ملايان او تعليم يافته خلق سره د دي چي مونڊ يو قوم يو ، يو ورويه او يو مذهب يو خو دا جذبه راڪنبي نشته چي د دي خپل غريب قوم د بچو سره امداد وڪرو -
(۲۸-۲۹ مخونه)

- ❖ زه د وروڪوالي نه ڪفايت شعاره وم او د خپل خرڇ د پيسو نه به مې بچت ڪاوه - هم دا وجه ده چي ما پخپل ٽول عمر ڪنبي د چا نه قرض نه دے غوڻتے او نه چاته محتاج شوے يم - خلقو زما نه قرضونه اخستي دي چي

- ڊپرو رانه خوړلي دي او زما د ورور خان صاحب مت لږ اړت وه. (۲۹مخ)
- ❖ خدا مې بې نيازه د مې - هېڅ شي او هېڅ چا ته مختاج نه د مې. که خبراتونه دي که زکات د مې که صدقات دي ، که مونځ د مې ، که روژه ده ، که حج د مې ، دا ټول زمونږ د بښگرې دپاره دي ، که ښه کوي د ځان دپاره دي او که بد کوي هم د ځان دپاره دي. (۳۹مخ)
- ❖ ډېر خلق خپلې لونه د پېسو د پاره ورکوي. پکار دي چې د سریتوب په لحاظ خپلوي وشي. دا نه چې د دولت دپاره ځوانه جینی بوډا ته کښنولې شي. (۴۹مخ)
- ❖ نو د دې داسې پېښو مخ نیوې پکار د مې ، باید چې د هلك او جینی نه پښتنه کېږي ځکه چې دا خو دوي د ژوند د ملگرتیا سوال د مې. (۵۰مخ)
- ❖ پېرنگیانو جرگې د انصاف او امنیت برقرارولو د پاره نه وې جوړې کړې ، بلکې پېرنگیانو جرگې په پوره تدبیر د دې غرض د پاره جوړې کړې وې چې په جرگو کښې انصاف نه کېږي ، پرې وي ، جمبې وي او اکثر چې به گناه گار سړي په سفارش یا په بدو رشوت خلاص شو نو مخالفې ډلې به د بدل اخستلو کوشش کاوه او په دا شان به دا دښمنۍ پېرو په پېرو چلېدلې او

- دا سلسله به روانه وه. پښتانه به په خپلو کښې اړم وي او مونږ پېرنگیانو ته به ئې توجه نه وي. (۵۱مخ)
- ❖ که په پښتون کښې علم راشي قام به ترقي وکړي نو مونږ به هم ترقي وکړو (۲۵مخ)
- ❖ د قام مینه او خدمت او د حریت جذبه یواځې په تعلیم نه ده. مونږ چې د قام خدمت او ازادۍ تحریک شروع کولو زه په ښارونو کښې تعلیم یافته و پسې ډېر وگرځېدم ، ما په هغوي کښې داسې خلق پیدا نه کړم شول چې د خدا مې د پاره د قام خدمت ته تیار شي. (۲۹مخ)
- ❖ او چې د دوي نه ما یوسه شوم ، ښارونه مې پرېښودل او کلو بانډو ته ووتم او عوامو له ورغلم ، په څلورو میاشتو کښې دومره خلق راسره راپاڅېدل چې پېرنگم ورنه وویرېده. زه دولس کاله په تعلیم یافتو و پسې گرځېدلې یم خو د دوي نه ما یوسه شوم او کلو ته ووتم نو په زرگونو خلق راسره ملگري شول. (۲۹مخ)
- ❖ ما سره د خپل قام د ښځو ډېر قدر او عزت وه او ډېره همدردي مې ورسره وه ، ولې چې زمونږ په قام کښې هم لکه د نورو مشرقي قومونو په شان د ښځو قدر نه وه. دوي به د سړو نه ښکته گڼلې شوې. حالانکې چې پستي او بلندي په عمل ده ، که د چا عمل پست وي ،

هغه نر وي کۀ بنځه ، پکار دي چې پست وگنله شي او د چا عمل چې اوچت وي ، نر وي کۀ بنځه، پکار دي چې په درانه نظر ورته وکتله شي. خدا ۾ خو نر او بنځه د دنيا د ابادۍ دوه ملگري پيدا کړي او د بشریت د گادي دا دوه پايې دي. دا گادۍ په يوه پايه نه شي چلېدۍ او بيا زمونږ د پښتنو بنځې خو ډېرې پاک لمنې، حياناکې، مينه ناکې او وفادارې دي او ډېرې خدمتگاري دي. (۷۵ مخ)

❖ پښتانه اوس هم د اخبار لوستو شوق نه لري ، په چټي خيزونو، په بې ځايه رواجونو په زرگونو روپۍ خرڅ کوي خو په اخبار يوه پېسه نه ورکوي او هم دا وجه ده چې د دومره بهادر او لومړۍ قوم پخپله ژبه کښې يو قومي اخبار نشته.

❖ چونکې زمونږ د اخبار سره مينه نشته نو ځکه زمونږ پخپله ژبه کښې اخبار هم نه وه. څنگه چې ئې د اخبار سره مينه نه وه دغسې ئې د خپلې ژبې سره هم مينه نه وه. د تعليم يافته کسانو سره به مې چې د ژبې په باره کښې خبرې وکړې ، راته به ئې ووئيل چې پښتو لاد څه ژبه ده ؟ په دې کښې علم نشته، پښتو کښې څه دي؟ ما به ورته وي چې هلکه! دا نورې ژبې خود اسمانه نه دي راکوزې شوې ، د هرې ژبې ويونکو خپلې ژبې ته

ترقي ورکړې ده ، پښتنو چې خپلې ژبې ته توجه نه ده کړې ، دې کښې د پښتو ژبې څه گناه ده؟ دا خوزما او ستا گناه ده.

❖ اخبار لوستل ډېر ضروري خيز دۍ ؛ دې کښې د ټولې دنيا حالات دي..... د پښتنو بنځې د نارينه و نه ذهينې دي.... زما به همېشه دا کوشش وه چې د بنځو د مغزو نه د کمترۍ احساس لرې کړم. ځکه چې په دوي کښې دا احساس خود غرضو او ناپوهو سر و پيدا کړۍ دۍ. ما به خپل ټبر سره په دې خبره بحث کولو چې بنځه او نر دواړه د خدا ۾ په نزد يو شان دي ، دروندوالۍ او سپک والۍ په عمل دۍ او دا به مې هم ورته وئيل چې د دې احساس په پيدا کولو کښې تاسو بنځې پخپله هم گرمې يۍ. ځکه چې ځوي ته په يو نظر گورۍ او لور ته په بل نظر او د وړوکوالي نه د جينکو په مغزو کښې دا خبره کښېنوي چې هلکان او نارينه خدا ۾ د جونو او بنځو نه بهتر او لومړۍ پيدا کړي دي. بيا به مې ورته وي چې انسان د خدا ۾ په ټول مخلوق کښې اشرف گنله شي نو په دې وجه ئې د نور مخلوق نه ذمه واري زياته ده خو زه چې دې خپل قوم ته گورم نو ماته په دوي او ځناورو کښې فرق نه ښکاري. د دوي سره هم د خپلې گېډې غم دۍ او ځناور سره هم د خپلې

جالې غم وي - دوي هم بچي راوړي او د خپلو بچو غم خوري او ځناور هم بچي زېږوي او لويوي ئې نو دوي په څه اشرف المخلوقات وبللې شي - دوي هم لکه د ځناورو په شان يو بل وژني ، دوي به هله اشرف المخلوقات وگنلې شي چې دوي کښې اجتماعيت ، وروري، عزيزولي، مينه او محبت پيدا شي - تش په دې چې نور ځناور په څلورو پښو گرځي او انسان په دوه پښو، اشرف کېدې نه شي - نارينه چې مړ شي ، بنځه کنتون کوي او چې بنځه مړه شي نارينه سمدستي بله بنځه وکړي - پکار خو دا دي چې د بنځې څښتن مړ شي چې هغه هم بل مېړه وکړي - (۷۷ تا ۷۹ مخونه)

❖ د دنيا تاريخ گواه دے چې په کوم قوم کښې داسې اشخاص پيدا شوي دي چې هغوي د خپل قوم د اصلاح د پاره پاڅېدلي دي نو د اقتدار خاوندانو ئې مخالفت کړې دے - ولې چې هغوي خپل اقتدار په خطر کېدې ليدلې دے ، تاسو دې خپل د خدايي خدمتگارو تحريك ته وگورئ ، څومره چې قوم کښې پوهه راغلې ده هم هاغه هومره د اقتدار د خاوندانو قدرت کم شوی دے او د خپل پېغمبر صلی الله عليه وسلم ژوند مطالعه کړئ چې خپلو ترونو ، تربورانو ئې مخالفت وکړه ، د څه د پاره؟ د اقتدار د پاره او د مدينې خلقو

ئې ملا تر وکړه ، ولې چې د هغوي سره نه مذهبي اقتدار وه ، نه سياسي ، يهودو چې ئې مخالفت وکړه هم د اقتدار د پاره وه - (۸۴-۸۵ مخونه)

❖ پښتون ژوندې قوم دے ، خو چې د ژوندي کولو خلق پکښې پيدا شي ، تر څو چې په يو قوم کښې د ژوندي کولو د پاره خلق پيدا نه شي ، هغه قوم ژوندې کېدې نه شي - (۸۵ مخ)

❖ د زمانې د بدلون سره که قام بدل شي ترقي وکړي ، که نه وروستو پاتې شي - (۸۵ مخ)

❖ رسم او رواج پرېښودل اسان کار نه دے - په رښتيا ډېر گران دے او اخلاقي جرات غواړي - (۸۵ مخ)

❖ د غلطې پراپېگنډې مقابله کول پکار وي ، چې سرې پاڅېږي ، ملا وتړي او خلق په حقيقت پوهه کړي او دا هله کېدې شي چې د بې غرضو هم خيالو مضبوطه ډله وي ، چې د خلقو اعتماد ئې حاصل کړې وي - اوچت شي چې ملک کښې وگرځي او خلقو ته غلطه خبره او حقيقت سم وربښکاره کړي - (۱۰۶ مخ)

❖ د دې دنيا تاريخ خوزمونږ په وړاندې پروت دے ، چا ته چې مذهب راغلی دے او هغوي منلې او عمل ئې پرې کړې دے ، په دې دنيا اباد شوي دي ، د خوشحالي او امن ژوند نصيب شوی دے - تاسو عربو ته وگورئ

❖ چې د اسلام نه مخکښې د هغوي څه حال وه؟ او چې اسلام راغی او عمل ئې پرې وکړه. د هغوي څه حال شو؟ د اسلام په وجه دوي د حکومت، دولت او عزت خاوندان شول. تاسو د هغه وخت د مسلمانانو د ژوند په هر اړخ نظر واچوئ، غور او فکر پرې وکړئ او د اسلام د دې ټپکه دارانو په خبرو غور او سوچ وکړئ چې دا دوي چې کوم اسلام بيانوي، دا هغه د خداي او د رسول (ص) اسلام دې که د سرمايه دارو؟ او دوي چې څه وايي، د خداي دپاره ئې وايي که د سرمايه دارو د پاره ئې وايي؟ (۱۱۱مخ)

❖ خداي پاک په قران کښې د بنی اسرائیلو د عالمانو ذکر کوي چې هغوي به د لږو پيسو د پاره د خپلو خواهشاتو د پوره کېدو د پاره د تورات او زبور په اياتونو کښې تحريفونه او تاويلونه کول. هر مذهب او مسلک چې د خود غرضو او چالاکو خلقو په لاس ورشي بيا پکښې هغه اولنې انقلابيت او روح پاتې نه شي، بيا د سرمايه دارو مذهب ترې جوړ شي او تش کالبوت شي. (۱۲۰مخ)

❖ په غلامۍ کښې د انسان نه انسانيت هېر شي او انساني خوبۍ پکښې پاتې نه شي. (۱۴۱مخ)

❖ مونږ د خلقو د پېغورونو له کبله ډېر غلط کارونه کوو. (۱۴۸مخ)

❖ د پښتنو ودونه له رواجونو ډک وو، ما د هغو اصلاح غوښتله نو ځکه مې د ځان نه شروع وکړه او د شريعت مطابق مې اول ډولۍ راوړه. په سبا له مې وليمه ورکړه او يو وخت مې ښه ډوډۍ د کلي خلقو، دوستانو او خپلوانو له ورکړه. خلقو راته د ښنډرې په دود روپۍ را اوچولې خو ما ونه منلې. که څه هم په ډېرو زمونږ پورې وې، په ډوډۍ کښې مو د رسم او رواج د اصلاح کولو په باره کښې تبادلې خيال د خلقو سره وکړه. په هغه وخت کښې دا دود وه چې په واده کښې به ټولو کسب گرو له واده ته راغلو مېلمنو پيسې ورکولې، چا به ائینه ښوده، چا به سپېلني لوگي کول، چا به ډول وهلو، چا به گلونه راوړي وو، چا به رباب کښې چارېپته وئيله، په مېلمنو به يو لوت مار وه، که د چا زړه به وه او که نه خو د خپله شرمه به ئې دا حساب کسب گرو ته ادا کولو. زما په واده کښې د اول ځل د پاره دا کارونه ما بند کړل او کسب گرو ته مې دا ووئيل چې تاسو به مېلمنو له تکليف نه ورکوئ. ستاسو د ټولو حق به زه ورکوم ولې چې تاسو زما کسب گريئ. دغه شان ډمې به گډېدې، مېلمنو به که د چا زړه وه که

نه ، پېسې به ئې ورکولې . سازيان به وو ، جنجونه به وو ، توپکې او غریبنونه به خلاصېدل . لنډه دا چې ډېر فضول خرڅونه به وو . زما په واده کېنې دا ټول ما بند کړل او دا مې د دې د پاره وکړل چې د قام او ملک د پاره ډېر نقص دے او خلق ترې تنگ وو خو چا کېنې ددې د پرېښودو اخلاقي جرات نه وه . ما د دې شيانو د مخنيوي ابتدا د خپل واده نه وکړه او خلقو ته مې هم ووييل چې تاسو هم دا بې ځايه رواجونه پرېږدئ . (۱۵۶)

(مخ)

❖ يوه ورځ زه د امان الله خان ملاقات له تللې وم ، ډېرې خبرې مې ورسره وشوې . په خبرو خبرو کېنې مې ورته دا ووي ، تاله ترکي درځي ، فارسي درځي او نورې ژبې هم درځي خو خپله ژبه نه درځي . زما خبرې په هغه ډېر اثر وکړه او وعده ئې راسره وکړه چې زده کوم به ئې . کله چې له افغانستانه ووستلې شه ، زه بمبې ته د ده ليدو له ورغلم نو هلته ئې ماسره پښتو کېنې خبرې وکړې .

(۲۳ مخ)

❖ په کابل کېنې زمونږ تعلقات د نادر خان او د ده د کورنۍ سره ډېر وو . دې په خپله وزير دفاع وه او ورور ئې سردار عبدالعزيز خان د معارف وزير وه . يوه ورځ ئې ما ته ووي ، څه ورشه د حبيبي لېسه (کالج) وگوره

چې کالج ته ورغلم نو د يو جماعت د هلکانو نه مې دا تپوس وکړه چې "شما کیستيد؟" دوي به راته ووييل چې "افغان هستم" بيا مې ورته ووي چې "ملک شما؟" دوي به ووي "افغانستان" بيا مې ورته ووي "افغاني مېداني که افغان هستي؟" نو غلي به شو ، غږ به ئې نه کوه نو ما به ورته ووييل چې څنگه افغان يئ او څنگه د افغانستان اوسېدونکي يئ چې خپله ژبه نه درځي .

❖ دغه شان محمود طرزي صاحب سره چې د افغانستان وزير خارجه وه او ډېر لائق سره وه ، په يوه لويه مېلمستيا چې ده د مهاجرينو د پاره کړې وه ، د ژبې بحث راغی ، يو سړي ورنه پښتنه وکړه چې دا څنگه افغانستان دے چې افغاني پکښې نشته . طرزي صاحب ووييل چې فارسي هم زمونږ د ملک ژبه ده نو ما ورته ووييل چې طرزي صاحب! پښتو خو د افغانستان ملي ژبه ده او د اکثريت ژبه ده ، په ټوله دنيا کېنې د اکثريت ژبه هم سرکاري وي ، هم دفترې ، هم تعليمي وي . (۱۶۳-۱۶۴ مخونه)

❖ د افغانستان او ازادو قبائلو حالت چې مې ليده او پينځلس کاله مې په هندوستان ، قبائلو او افغانستان کېنې غرزي پرزي وکړې نو په دې نتيجه ورسېدم چې

انقلاب د منڊې کار نه دے ، او دومره اسان خیز نه دے ، انقلاب د سرې سینی کار دے ، انقلاب عمل او پوهه غواړي، انقلاب عالمان او پوهان غواړي چې د پوهې سره قام وروزي او انقلاب ته ئې اماده کړي ، د انقلاب د پاره د اشخاصو ضرورت دے . ته گوره چې زمونږ جذباتي ملگري په خومره جوش راوتلي وو، ټول لارل خواره شول نو کښېناستم د ځان سره مې ښه فکر وکړه ، زه په دې نتیجه ورسېدم چې زمونږ د قام د تجارت خوا ته توجه شته نه د صنعت خواته ، نه د زراعت خواته او نه د تعلیم خواته . د بلې خوا نه په رسمونو ، رواجونو کښې تر غوږونو ډوب دي، په خانه جنگو اخته دي ، داسې قام انقلاب نه شي کولای او دا قام د دې بلاگانو نه خلاصول پکار دي چې سیاسي شعور پکښې پیدا شي او دا کار یوه پرامنه فضا غواړي، تر دغه وخته پورې زه په دې عقیده وم چې دا ټول کارونه انقلاب غواړي ، تشدد راته د انقلاب نزدې او د کامیابی لار ښکارېده ، خو د تجزیې نه وروستو راته معلومه شوه چې د جنگ په وخت کښې اسونه نه خربېږي نو ځکه مې اراده وکړه چې خپل کلي ته واپس کېږم او د عدم تشدد د اصولو په بنا به کار کوم ، اول به د انقلابي اشخاصو د تعلیم او تربیت د پاره قومي

مدرسي جوړوم نو ځکه اتمانزو ته راغلم . زه چې له هجرته بېرته راغلم ، د هغو مدرسو د بېرته جاري کولو کوشش مې کولو چې پېرنگيانو د جنگ په زمانه کښې بندې کړې وې. (۱۲۸ ، ۱۲۹ مخونه)

❖ چې په ډلو کښې اختلاف پیدا شي که ډېر ښه او زورور خلق وي هم بې کاره شي او د هغوي طاقت د یو بله په غورزولو کښې صرف شي . په خدمت کښې اختلاف نه راکځي ، اختلاف د خودغرضۍ نه پیدا کېږي . (۱۷۳ مخ)

❖ پښتانه ډېر ښه قام دے ، دوي په افسانو او قيصو ډېر نه پوهېږي . که هر ښه کار چې په دوي کوي نو ځان ورته نمونه کړه چې ته روان شوي ، دوي هم درپسې روانېږي . (۱۷۵ مخ)

❖ هغه کار چې سره ئې په ښکاره نه شي کولای او پت ئې کوي، سره کمزور کوي او د خپلو اصولو نه ئې وباسي او په سرې کښې ویرې او بزدلي پیدا کوي . (۱۸۹ مخ)

❖ زما د ابتدا نه دا عقیده ده چې پښتون ډېر ښه قام دے ، ډېر زر ئې اصلاح کېدے شي . په شرط د دے چې څوک ئې پوه کړي . دا نن چې دے په داسې بد حالت

کنبی دے ، د دې وجه دا ده چې څوک ئې غم نه خوري
 او نه ئې پوهوي. (۱۹۵مخ)
 ❖ مونږ ټول پښتانه یو قام یو وروڼه یو، د یو بابا اولاد یو ،
 زمونږ عزت او ذلت یو دے ، که چرې مونږ د رسول الله
 صلی الله علیه وسلم په دې حدیث عمل وکړه چې " په
 ځان دې څه پېرزو نه وي په بل ئې هم مه پېرزو کوه " نو
 ډېر زر به کامیاب شو ، مونږ چې د خپل پښتون ورور
 سره د هر سلوک اراده وکړه ، پکار دي چې د لږ ساعت د
 پاره په هغې غور وکړو او خپل گړپوان کنبې وگورو که
 چرې دا کار بل څوک ما سره وکړي نو زه به پرې
 خوشحاله شم که خفه ؟ که چرې زه په دې خوشحالېم
 نو هغه کار کول پکار دي او که زه پرې خفه کېم نو
 پکار دي چې دغه کار مونږ ونه کړو . بله دا چې مونږ
 پښتنو کنبې که یو سره بد کار وکړي نو په دې وجه د
 هغه ملگرتیا پکار نه ده چې دے پېښور دے یا
 بنووال دے یا کوهاتے دے یا ډېره وال دے او زما د
 علاقې دے ، د بد کارو او بد چلنه خلقو ملگرتیا نه ده
 پکار ، که په ځان زمونږ ورور هم وي ځکه چې د دې د
 لاسه قام او سوسائیتی ته نقصان رسېږي او هم دا خلق
 قام تباہ کوي.

مونږ له پکار دي چې همېشه د حق ا و بنو خلقو
 ملگرتیا وکړو ، که په مونږ کنبې یو سره بد کار
 وکړي مونږ ټولو له پکار دي چې د خپلې ورورۍ او
 عزیزولۍ نه ئې وباسو که هغه بنو وال وي ، که
 پېښور دے وي ، که کوهاتے وي ، که ډېره وال وي ، که
 مونږ په رښتیا په دې لاره روان شو نو زر به هغه کسان
 چې په بدو لارو روان دي او د چا د لاس چې پښتانه په
 دې مصیبت اخته دي د خپلو بدو کارونو نه به واورې .
 دا نن چې پښتانه په بدو لارو روان دي ، د دې وجه دا ده
 چې مونږ د بنو او بدو فرق نه کوو او نه څوک شته چې د
 بنو او بدو په فرق مو پوهه کړي . یو بد عمله سره چې
 ووينې چې زما په بد عملۍ کنبې ملا تر کېږي نو هغه
 به ولې د خپلې بد عملۍ نه لاس اخلي او که مونږ د بنو
 بدو فرق وکړو او لکه چې هر ماستختن په نمانځه
 کنبې د خدا د سره وعده کوو چې " ونخلع و نترك من
 یفجرک " یعنې څوک چې ستا نافرمانی کوي ، مونږ به
 هغوي پرېږدو ، کور کله به ورسره نه کوو ، که دا وعده
 په ځامه کړو ، پښتون به یکدم بدل شي نو مونږ له
 پکار دي چې په دې خبرو هر پښتون پوهه کړو او دا
 خبرې د هر پښتون غورږو ته ورسوو . (۱۹۸-۱۹۹
 مخونه)

- ❖ جگره او فسادونه مه کوی خپل مشقت کوی او چا له رشوت مه ورکوی. (۲۰۲ مخ)
- ❖ د قام او ملك د خدمت د پاره خلقو قسم قسم تکلیفونه اوچت کړي دي او دا د خداي يو امتحان او تېرېنگ دے، د خداي کارونه ټول د خېر دي. ما له صبر کول پکار دي ځکه چې خداي د صبرناکو ملگر دے. اخر به ئې نتيجه په خېر وي، ټول عمر به دا کړاوونه نه وي اخر به راحت راشي. (۲۰۴ مخ)
- ❖ زما دې خپلې صوبې او پښتنو سره دومره مينه ده چې زه ئې بيان نه شم کولې. خپل ملك کښې خپل قام سره اوږدې تږمې او په تکليف کښې خوښ يم نه په بل ملك کښې په عېش او عشرت کښې. (۲۰۴ مخ)
- ❖ پېرنگيانو چې کوم امتياز قائم کړي دے، دا په نېک نيتۍ نه دے، دا ئې په دې غرض قائم کړي دے چې په مونږ کښې داسې بې اتفاقي او گډېرې وي خو زه د دې په حق کښې هم نه يم چې دې خبرو له دې مونږ دومره اهميت ورکړو چې زمونږه تعلقاتو او تحريك ته پرې نقصان ورسې ځکه مونږ چې څه کوو نو د ځان د پاره نه بلکې د خپل قام او خپل ملك د پاره ئې کوو. د بل د پاره خو ئې نه کوو. او بله دا چې تاسو ته به معلومه وي چې دا نن مونږ حکومت سره په جنگ يو،

- دا خود دې دپاره دے چې مونږه دا امتياز لري کول غواړو او د دې په ځاي مساوات قائمول غواړو او تر هغه وخته پورې دا امتياز لري کېدے شي چې تر کومه پورې مونږه کامياب شوي نه يو او واک اختيار زمونږه په لاس کښې راغلي نه وي. (۲۱۳-۲۱۴ مخونه)
- ❖ افسوس چې مونږ خلق د بل د ارام او تکليف خيال نه ساتو گڼې هم دغه ذکر مونږ ورو او پت هم کولې شو لېکن د دې خبرې کمه هم زمونږه په عامو مسلمانانو او هندوانو کښې موجود دے. مونږ هميشه پخپل خيال پسې ځو او د بل فکر نه کوو. دا يو لومړی کمه دے. مونږ له پکار دي چې هميشه د خداي د مخلوق د تکليف او ارام فکر او خيال وساتو او څه چې کوو نو چې اول ئې په ځان وگورو که چرې ځان له ئې خوښوو (بيا پکار دي) چې بل ورور له ئې هم خوښ نه کړو. (۲۱۴-۲۱۵ مخونه)
- ❖ پښتانه هم دغسې خلق دي لکه څنگه چې تاسو د هندوستان هندوان، سيکان او نورو قوميتونو او ذاتونو خلق يۍ. څنگه چې تاسو کښې ښه او بد خلق شته، دغه شان په پښتنو کښې هم شته. دا ټولې خبرې د پښتنو دښمنانو جوړې کړي دي او د هغوي پراېگنډه ده، د دې خبرو مطلب ئې ستاسو تېراپستل

- او زمونږ بدنامل دي ځکه چې تاسو ونه وپروي او مونږ بدنامل نه کړي نو بيا به په دې ملک بادشاهي څنگه کوي؟ (۲۱۹ مخ)
- ❖ زمونږ په خلقو کښې دا يو لومې کمې او نقص دے چې مونږ همپشه د بل د کمزوريو او عیبونو د راوښکلو او لټولو په فکر او غم کښې يو او خپلو کمزوريو او عیبونو ته فکر نه کوو او په دې وجه خو مونږ نن په دنيا کښې برباد او نېستمند يو ، په ځاے د دې چې مونږ بل ته گوته ونيسو ، ځان ته گوته نيول پکار او د نورو د اصلاح نه ورومې د ځان اصلاح فرض ده ، اول ځان دے بيا جهان دے. (۲۲۰ مخ)
- ❖ افسوس په دې دے چې مونږ سره څوک ښه سلوک کوي هغه ته ښغ يو او چې څوک مو سر په ډنډه وهي نو هغه ته ټيټپرو او دا ډېر خراب عادت دے او مونږ له داسې عادتونه پرېښودل پکار دي. (۲۳۰ مخ)
- ❖ ما د ټالستياے يو کتاب کښې چې شپږويشت قيصې ئې پکښې ليکلي دي، دا قيصه لوستې ده چې يوه چينه ده د هغې نه هر يو محلت ته نلکه راغلې ده خو د هر يو محلت خلق په دې کښې نښتي دي چې زمونږه د نلکې ابه پاکې او خوږې دي او د دې نورو نلکو اوبه ناپاکې او ترخې دي، دې ته هېڅوک فکر نه کوي چې

- دا ټولې نلکې د يوې چينې نه راغلي دي نو څنگه يوه پاکه او خوږه شوه او نورې ناپاکې او ترخې شوې؟ او اسلام خو دا تعليم ورکوي چې د مسلمان به په دې کتاب هم ايمان او عقیده وي او په وړاندینيو مذهبونو او کتابونو هم " والذین یومنون بما انزل الیک و ما انزل من قبلك " دا د دې ثبوت دے چې اسلام ټولو مذهبونو سره رواداري غوره کړې ده. (۲۵۰-۲۵۱ مخونه)
- ❖ د هندوستان خلق هله د ترقی او ازادۍ معراج ته رسېدے شي چې هر چا له د خپلې عقیدې او خیال ازادې ورکړو او د هېڅ قسمه ظلم او جبر په چا ونه کړو. (۲۵۲ مخ)
- ❖ مذهب خو دنيا ته د دې د پاره نه دے راغلی چې د خلقو په مینځ کښې نفرت پیدا کړي بلکې مذهب خود مینې محبت علمبردار دے. (۲۵۴ مخ)
- ❖ زمونږ د صبر جنگ دے ، مونږ د وهلو او کنځلو بدل نه اخلو، مونږ به صبر کوو او ځان به خداے ته سپارو ، مونږ خو خدایي خدمتگار يو ، خداے به زمونږ بدل اخلي ، د خپلو زړونو نه خود غرضي او نفاق لرې کړئ ځکه چې د دې د لاسه برباد شوي يو ، ځان کښې ښه اخلاق پیدا کړئ ولې چې د ښو اخلاقو نه بغير څوک

ترقي کولے نہ شي ، بله اے پښتنو وروڼو! زه په دې نه پوهېږم چې تاسو ولې د پېرنګيانو نه ويرېږئ؟ دوي خو ستاسو په شان بنيادم دي، ستاسو په شان يو قوم دے، تاسو خو پرو جنبو او نفاق تباہ کړئ ، ويره در کښې پيدا شوې ده ، د چا په زړه کښې چې د خداے ويره وي نو د هغه په زړه کښې د بل چا ويره نه راځي او د چا نه نه ويرېږي او د چا په زړه کښې چې د خداے ويره نه وي هغه د هر چانه ويرېږي نو په دې وجه چې مونږ د حکومت افسر ووينو نو ويرېږو - اے وروڼو! تاسو په زړه کښې د خداے ويره پيدا کړئ-----

چې کوم کلي کښې جلسه وي نو هلته ډوډۍ چاې مه کوئ او مه پاتې کېږئ او د کلي خلقو ته مه هم ووي چې چاله چاې ډوډۍ هم مه ورکوئ- مونږ غريب قام يو خلقو له چاې ډوډۍ نه شو ورکولې----- اے وروڼو! تاسو د خداے د پاره يوه ورځ روژه نيوي نه شي؟ او که څوک ډوډۍ درله پخه هم کړي نو تاسو ئې مه خورئ نو چې يو ځل خلقو ته ډوډۍ پاتې شي نو بيا به داسې نه کوي- (۵۵۷-۵۵۸ مخونه)

❖ مونږ خود خداے د پاره لگيا يو د دې قوم خدمت کوو ، که قوم زمونږ ملګرتيا وکړه نو دوي به ازاد شي او که زمونږ مخالفت ئې وکړه نو دوي به برباد شي ولې چې

بغېر د قوم د امداد نه مونږ خپل منزل ته رسېدے نه شو- غم او فکر هغه چا سره وي چې د ځان د پاره کار کوي او څوک چې د خداے د پاره کار کوي هغوي هېڅ غم او فکر نه کوي- (۵۲۱ مخ)

❖ بې شکه چې دروغ د څه وخته پورې په خلقو کښې غلط فهمي پيدا کولے شي خو چې رښتيا راشي نو دروغ پاتې کېدے نه شي- (۵۲۲ مخ)

❖ اے وروڼو! هر څه چې تاسو سره کېږي په هغې صبر کوئ، د ازار نه چا بازار موندلے نه دے او د ظلم کاسه نسکوره ده ، څومره چې پېرنګيان په مونږ ظلم او زياتے کوي هغه هومره به زر تباہ شي او مونږ به ترې خلاص شو- (۵۲۴ مخ)

❖ څه رنگه چې د خدايي خدمتګاري تحريك خدايي او بې غرضه تحريك دے نو کله چې خدايي خدمتګارو يو رښتینے خدايي خدمتګار اسمبلۍ ته کامياب کړے دے ، هغه د دوي پکار راغله دے او کله چې يو سرے دوي د خپلو غرضونو او تعلقاتو په وجه ودرولے دے نو اول خو هغه ناکامياب شوه دے او که څوک کامياب شوه هم دے نو هغه هم د دوي په فائده نه دے راغله بلکې د فائدي په ځاے جماعت ته نقصان رسولے دے- (۵۹۸ مخ)

- ❖ ما ته بي اتفاقي د مقصد په لاره کښې خنډونه ښکارېدل او هره يوه ډله کښې چې بي اتفاقي پېدا شي نو د کاميابۍ په ځای ناکاميا به شي. (۲۰۸ مخ)
- ❖ قومونه خو په تشو خبرو او دعوو ترقي نه شي کولې ، چې په کومو قومونو کښې ښکاکان پاکان او بي غرضه او د خداي دپاره د خدمت خلق پېدا شي نو هغوي ترقي وکړي . خداي دې په مسلمانانو کښې داسې خلق پېدا کړي. (۲۱۰-۲۱۱ مخونه)
- ❖ افسوس چې په پښتنو کښې دا کمزوري شته چې خپله ژبه هېره کړي ----- د ژبې په هېرېدو خپلو ته سرې پرده شي. (۲۲۸ مخ)
- ❖ مونږ خدايي خدمتگار د چا نه بدل نه اخلو ، مونږ مظلومان يو، زمونږ بدل خداي پاک اخلي. (۲۳۴ مخ)
- ❖ د هر يو تحريك انحصار په ليډر وي چې بهادر او هونبیار وي نو د تحريك خلق هم زړه ور او پوهه وي چې ليډر کمزورې او تنگ نظره وي نو د تحريك خلق هم بي زړه او تنگ نظره وي. (۲۳۲ مخ)
- ❖ غلام قومونه ډېر کمزوري وي او حاکم قوم ته ټينگ نه وي ، حاکم قوم کښې يو قسم کشش وي او محکوم قومونه خود په خود ځان ته راکاږي . دغه وجه وه چې ما به پېرنګيانو سره نه ليدل ، هغوي به زما خلاف

- پراپېکنډه کوله چې د ده د پېرنګيانو نه نفرت دے . زه خو خدايي خدمتگار يم او د خداي خدمت خو د خداي د مخلوق خدمت دے او پېرنګيان د خداي مخلوق نه دے ؟ (۲۴۷-۲۴۸ مخونه)
- ❖ زه د دواوې په دوره وم چې دغلته څه ځانان او ملکان راغلل او زما نه ئې تپوس وکړه چې مونږ اورو چې تاسو زمونږ نه جائدادونه اخلئ او غريبانانو له ئې ورکوي ؟ ما ورته ووييل چې مونږ له خداي داسې ملك راکړے دے چې د دولتونو او نعمتونو نه ډک دے ، که مونږ ازاد شو او دا ملك زمونږ شي او مونږ ملا وتړو ، دا ملك اباد کړو نو څوک به غريب پاتې نه شي ، مونږ به ټول ځانان شو ، زمونږ دا اراده نه ده چې ستاسو نه جائداد او ملك واخلو ، مونږ خو ستاسو حالت هم ښه کول غواړو او دا اوږي هم مړول غواړو ، که دا اوږي ماږه شي نو تاسو ته څه تاوان دے ؟ که تاسو د پېرنګيانو ملك ته لاړئ نو هلته نور خلق خو پرېږده د مزدورانو ئې هم ښکلې او موټرونه دي او ستاسو نه تپوس کوم چې ستاسو موټر شته ، ښکله شته ؟ که زمونږ تحريك کامياب شه نو د ملا حالت به هم ښه شي او د ځان او ملك حالت به هم ښه شي ، مونږ

- ❖ دا هر څه چې کوو نو د ځان د پاره ئې نه کوو ، دا د دې قوم د پاره کوو. (۲۲۷-۲۲۸ مخونه)
- ❖ زه دې قوم ته وایم چې تاسو تر څو بې غرضه ، دیانتدار، ایماندار، په قوم او ملک مټین خلق پیدا کړي نه دي نو نه دا ملک ازادېږي او نه دا قوم. (۲۲۹-۲۷۰ مخونه)
- ❖ اے خدایي خدمتگارو وروڼو! مونږ خدایي خدمتگار یو ، خدای ته د خدمت ضرورت نشته، زمونږ کار د خدای د مخلوق خدمت دے، زمونږ کار په چا اعتراضونه او نکته چینی نه ده او دا زمونږ کار نه دے چې په نورو جماعتونو او د هغوي په مشرانو نکته چینی او اعتراض وکړو. زمونږ کار دا دے چې مونږ خپل پروگرام خلقو ته پېش کړو چې مونږ ستاسو د پاره دا غواړو او دا کار یواځې نه کېږي ، دا به هله کېږي چې تاسو راسره ملگري شی ، ملک هم ستاسو او زمونږ شریک دے، قوم هم شریک دے او کار هم شریک دے. (۲۸۳ مخ)
- ❖ انسان چې انسان وي نو څومره همدرد وي او چې انسانیت ترې لږ شي نو بیا څومره بې رحمه شي. (۷۰۸ مخ)

- ❖ خدای په قران کښې وایي چې ما هر قوم ته د هغوي نه یو هادي لېږلے دے. زما مذهب رښتیا، مینه محبت او د خدای د مخلوق خدمت دے. مذهب همپشه دنیا ته د آخرت او محبت پیغام راوړے دے. د کومو خلقو په زړونو کښې چې د بني نوع انسان د پاره رواداري، مینه، محبت نه وي او د کوم سړي په زړه کښې چې نفرت ، بغض، کینه وي نو داسې سړے د مذهب نه ډېر لږ وي. (۷۲۵-۷۲۶ مخونه)
- د زړه په باغ مې ږلے وشوه
بویه چې بیا سپرلے راځي سپرې گلونه
عبدالغفار خان
۱۳مه جولایي، ۱۹۸۱ء

عظمت هما

د باچا خان متحرک ژوند د هغوي د خودنوشت په رڼا کښې

د خودنوشت یو مقصد د یو اتل د ټول ژوند د تعمیرې کوششونو او جدوجهد هغه قیصی وي چې پکښې د سر لورې او بهادری د کارنامو ذکر شوی وي. دا تعمیرې جدوجهد د هغه اتل د خپلې نظریې او د ژوند د تېرولو د طور طریقو سره د پوځ کمیټنټ یو سوچه اظهار وي. داسې کمیټه اتلان د خپلې خاورې د ناموس او د خپل قام د شناخت او د سر لورې د پاره د دنیا د هرې ستونځې مقابله او مخ نیوي ته ښه په نره هر وخت تکره او تیار ولاړ وي. په داسې اتلانو کښې بایزید انصاري (پیر روښان)، خوشحال خان خټک، ایمل خان، دریا خان، احمد شاه ابدالي او د پښتنو د سر لورې، فخر، فخر افغان، عبدالغفار خان المعروف به باچا خان (۱۸۹۰ء-۱۹۸۸ء) د دې چې خپل ټول ژوند یې د پښتنو د شناخت، یو والي او خپله خاوره د سامراجي استبداد د پنځو نه په ازادولو کښې تېر کړی وه. هغه د ازادۍ په قیمت پوهه یو زیرک او مدبر سیاستدان وه. د هغه سیاسي شعور دومره تېز او تاند وه

چې په ماشوم والي کښې د تاند سماجي شعور له برکته د پښتنو د خدمت جذبه په زړه کښې غزونې وکړه او دا جذبه په باچا خان کښې د هغوي د شپږم جماعت استاذ چې د مشن سکول هېډ ماسټر وه، ماسټر وگرم، چې په مینه او اخلاص ئې د خلقو خدمت کو، له کبله راپیدا شوې وه. باچا خان په خپل کتاب کښې لیکي:

مستیر وگرم چې به کومه تنخواه اخستله د هغې نه به ئې زمونږ بې وزلو هلکانو ته وظیفې ورکولې.

هغه وړاندې لیکي:

ما کښې چې د انسانیت، قوم پرستی، ورورولۍ، عزیز ولی، وطن دوستۍ او د خدا د مخلوق د خدمت کومه جذبه پیدا شوې وه په هغې کښې زما د دې استاذ وگرم ډېر لاس دے.

او دا هم د ماسټر وگرم په باچا خان د بې لوثه خدماتو اثر وه چې هغوي د علم د رڼا له برکته خپل قام ترقي یافته قومونو په صف کښې ودرول غوښتل او د دې د پاره ئې په ۱۹۱۰ء کښې د مولوي عبدالعزیز سره په اتمانزو کښې یوه مدرسه جوړه کړه او دا مدرسه چې سر پرستي ئې حاجي عبدالواحد صاحب د ترنگزو کوله، په ۱۹۲۱ء کښې د ازاد سکولونو د یو Chain د

خوړولو هغه بنيادي تيگه ده چې په پښتنو کښې د سياسي او سماجي شعور په بيدارولو ، د غلطو رسمونو رواجونو د بېخ کښې سبب هم وگرځېده. دا نه هېرېدونکي واقعات د باچا خان د ژوند هغه پاڅه بنيادونه دي چې پرې د باچا خان د سياسي او سماجي خدماتو ماني بڼه مضبوطه ولاړه ده . د هغوي د خودنوشت په امېل کښې دا نه هېرېدونکي واقعات لکه د غمي پرېکړې . د باچا خان په دې خودنوشت کښې په هره دوېمه پېره کښې د پښتنو د تتلي زېلي ژوند د ښېزاره کولو ، د بې ځايه رسمونو رواجونو د موندنه د اېستلو ، د توهماتو د دنيا نه د سر راوښکلو خبرې ليکلي شوي دي . هغه د خپلې ځوانۍ قيمتي وخت د ملک په مختلفو جېلونو کښې صرف او صرف دې د پاره تېر کړې وه چې پښتنو له خپل نوم ، عزت او شناخت وگتې او پېرنگې د خپلې خاورې نه په کډه اچتولو مجبور کړي . په خپله خاوره د خپل اختيار او د پښتنو د سرلورې خبره هغه زور روایت دے چې په دې سيمه د مودو نه راروان دے . باچا خان هم د دغه مړني روايت تسلسل دے . هغه باچا خان چې پخپله خود يو لوم زميندار نيازبين ځوے دے خود دغه نيازبين باچا خان په نيازبين زړه کښې د پښتنو د يو والي او سر لورې فکر په غورځنگونو وي او په خودنوشت کښې ليکلے دا خبرې د هغوي د فکر انگازې دي .

مونږ پښتانه د امام حسين عليه السلام ډېر عزت کوو ځکه چې امام حسين عليه السلام د حق او جمهوريت د پاره راپاڅېدلے وه او مونږ هم د حق او جمهوريت د پاره راپاڅېدلي يو . هغه هم مظلوم وه ، مونږه هم مظلومان يو ، هغه د جمهوريت حق گتے او مونږه هم جمهوريت گتو ، هغه هم د امن د پاره کار کوے او مونږ هم د امن د پاره کار کوو .

د باچا خان په زړه او ذهن کښې دا سپېڅلي افکار او جذبات هسې نه دي راپېدا شوي . د انسان په ذهني جوړښت کښې د هغه د چاپېرچل او د کور د ماحول هم ډېر زيات لاس وي . باچا خان په دې خبره وياړ کوي چې زما د کور وگړي قام پرست وو . باچا خان ليکي :

زما پلار بهرام خان د نورو خانانو په شان حاکم پرست نه وه او نه ئې د دوي خدمتونه کول . زما د نيکه هم دغه حال وه . کله چې پېرنگيانو د بونېر د نيولو په غرض په بونېر حمله وکړه او د سورکاوی غزا وه نور خانان د فرنگي ملگري وو او سپه الله خان د قام پرستۍ ، دا رنگې زما غور نيکه عبدالله خان بابا ازاد خيال

پپاورے مشر وه چي د هغه وخت د حاکم
سلطان محمد خان طلايي د لاسه پانسي شه۔

دا ټولې خبرې د باچا خان په زړه او ذهن نقش وې او دې سره
سره د پېرنگي په پښتنو د هېڅ بې هېڅه ظلم او ناکړدو سترگو
ليدلې حال او بيا په تېره تېره په حجره کښې ناست مېلمنو نه
په خوږ اواز کښې د خوشحال خان خټک داسې قسمه شعرونه
اورېدل :

خو وانه خلي له غليمه انتقام
مرد نه خوب کا نه خوراک کا نه آرام
چې د تنگ او د ناموس اندوي نه وي
د هغه سړي به نه وي احترام
که همت او حميت غېرت پکښې وي
تر خښتنه نه بهتر گڼه غلام

به ضرور د زلمي غفار خان په زړه او ذهن کښې د دشمن نه د
کرکې، په ازاده فضا کښې د ساه اخستو ارمان او په خپله
خاوره د تنگ کولو جذبه راپاروله۔

د باچا خان د کتاب جملې د دغه لمبه لمبه جذبه په غورځنگي
اسلوب کښې لکه د سمندري موجونو چپې وهي او چې کله د
دغه لمبه لمبه جذبو د عملي کولو وخت راغی نو باچا خان بيا
يوآخي نه وه۔

میں اکیلا ہی چلا تھا جانب منزل مگر
لوگ ساتھ آتے گئے اور کارواں بنتا گیا

په مصداق د باچا خان سره د هغوي په تعليمي او اصلاحي
زيار کښې مولوي عبدالعزيز ، مولوي فضل ربي ، فضل
محمود مخفي ، مولوي تاج محمد او بيا په تېره تېره د حاجي
صاحب تورنگزو ملگرتيا او سرپرستي د باچا خان حوصله
نوره هم پورته او تانده کړه او دا هم د دغه ملگرو برکت وه چې
د پر زرد ازاد سکولونو او د اصلاح الافاغنه په نوم د يو انجمن
تاييا وشوه۔ د باچا خان کليو په کليو گرځېدل او په خلقو کښې
د تعليمي او سماجي شعور د بيدارولو دا سلسله د سرسيد
احمد خان هغه کوششونه دوباره راتازه کول دي کوم چې هغه د
خپل قوم د تعليمي تقاضو له مخه د مدرسته العلوم د جوړولو
د پاره کړي وو۔ په دې حواله باچا خان د پښتنو سرسيد احمد
خان وه۔ ځکه چې د تعليمي رڼا د خوړولو په مد کښې د دواړو
رهبرانو په کوششونو او هلو ځلو کښې يو شان والی ښکاري۔
باچا خان وايي چې زه به چرته هم په دوره تلم نو پښتنو به
راباندي ډوډۍ خوړوله ، ما هغوي ته ووي چې تاسو په ډوډۍ
خومره خرچ کوئ ، دغه نغدي ماله په چنده کښې راکوئ چې
په تعليمي مد کښې د قام د بچو په خبر ښېگړه راشي او د

مدرسة العلوم د جوړولو د پاره هم دغه طريقه سر سيد احمد خان هم خپله کړې وه - مولانا حالی په حیات جاوېد کښې ليکي:

سر سيد نه بهادر برکت علی خان کو ایک خط لکھا جس کا خلاصہ یہ تھا کہ آپ سے اور سب دوستوں سے یہ درخواست ہے کہ جو کچھ آپ یا اور احباب میری مہمان داری میں صرف کرنا چاہیں ازراہ عنایت اس کی لاگت نقد عنایت فرمائیں۔ میں نے اکثر دوستوں سے اسی طرح دعوت کے بدلے نقد روپیہ لیا ہے اور اس کو کالج کے چندہ میں جمع کر دیا ہے۔

دې سره سره د سر سيد احمد خان د تهذيب الاخلاق اجراء او د باچا خان په ۱۹۲۸ء کښې د پښتون رسالې اشاعت مقاصد او اهداف هم يو شان والی لري - باچا خان ته معلومه وه چې په دنيا کښې هېڅ قوم بغير د خپلې ژبې نه ترقي کولې نه شي حکه هغوي په خود نوشت کښې ليکي:

ما دا اراده وکړه چې ضرور به يوه رساله په پښتو کښې د خپل قوم د پوهولو ، د دنيا د حالاتو نه خبرولو او د خپلې ژبې طرف ته د مائل کولو د پاره جاري کوم -

او د باچا خان دې کلکې ارادې په ۱۹۲۸ء کښې عملي شکل واخسته او د ژبې د ترقي د پاره د انجمن د سپوري لاندې د سالانه مشاعرو انتظام په ملک کښې د انقلاب د جذبې د پيدا کېدو سبب وگرځېده او د دغه انقلابي جذبو له کبله د پښتنو په خاوره په سرو جامو کښې ملبوس د خدايي خدمتگارو په نوم يو دروند فوج تيار کړې شې چې بڼه په نره ئې د سامراج د ناجائزو پاليسيو غندنه کړې ده او په هر فورم ئې د پښتنو د حق چغه وهلې ده او دا نن چې مونږ د پښتونخوا په نوم د يو ځانگړي شناخت دعوه کوو نو دا د باچا خان د اوږد جدوجهد ثمرات دي -

باچا خان د خپل مقناطيسي او اثري شخصيت له کبله په غېرتمندو پښتنو او د برصغير د سر اېستلي ليډرانو کښې يو شان مقبول او معروف وه - څنگه چې د هغه په تقرير کښې تاثير وه ، دغه شان د هغه په تحرير کښې هم خوږلت ، سلاست او رواني محسوسېږي - د هغه د ليک غېر تصنع انداز او د زړه نه د راوتې خبرو سوچه ادبي اظهار د هغه د خودنوشت ښکاره خصوصيات دي او فطرتاً د هشتنغر په خاوره کښې د ژبې خوږلت ، روان او بهاند انداز اخلي شوم د م او ورسره د هشتنغر د ادیبانو په ليک کښې ځام په ځام د متلونو پېوند کاري د ژبې تراکت او خواږه يو په دوه کړي دي - د ژبې په

حواله د باچا خان یو ځانگړې انداز دے۔ د علامه اقبال خبرو بات جو دل سے نکلتی ہے اثر رکھتی ہے او د زړه د کومې نه د راوتې خبرو کښې نه څه کوټ او تصنع وي۔ دا خودنوشت د هر قسمه تصنع او رنگ امپزی نه پاکه ده۔ څنگه چې د باچا خان شخصیت ایغ نېغ او بې باکه وه، دغه شان ئې په لیک کښې هم رینستین توب، صفایي او بې باکي لیدے شي۔ د باچا خان د بې باکۍ دا انداز وگورئ؛

کانگرس خود پېرنګيانو سره د شپېتو کالو راسې د ازادۍ اخستلو د پاره په جدوجهد لگيا وه، خو انگرېزانو ورته پوره ازادي څه چې نیمگړې ازادي هم نه ورکوله مگر کله چې پښتانه ورسره په دغه جنگ کښې ملگري شول او پښتنو په قيصه خوانۍ، ټکر، اتمانزو، کوهات، هاتي خېلو او ميروس کښې قربانۍ ورکړې او دغه شان زمونږ د قبائلي علاقې غېرتي پښتنو دې پښتنو سره د هندوستان د ازادۍ په لاره کښې غزاگانې وکړې۔ د انگرېزانو توپونو او ټپنکونو ته ئې خپلې سينې ډال کړې او د دوي مخې ته لکه د غر ودرېدل نو

انگرېزانو هله د هندوستان ازادۍ ته غاړه کېښوده۔

د باچا خان د ژوند قيصه د سياسي غرزو پرزو نه ډکه ده۔ ځکه د هغوي د خودنوشت په هره جمله کښې يو جوش او ولوله محسوسېږي او دغه د ولولې د احساس قيصې چې څوک هم لولي نو په مړو زړونو کښې به هم يوه نوې ولوله، جوش او متحرك احساس پيدا کېږي۔

په دې خودنوشت کښې د هغه ازغنو لارو قيصې هم چيرلې شوي دي چې په هغې د تگ نه پس قام ارومرو د رفعتونو بام سر کولے شي۔ دا خودنوشت د باچا خان د خپل قام سره د مينې اخلاص همدردۍ او د عشق داسې داستان دے چې شروع ئې د پښتنو د سر لورۍ نه کېږي او اختتام ئې — نه رښتيا — د پښتنو سره د مينې په دې قيصې کښې د اختتام ټکے هډو د سره ليکلے شوے نه دے۔ د باچا خان محبوبا پښتون قام به هم دغسې د سر لورۍ ژوند تېروي۔

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**